

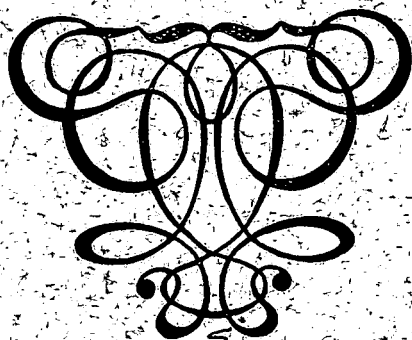
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 53

1950

HÄFT. 5

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 5:—

kommer att under år 1951 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD); närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMÆNIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1950.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

HESSLER, CARL ARVID, Axel Brusewitz †	375
RÖHTLIEB, CURT, Olavus Petris statsrättsliga idéer	379
KISCH, GUIDO, Studiet av rättshistoria i Europa och Amerika	402

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Konstitutionella och kommunala frågor vid vårsessionen av 1950 års riksdag. Av OTTO WINTHER	418
Internationell statskunskapskonferens i Zürich. Av ELIS HÅSTAD	424

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Göran von Bonsdorff, Självstyrelsetanken i finlandssvensk politik åren 1917—1923. Anm. av SVEN LINDMAN	427
Om Storbritanniens ståtsskick. Anm. av NILS ANDRÉN	430
Johān-Vogt, Tanker om politik. Anm. av STEN SPARRE NILSON	434
Torolf Elster, Øst og Vest. Anm. av STEN SPARRE NILSON	434
Maurice Duverger, L'influence des systèmes électoraux sur la vie politique. Anm. av ELIS HÅSTAD	437
R. v. Ungern-Sternberg och H. Schubnell, Grundriss der Bevölkerungswissenschaft. Anm. av H. HYRENIUS	442
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	443

SAKKUNNIGUTLÅTANDEN rörande ledigförklarade professorsämbetet i statskunskap vid Lunds universitet	447
--	-----

Porträtt i olja av Carl Gunne år 1946

AXEL BRUSEWITZ

Den 27 september gick Axel Brusewitz ur tiden. Hans hälsa hade under de sista åren varit vacklande, men hans vetenskapliga iver hade inte dämpats. Under den senaste sommaren gjorde han två forskningsresor. Dagarna innan döden kom dikterade han en recension, som mynnade ut i en uppmaning till unga forskare att gripa sig an med en ny kontinent, de sydamerikanska statskicken. Genom hans död sattes punkt för en av de märkligaste insatser någon ännu gjort i svensk statskunskap.

Att Brusewitz snabbt kom att inta en rangplats i sin vetenskap berodde väl främst på att han var på en gång starkt självständig och klokt måttfull. Han rörde sig sin egen väg, när det gällde att utforska vår författnings ursprungsmiljö. Han gav en bild av denna miljö, av dess tankeliv och dess inspirationskällor, som i mycket var annorlunda än den gamla, den högt auktoriserade, den på nationellt och konservativt håll varmt omhuldade. Men Brusewitz förnekade aldrig, han tvärtom betonade att vad som skrivits förut rymde en kärna av sanning. Han framhöll att alla de ledande männen i författningsarbetet voro angelägna om att hämta erfarenheter ur Sveriges historia, voro ense om att den nya författningen väsentligen borde byggas upp på inhemsk grund. Hur obunden av förutfattade meningar han var visar kanske bäst hans karakteristik av det Håkansonska förslaget. Han framhöll med eftertryck dess förtjänster för att även på den punkten tillfredsställa vad »rättvisan fordrar». I vad mån den nya helhetsbild Brusewitz tecknade av författningskrisen var riktig, därom kan ingenting med säkerhet sägas. Att helt förneka doktrinernas betydelse som en inspirationskälla och en allmän riktlinje för författningsarbetet måste efter Brusewitz' undersökningar betecknas såsom verklighetsfrämmande.

Någon »lösning» av detta problem kommer ingen någonsin att ge — hur komplicerat det i själva verket är var Brusewitz den förste som på allvar visade. Men det förefaller troligt att framtidens historiskskrivning kommer att säga om Brusewitz' uppfattning, vad han själv skrev om den som härskade före hans: den innehåller »en väsentlig och bestånds kärna av sanning».

Politiskt kom Brusewitz att tillhöra den liberala kretsen kring Forum, och det var naturligt, att han med sitt realitetssinne — som inte uteslöt politisk lidelse — blev engagerad i reformarbetet efter första världskriget. Han blev bland annat sekreterare i 1920 års folkomröstningskommitté. Han gjorde omfattande studier för denna kommittés räkning, och den bok han skrev om folkomröstningsinstitutet i Schweiz framstår alltjämt som ett av de bästa arbeten som skrivits om Edsförbundet på något språk. Det är intressant att lägga märke till att Brusewitz även här ägnade stort intresse åt förhållandet mellan tradition, doktrin och realpolitik, och med beundransvärd överblick och omsorgsfull avvägning mätte han ut de olika faktorernas betydelse. Han hade också blivit sekreterare i den kommitté av år 1919, som skulle utarbeta förslag om ett närmare samband mellan regering och riksdag i utrikespolitiska frågor. Här hade han kommit in på ett område, som så starkt fängslade honom, att han sedan aldrig helt lämnade det. Han genomforskade ämnet i många riktningar — historiskt och komparativt, formellt och reellt. Och sina iakttagelser lade han ned i en rad skrifter, som helt präglas av hans klokhet, hans klarsyn, hans formella säkerhet. Här finner man också slående exempel på hur angelägen Brusewitz var att framhäva den stora roll traditionen kan spela i en reform — det bästa exemplet finner man i det stycke, som avslutar skildringen av den svenska utrikesnämndens uppkomst. Men Brusewitz var inte bara iakttagaren och skildraren, han var också den i saken engagerade, den med grundlagsstiftarens mening väl förtrogne. Han dolde inte sitt misshag, när tillämpningen av de nya regler han varit med om att förbereda för bättre kontakt mellan regering och riksdag inte kom att svara mot de förväntningar, som omgivit reformerna. I fråga om traktatpolitiken blev han under andra världskriget vår främste grundlagsväktare. Han hävdade riksdagens rätt. Men sin liberala åskådning likmätigt hävdade han också dess plikt att göra sin mening gällande med de medel som stodo den till buds. Det fanns vrede i de satser han

skrev i denna tidskrift 1944 om riksdagens sjunkande betydelse som forum för den offentliga debatten: »En folkrepresentation, som tiger eller lycker till kammardörrarna om sig eller går samman i privata grupper, när den skall tala, är inte längre en folkrepresentation i egentlig mening».

I februari 1914 betygade en rad vänstersinnade Uppsalaakademiker Karl Staaff sin tacksamhet för hans »fasta hållning gentemot försöken att återuppliva den personliga konungamakten». Bland undertecknarna av denna adress fanns också namnet Axel Brusewitz. Det blev senare något av en livsuppgift för Brusewitz att få se striderna och segrarna för parlamentarismen utforskade. Han vände många av sina elevs håg mot denna uppgift, han stimulerade dem till en parlamentarisk kartläggning av en inte ringa del av Europa. Själv valde han att studera den brytningstid i svensk politik, som låg emellan Staaffs första ministär och parlamentarismens definitiva genombrott 1917. Det förunnades honom inte att helt genomföra sina planer — den stora monografien över detta skede blev aldrig skriven. Men den bild han tecknade i en följd av uppsatser blev ändå — liksom hans ungdomsarbete om författningskrisen 1809 — i mycket en annan än den traditionella. Det kom sig främst av allt det nya material, som Brusewitz hade fått tillgång till. Men det kom sig också av en skärpa i problemställningen och en tillspetsning i uttryckssätten, som gav fasta konturer åt händelser och ställningar, vilka tidigare legat insvepta i ljusdunkel. På en och annan punkt fick man nog ett intryck av att tillspetsningen drivits längre än som var riktigt förenligt med sträng objektivitet. Ingen kunde tveka om på vilken sida Brusewitz själv hade stått i striden. Men vad han nu önskade var tydligen att i reaktion mot en hävdvunnen och ensidig uppfattning framhäva nya och väsentliga fakta. Den fullständiga bilden, den hela sanningen varken avsåg eller kunde han ge. En stimulerande framställning blev det — i formellt avseende en av de bästa denne kräsne stilist har skrivit.

»Såsom lärare var Axel Brusewitz helt enkelt ett geni, föremål för sina lärjungars orubbliga beundran. Han hade en enastående förmåga att analysera problem, att lära ut vetenskaplig metodik, att hävda logikens och klarhetens krav . . . Härtill kom hans oförtröttliga, mänskliga intresse för de många lärjungarna». Orden äro nedskrivna av en ibland dem, Elis Håstad — ordens riktighet kan

säkerligen betygas av dem alla. Den skriftserie som Brusewitz startade och förde fram till tjugoåtta nummer kommer alltid att stå som ett minnesmärke över hans storhet och hans framgång såsom lärare. Den insatsen var nog hans största, den har med säkerhet få motsvarigheter i svensk universitetshistoria.

Carl Arvid Hessler.

OLAVUS PETRIS STATS RÄTTSLIGA IDÉER

Av Kanslirådet Jur. doktor CURT ROHTLIEB, Djursholm

Unionstiden betecknar för Sveriges del en period av de rättsliga begreppens upplösning. Det statsskick, som landskapslagarna återspegla och som i sina grunddrag ej rubbats av de båda landslagarna, tillhörde vid 1500-talets inbrott en förgången tid. Det gamla valriket hade förvandlats till ett arvrike, men detta allenast under vissa överenskomna villkor, som från svensk sida energiskt hävdades men från dansk sida bortförklarades.

Idédebatten i övrigt rörande tidens brännande frågor fördes väsentligen i termer, präglade efter kyrkliga begrepp. Av renässansens profana tankegångar märks föga eller intet. Impulserna hämtades mest från tyska lärdomscentra. Livligast voro förbindelserna med de nordtyska högskolorna, som behärskades av skolastiken. Denna var dock på många håll stadd på återtåg gent emot nyare humanistiska strömningar. Även Leipzigs lärdomssäte åtnjöt ett rykte, som lockade främlingar från Norden.

Dit anlände 1516 den unge Olavus Petri Phase, som i sin hemstad Örebro och i Uppsala inhämtat det mått av lärdom, vilket stod till buds i hemlandet. De sparsamma notiser man har om Olavus Petris levnadslopp ge knappast möjlighet att i detalj följa växelverkan mellan de yttre händelserna och hans utveckling såsom reformator och kulturpersonlighet. Att händelser sådana som Stockholms blodbad och, långt senare, rättegången mot honom själv lämnat djupa spår, kan ej betvivlas. Sin avgörande inriktning fick emellertid hans livsuppfattning under studieåren i Tyskland.

Medeltidens statsrättsliga idéer voro långt mindre enhetliga än vad man skulle förmoda, då man ser till påvedömetts ställning som medelpunkt för kulturvärlden och huvud för kyrkan. Även hos den stora lärofadren Thomas ab Aquino röjes en märkvärdig splittring i läran om staten. Den var en gudomlig inrättning underordnad

kyrkan och påven, men viktiga ansatser till folksuveränitetslära förekomma även i hans verk; härskarna kunde, när giltiga skäl yppades, i teorien avsättas av folket, och åtminstone en viss förkärlek för valriket framträdde.¹ För alla rättrogna var Kristus — visserligen företrädd av påven — både kyrkans och statens herre. Luther hade blott att bygga vidare på denna grund. Fursten var underordnad lagen, väl ej de rent mänskliga lagar han själv tillskapat, men han stod under den uppenbarade lagen och vad som betecknades som den naturliga lagen. Överträdde han dem, hade undersåtarna enligt Thomas och hans efterföljare ej blott rätt utan även plikt att vägra honom lydnad. Men härför erfordrades givetvis ett kyrkligt domslut, ty egenvilligt fick ingen undersåte sätta sig upp emot den av Gudi givna överheten, även om han vore att betrakta såsom en tyrann. Och den konsekvens, som antiken dragit genom doktrinen om det lofvärda tyrannmordet, ville medeltidens teologer undvika.² Medeltiden företer dock en rik provkarta på mer och mindre radikal opposition mot furstens gudomliga rätt.³

Frihet tillhör de begrepp, som under århundradenas lopp mest skiftat betydelse. Att detta begrepp under medeltiden var teologiskt bestämt, ligger i sakens natur. Det fanns oppositionella riktningar, som ville omsätta den kyrkliga frihetsförkunnelsen till mera påtagliga rättigheter.⁴ Man skulle kunna tro, att den lutherska reformationen ville anknyta till dessa riktningar, men så var endast i obetydlig omfattning fallet. Ett bland Luthers ryktbaraste och mest både prisade och nitiskt uttolkade arbeten är hans skrift om den kristliga friheten. Men för en jurist har den blott föga att bjuda. Teologerna ha använt mycket skarpsinne för att få konsekvens och mening i Luthers yttranden om detta frihetsbegrepp. Lärofadren själv har gjort saken rätt vanskelig genom paradoxala tillspetsningar.⁵ Här nödgas vi emellertid lämna all teologi åt sidan och begränsa oss till frihet i rättslig mening. När rättfärdiggörelsen genom tron för-

¹ E. Billing, Luthers lära om staten, Uppsala 1900, s. 3.

² Jfr E. Billing, a. a., s. 16.

³ Se härom O. Gierke, Das deutsche Genossenschaftsrecht, Bd III, 1881, ss. 561 ff.

⁴ Se Reinhold Seeberg, Lehrbuch der Dogmengeschichte, Band III, 1913, ss. 545 ff. I den märkliga skrift, som gick under namn av Reformatio Sigismundi, ägde även långt gående reformkrav hemul. Jfr A. Runestam, Den kristliga friheten hos Luther och Melancton, Sthlm 1917, s. 2.

⁵ »En kristen människa är den friaste herre över allting och ingen underdånig» samt »En kristen människa är alltings tjänstvilliga tjänare och var man underdånig». För den protestantiska teologin hava dessa och andra paradoxer haft stor betydelse, men på medborgerlig frihet kunna de svårligen användas.

klaras befria från lagen, avses nog ej den borgerliga lagen. Men — så lyder en karakteristisk konklusion — friheten från lagen är i själva verket icke trons herravälde utan kärlekens villiga underkastelse.⁶ Onekligen är enligt vanligt språkbruk underkastelsen till frihet, ehuru den lutherska teologin sätter likhetstecken.

Såsom en sammanfattning av den teologiska aspekten på frihet kan anföras, att den verkliga friheten angives vara till och leva »allenast av den fritt tillströmmande och ständigt nya kraften från nådens källa.⁷ En slav kan mycket väl äga »kristlig frihet», och slaveriet är enligt Luther alltså väl förenligt med evangelisk frihet. Att slaven själv kanske känner det på annat sätt, bryr sig Luther alls ej om.

En mäktig strömning inom medeltiden hade i själva verket gått vida längre än Luther och hans lärjungar vågade göra. Efter Occams föredöme⁸ hade vid de stora reformkonsilierna förfäktats demokratiska fordringar, som avsågo att detronisera hierarkin, och till sitt innehåll kommo dessa nära läran om folksuveräniteten.⁹ Den närmaste motsvarigheten hos Luther blev läran om det allmänna prästdömet.

Vad den borgerliga friheten angår förefaller det ofta, som om Luther ansåge den kristna människan fri även från borgerlig lag.¹⁰ Emfatiskt förklaras lagen i både religiös och världslig bemärkelse gälla blott de icke kristna. De rättrogna i Kristus behöva ingen lag. Men ingen luthersk teolog torde ha dragit de fulla praktiska konsekvenserna härav. Överheten skall man ju enligt reformatorens mening vara underdånig, ja, i jämförelse med modern uppfattning, nästan blint underdånig.

Bakom dessa dogmer och teorier stod emellertid den politiska nödvändigheten. Furstemakten hade i Tyskland sedan länge trängt den gamla germanska folkfriheten åt sidan: En kardinalfråga utgör därför furstens ställning till lagarna. För den medeltida uppfattningen var det självklart, att den gudomliga lagen stod över fursten,

⁶ Se Runestam, a. a., s. 10.

⁷ Runestam, a. a., s. 285.

⁸ De radikala strömningarna funno särskilt i Occams filosofi ett uttryck, som ej blev utan betydelse för den senare utvecklingen. Huru långt i demokratisk riktning som Occam hunnit ser man av R. Seebergs översikt i a. a., ss. 525 ff. Den kristliga församlingen angavs av Occam såsom den högsta kyrkliga auktoritet, med även kvinnor såsom fullberättigade medlemmar. Jfr Harald Hjärne, Stat och kyrka, Sthlm 1912, ss. 144 ff.

⁹ Jfr Billing, a. a., ss. 52 ff.

¹⁰ Jfr Runestam, a. a., s. 152 et passim. Enligt Billing, a. a., s. 66, blir varje försök att hos Luther skilja mellan olika slag av lagar meningslöst.

antingen lagen förkroppsligades av påvemakten eller uppfattades på annat sätt. Inom ett visst område, det rent världsliga, praktiserades maximer, innebärande furstens överhöghet över lagen, men först Luther skilde radikalt och konsekvent mellan andligt och världsligt regemente, och inom det senare blev furstens överhöghet så mycket innehållsrikare, när påvemakten eliminerades. För Luther var emellertid hela läran om staten blott en tillämpning av hans etik, varpå vi här ej kunna ingå, då Olavus Petri blott föga synes ha intresserat sig för något etiskt system utan hämtade sina argument ur Skriften, varhelst han fann sådana, samt ur inhemsk tradition och sitt eget sunda förnuft.

Luther åter sökte övervinna den medeltida motsättningen mellan kyrka och stat genom en etiskt grundad teori, som gav utrymme åt bådadera. Man har prisat hans lösning såsom något högt över den medeltida tankevärlden stående, logiskt oangripligt.¹¹ För ett rättsvetenskapligt betraktelsesätt förefaller systemet mindre hållfast och mera dogmatiskt än Olavus Petris rätt fragmentariska tankar. Och det medeltida tankelivet präglades av mera mänskliga hänsyn och friare blick på verkligheten än Luthers stränga fasthållande vid bibelordet, som ofta tolkades mycket snävt.¹² I Wittenberg hade samlats en krets humanister, bland vilka även profana statsrättsliga idéer kommit till uttryck. Både i fråga om det andliga och det världsliga svärdet — sacerdotium och imperium — var Luthers åskådning emellertid grundad på en teokratisk utgångspunkt,¹³ och denna utvecklades så, att han för sacerdotium fordrade en fullständig ombyggnad, medan imperium, förstärkt av en ny, etiskt grundad motivering, lämnades stående kvar så som den kontinentala utvecklingen danat det. Hans svenske lärjunge hade bakom sig en inhemsk rättsutveckling, som bestämde hans synpunkt på det världsliga svärdet, och därmed ett långt tidsenligare material för statsrättsligt tänkande.

När Olavus Petri i november 1518 återvände till sitt fädernesland, var det med erfarenheter från en rikt facetterad krets av lärda. Sedan han den 10 febr. 1518 i Wittenberg promoverats till magister, hade han stannat ytterligare över 8 månader där, säkerligen fängslad av

¹¹ Jfr Billing, a. a., s. 63, passim.

¹² Olavus Petris ställning till äldre kyrkligt tankeliv har belysts av Sigfrid von Engeström i »Olavus Petri och den medeltida kristendomen», i Festskrift utgiven av teologiska fakulteten i Uppsala 1941, därvid även framhållits vissa viktiga avvikelser från Luthers teologi.

¹³ Luthers medeltida och för utvecklingens krav föga skarpsynta samhällsuppfattning belyses bl. a. i en uppsats av Robert Sundelin i Teologisk tidskrift 1880, ss. 317 ff. »Om Luthers statsekonomiska åsigt».

den nya förkunnelsen. Av de antika författarna hade han inhämtat ej så litet, ehuru det blott glimtvis kommer till synes.

Luther hade under sin bekanta disputation med Eck i juli 1519 drivits till en brytning med kyrkan, därvid tonen mot påven skärpts, och såsom predikant i Wittenberg fortsatte han sin opposition, dock ännu länge utan att vilja erkänna brytningen såsom definitiv eller skönja rörelsens ödesbestämda väg framåt. Hans svenske lärjunge såg säkerligen ej klarare, och det var såsom en kyrkans trogne son, i opposition blott mot vissa missbruk, som han återvände till hemlandet, där han snart blev känd såsom predikant och lärare. Helt i Luthers anda vördade han överheten, och om det världsliga regementets natur hade han tydligen samma uppfattning. Om hans inställning i övrigt till tidens frågor kan man blott bilda sig en ungefärlig uppfattning av vad ovan sagts om den tyska miljö, där han fått sin andliga fostran. När den segerrike Kristian II hyllats såsom konung, var alltså varje undersåte skyldig honom lydnad och trohet. Annorlunda kunde ej läran om de båda regementena tydas.

Det är bekant, att Olavus Petri, som anställdts såsom kansler hos biskopen i Strängnäs, den lärde och fredsälskande Mattias Gregersson, varit denne behjälplig att bilägga unionsstriderna till fördel för danakonungen.¹⁴

Man kommer här till den första avgörande krisen i Olavus Petris liv. De förväntningar, som allmänt i landet hystes om fred och försoning — detta ej minst av hans biskop och förman — blevo på ett fruktansvärt sätt gäckade genom det massmord, som är känt under benämningen Stockholms blodbad. Biskop Mattias blev det första offret, och enligt en långt ifrån osannolik tradition var dennes kansler nära att dela samma öde. Att han varit nära vittne till massmordet kan knappast betvivlas.¹⁵ Uppvaknandet var hemskt. För en bekännare av överhetens gudomliga rätt måste en sådan erfarenhet sätta djupa spår. En jurist hade kunnat på goda grunder leda i bevis, att det avtal, varigenom Kristian II vunnit sin svenska krona, hävts, och att Sveriges folk hade full rätt att återtaga denna. Men Olavus Petri var teolog och icke — ännu icke — jurist.

Efter föredöme av Luther, i vilken han funnit en befryddad, men med långt större gåvor utrustad ande, avstod han från att uppträda mot överheten, förblev predikant och såg i strävandet efter

¹⁴ Se Rurik Holm, *Olavus Petri*, Sthlm 1917, s. 26.

¹⁵ Se H. Schüch, *Olavus Petri*, Sthlm 1922, s. 21, och Holm, a. a., s. 27.

andliga sanningar ett hjärtats bjudande krav. Blott tvekande befriade han sig senare från de hävdvunna åsikterna. Den traditionella kanoniska doktrinen gav knappast hemul i detta fall för en avsättning, och än mindre Luthers lära om blind lydnad för överheten. Konungen hade ej hindrat eller angripit den rätta läran; blott något sådant gav ju enligt Luther undersåtarna rätt till ohörsamhet, och detta utan någon rätt att använda våld.

Men historiens gång bestämdes av andra faktorer. — Det dansksvenska kungadömet sopades bort av en folkrörelse. Olavus Petri accepterade upprorets resultat med en entusiasm, som tog sig mångahanda uttryck utan att nämnvärt rubba hans renlärighet. Man märker här en egendomlig personlighetsklyvning, delvis tydligen beroende av hans lärjungeskap hos Luther, som vuxit upp i en furstetrogen atmosfär.¹⁶ Där blevo de försvarslösa undersåtarna efterhand utlämnade åt det rena godtycket. Den svenske reformatorn såg faran och sökte hejda detta hot. När exempelvis Einar Billing betonar allvaret i Luthers förmaningar till överheten och gör gällande, att det för Luther varit »en minst lika viktig angelägenhet att avvärja överhetens ingrepp på främmande område som att skaffa henne fria händer på hennes eget»,¹⁷ har det apologetiska nitet gått väl långt. I den av Billing citerade skriften »Von weltlicher Oberheit» behandlas visserligen frågan, huru långt man är skyldig överheten lydnad, men mer än passivt motstånd är det aldrig tal om, och även detta med tvekan. Överhetens skrankor skulle blott vara av sedlig art; allt vad den kanoniska rätten innehöll om nödvärn mot överheten föraktade Luther djupt.

För Luther hade emellertid överheten en dubbel aspekt, ty dit räknades både kejsaren och landsfursten. Ehuru Olavus Petris ställning var helt annan, skymtade likväl-kejsarrätten såsom en faktor att räkna med.¹⁸ Luthers öde drev honom till radikal opposition mot kejsaren, men likväl vidkändes han sin plikt att böja sig inför denna högsta världsliga överhet. Denna dubbla inställning beredde honom mycket bryderi.¹⁹ För Olavus Petri var valet

¹⁶ Huru långt han därvid går visar N. J. Höjer i en uppsats »Reformationens politiska grundsatser och betydelse för den politiska friheten», tryckt i förhandlingar vid prästmötet i Visby 1895, däri ett flertal av Luthers egna uttalanden sammanställts.

¹⁷ Se a. a., s. 113.

¹⁸ Se O. Petris *Samlade Skrifter*, utgivna under redaktion av B. Hesselman (nedan citerade såsom *Skrifter I—IV*), Uppsala 1914—1917, III, s. 468.

¹⁹ Denna teoretiska splittring har belysts bl. a. av hans biograf Julius Köstlin, se dennes till svenska översatta arbete *Luthers levnad*, Sthlm 1884,

lättare, ehuru föreställningen om kejsaren såsom kristenhetens högsta världsliga herre i viss mån hängde kvar.

Spänningen mellan andlig och världslig överhet hade fyllt större delen av medeltiden och tillspetsades genom reformationen. Luther utarbetade, inspirerad av religiöst och nationellt nit, en teori om de två svärdens, det andliga och det världsliga, varigenom han trodde sig hava löst frågan. Predikoämbetet hörde under det andliga, men kunde givetvis ej, och allra minst i upprörda tider, hållas oberoende av det världsliga. Calvin förlägger både andlig och världslig makt till en församling med demokratisk anstrykning, men i hög grad beroende av predikoämbetets innehavare. Furstemakten eliminerades i varje fall, realiter ofta till förmån för en oligarki.²⁰ Församlingens rätt blir lätt illusorisk, särskilt som man energiskt hävdade, att åt denna ej kan betros att »i sin helhet utan åtskillnad» bedöma frågan om läran, vilket just är huvudsaken. Därutinnan äro även Luther och Melanchton överens. Den senare vill ej tillåta något votum över tro och lära åt annat än »Fürsten und Presbyter», vilka skola tala å församlingens vägnar.

Gemensamt för reformatörerna var den i augsburgiska bekännelsen uttryckta grundsats, att allenast kyrkan tillkom den andliga makten, potestas spiritualis, som består av makt över läran, andlig domsrätt samt andlig lagstiftning.²¹

Det storslagna och i det hela konsekvent genomförda system, som Luther i sin mycket växlande, av tillfälligheter ofta föranledda produktion utvecklade, hade emellertid sina vanskligheter, som Olavus Petri, obunden av något genomfört filosofiskt system, lyckligen undgick, och därvid var hans närmare anknytning till det praktiska livet honom till fördel. Det fullständiga schemat för Luthers statsrättsliga tankevärld, vilket förutsatte ej blott två utan fyra slags regementen,²² kan här ej närmare analyseras.

Den svenske reformatorn undgick även de överdrifter, som de hätska striderna i Tyskland medförde och som lända till föga pryd-

ss. 388 ff. Huru Luther under de politiska konjunkturernas tryck gled över till en teori om nödvärn mot kejsaren, framgår av H ö j e r s a. a., ss. 239 ff.

²⁰ Se Bohatec, »Calvins Lehre von Staat und Kirche», Breslau 1937, s. 511 et passim. Ang. Melanchtons starkt furstevänliga inställning se H. J. Holmquist's »Den lutherska reformationens historia», Sthlm 1915, s. 189.

²¹ Jfr Bohatec, a. a., s. 514.

²² Luther talar även om tre regementen, kyrkan, överheten och familjen. Jfr G. Törnvall, Andligt och världsligt regemente hos Luther, Lund 1940, s. 29 et passim. Luther betecknar det världsliga regementet såsom överlåten makt, det andliga såsom av Gud behållen makt; jfr Törnvall, a. a., s. 89.

nad för talesmännen för religionsfrihet.²³ Lärjungen överträffade härvidlag mästaren och hade ju även en mera skyddad hemvist.

Att lärjungen fullföljde en annan bana och gav uttryck åt väsentligen olika statsrättsliga idéer berodde tydligen på ett temperament, mindre våldsamt, kyligare och försonligare än den stora förebilden. Att hans gåvor voro av ringare mått än den store omstörtarens, hindrar ej att han i många avseenden såg världen med klarare blick. Hans livsuppfattning var mera puritansk och rationalistisk, hans sanningspatos lika ärligt, men rätlinjigare. Hans vördnad för traditionen var konsekventare i tillämpningen. Av Luthers humor märker man blott enstaka yttringar, vanligen sarkastiskt färgade. Om han väl stundom, särskilt vid slutet av sitt liv, trycktes av melankoli — anledning fattades ej — visar han det föga i sina skrifter. Han blottar sig ej, som den impulsiva tyske reformatorn, för yttervärlden. Hans religiositet har liknats vid de nordiska furuskogarnas stilla andakt. Mest i handling förråder han sitt känsloliv, och därvid är det den politiska sidan av hans verksamhet som här intresserar oss.

I Stockholm fick Olavus Petri såsom stadens sekreterare från 1524 mångsidig erfarenhet av praktiska värv. Såsom konungens kansler kom han 1531 storpolitiken nära. Det konkreta och verklighetsbetonade draget i hans skrifter beror säkerligen därpå. Sin härskare såg han på närmare håll än någon av reformatorerna.

Den första skrift vi hava i behåll från Olavus Petris hand, den år 1526 utgivna »Een nyttwgh Wnderwijsning», innehåller en karakteristisk utläggning: världens skapelse skildras i anslutning till Genesis, men det tillfogas, att såsom människan blivit satt de andra kreaturen till herre, så voro de henne lydiga till nytta och gagn, och var hon dem igen en nyttig och gagnelig herre »görendes them tienist» i det att hon brukade dem rätt därtill de skapade voro.²⁴ Här ha vi reformatorns egen syn på förhållandet mellan härskare och undersåtar, ingalunda hämtad från bibeln.

²³ Allt under det protestanterna i Tyskland predikade, att ingen kunde tvingas i andliga saker, förfäktade Luther (i företalet till Lilla Katekesen), att den som ej ville inhämta den rätta trons grundstycken ej hade någon rätt till andel i det husliga och världsliga regementets förmåner; deras föräldrar och husbönder borde förmena dem mat och dryck samt låta dem veta, att fursten ville driva sådana gudlösa människor ur landet. Jfr I. F. Müller, Die symbolischen Bücher der evangelisch-lutherischen Kirche, Gütersloh 1890, ss 350 ff., E. Billing, a. a., s. 189, och E. Troeltsch, Die Soziallehren der Christlichen Kirchen und Gruppen, Tübingen 1912, ss. 469 ff. som uppvisar huru föga det lutherska kyrkobegreppet överensstämde med tolerans.

²⁴ Se Skrifter I, s. 7.

Detta ömsesidighetsförhållande, varigenom människan såsom herre tillika skulle vara hela skapelsens tjänare, återfinnes nämligen icke i Genesis och ej heller i den av Luther kort förut utgivna »Betbüchlein», som legat till grund för den svenska skriften.²⁵ Främmande för äldre uppfattning var väl tanken ingalunda, men för Olavus Petri innebar den ett steg utöver Luthers lära om de två regementena,²⁶ vilken inskräper ett ensidigt underdånighetsförhållande.

Den svenske reformatorns beroende av Luther torde stundom ha överbetonats, och enligt vad särskilt Holmquist framhåller, utgöra flera av hans skrifter väsentligen bearbetningar av sydtyska författare.²⁷ I varje fall visar han sig mån om att från olika evangeliska riktningar självständigt välja och söva material för sin förkunnelse.

Helt i Luthers anda är däremot i samma skrift utläggningen av fjärde budet, därvid författaren — mycket ohistoriskt — låter detta innefatta plikterna mot all överhet,²⁸ ehuru lydelsen blott gäller

²⁵ Nat. Fransén framhåller, att mycket av reformationstidens kyrkliga litteratur och särskilt Olavus Petris skrift »En skön och nyttig undervisning etc.» översatts från skrifter på lågtyska samt att Luthers Betbüchlein och hans stora katekes delvis bygga på lågtyska skrifter; se Kyrkohistorisk Årsskrift 1935, s. 211. Huruvida ömsesidighetsprincipen där fått motsvarande uttryck som hos Olavus Petri har ej kunnat utrönas. — Ett försök att fränkänna denne skriften »En nyttig undervisning» har gjorts av Arthur Adell i en studie Nya testamentet på svenska 1526. Till frågan om dess tillkomst och innebörd, Lund 1936. Jfr anmälan härav i Historisk Tidskrift 1937, s. 67, av N. Ahnlund. Holmquist förklarar, att Olavus Petri utvidgat sin skrift, så att den kan betecknas såsom ett svenskt originalverk, se Svenska Kyrkans historia, band III, Uppsala 1933 s. 114.

²⁶ Holmquist anser Olavus Petris och Luthers ståndpunkter identiska i fråga om statsbegreppet, men rör sig inom teologins område och synes ej närmare ha intresserat sig för deras skiljaktiga förutsättningar att känna och uppfatta rättsliga frågor, se Den svenska reformationens begynnelse, Sthlm 1928, s. 112 et passim, samt Svenska Kyrkans historia, band III, ss. 81 ff. När Holmquist anser, att dubbelheten i Olavus Petris statsuppfattning beror på att i den teokratiska åskådningen skjutits in den »svensk-germanska» tanken att lagen är den högsta statsmyndigheten (se sist a. a., s. 176), kan han visserligen åberopa yttrandet, att bonden för sin skatt till konungen kan »kräva lag och rätt» av denne. Men däri ligger en uppfattning att tillämpningen av lagen är en ekvivalent, presterad för skatten, ej att lagen i och för sig står över konungen. Det sista säger Olavus Petri alls ej här, ehuru han anser, att konungen bör bära lagen i sitt hjärta. Dubbelheten hos denna uppfattning beror i stället därpå, att han dogmatiskt hänger fast vid sin lärares förkunnelse, men emotionellt bejakar den nationella ömsesidighetsprincipen, som ej är identisk med en senare tids teori om lagens — den abstrakta rättsordningens fixerade uttryck — suveränitet. Holmquists påstående, att den svenske reformatorn funnit en enhet av de båda statstankarna i formeln »Gud har skickat konungen för folkets skull och icke folket för konungens» är föga övertygande, då därmed ingenting utsagts om lagen.

²⁷ Se Holmquist, sist a. a., s. 115.

²⁸ Se Skrifter I, ss. 16 och 17.

familjens överhuvud. Ej heller där ger Luther något genomfört uttryck för ömsesidiga plikter. Båda äro angelägna att för sina ibland rätt växlande ståndpunkter åberopa bibeln. Den, som vill ironisera över människornas förmåga att bedraga sig själva, har här rikt tillfälle därtill.²⁹ Ömsesidighetstanken fasthölls hos oss i stort sett även under Vasa-kungadömet och tog sig t. o. m. i 1544 års arvförening uttryck.³⁰

Olavus Petri stod alltså i sin teori om ömsesidighet på nationell grund men gjorde knappast klart för sig, huru stridande detta var mot Luthers statslära. I den polemiska skrift, som han den 28 mars 1527 utfärdade såsom svar på ett sändebrev av den danske humanisten Paulus Helie samt riksmarsken Tyge Krabbe, ansluter sig Olavus Petri helt till Luthers doktrin i de mest rättrogna ordalag. Uppror fördömes under alla omständigheter, såvida fursten ej tvingar undersåtarna att handla mot Guds bud.³¹ Men, kan man invända, detta hade ju Kristian II ej gjort. »Kyrkan hade denne som bekant bakom sig, och även om han själv finge anses hava handlat mot Guds bud, hade han ingalunda tvingat undersåtarna till något — i lära eller liv —, som varit stridande mot bibeln.

Med hänvisning till Luther hävdar Olavus Petri att en »predicare» väl med ord kunde straffa »hårdelig herrar och förster för theres mishandel och tyrannij» mot undersåtar, men aldrig lära, att undersåtarna kunde sätta sig upp mot herrarna.³² Undersåtarnas kristliga frihet betonas visserligen i samma mening som hos Luther; ingen kan tvingas till goda gärningar, då sådana måste »gåå aff kerleken».³³ Men undersåtarnas rättsliga värnlöshet kvarstår oaktat all »kristlig frihet».

Denna splittring i Olavus Petris statsbegrepp har i någon mån belysts i Nordlunds nämnda avhandling. Utgångspunkten därvid har emellertid varit en supponerad gemensam germansk rättsuppfattning, för vilkens fortsatta tillvaro författaren just ej läm-

²⁹ När Olavus Petri vill upphäva klostren, bevisas ur evangelierna att klosterlöftena äro stridande mot dopet (Skrifter I, s. 483). När kyrkliga anspråk skola försvaras, anför han, att frälsaren med talet om apostlar menat även 1500-talets präster (Skrifter I, s. 355) o. s. v.

³⁰ Ang. förloppet härvidlag, vilket faller utom denna uppsats, kan hänvisas till K. Nordlunds avhandling Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer, Sthlm 1900, ss. 74 ff. Se även s. 83.

³¹ Se Skrifter I, s. 157.

³² Skrifter I, s. 157.

³³ Skrifter I, s. 165.

nat några bindande bevis.³⁴ Det är visserligen sannolikt, att en dylik existerat i avlägsen tid. Men på 1500-talet hade utvecklingen i norr och söder gått så isär, att de gemensamma dragen alldeles fördunklats. I Centraleuropa hade, ej minst genom kyrklig påverkan, t. o. m. undersåtarnas nödvärnsrätt eliminerats.

I Sverige tedde sig saken annorlunda.³⁵ Vari låg den gemensamma »germanska» rättsuppfattningen? Vid reformationstiden trädde de inre motsägelserna i dagen, varpå även Nordlund lämnar exempel. Folkets rätt till väpnat motstånd mot en lagbrytande furste hade hemul både från antiken och gammalt nordiskt statsliv. Likaså rätten att i nödfall avsätta honom. Den rättstradition, som utbildats i Sverige, skilde sig i mycket från den kontinentala, och allra mest från den lutherska. Vad Nordlund anför om en »sammansmältningsprocess mellan den europeiska kulturvärldens olika statsrättsliga idékretsar»³⁶ har knappast någon giltighet för Sverige vid unionstidens utgång.

Redan i den märkliga skriften »Om konunga och hövdinga styrelse» inskräptes, att konungen skall lyda gudomlig rätt, annars blir han med blygd och sorg skild från sin makt, en rätt Guds dom, och undersåtarna förkasta honom. Den svenska uppfattningen av förhållandet mellan överhet och undersåtar hade ju ock tillräckligt manifesterat sig under unionsstridigheterna.³⁷ Men med Gustaf Vasa vann en mera kontinental syn ganska snart insteg, först mera tveksamt, sedan ohöljt imperatoriskt. Olavus Petri både befrämjade den i princip och modererade den. Såväl konungen som reformatorn återopade därvid Skriftens ord.

Kan man kalla deras uppfattning teokratisk? Nordlund gör det och har onekligen stöd i förkunnelsens ordalydelse. För konungen vore dock de kristliga talesätten mindre allvarligt kända och upplevda än för reformatorn. Den av Nordlund flitigt begagnade ter-

³⁴ Se Nordlund, a. a., ss. 31, 89 et passim. Ett gemensamt drag var dock den mellanställning mellan valrike och arvrike, som utmärkte de flesta germanska statsbildningar. Att vid kungaval arvsrätt var en viktig faktor har framhållits bl. a. i en uppsats av Karl-Gustaf Hildebrand, som tar sikte just på förhållandena vid medeltidens slut, se *Historisk Tidskrift* 1934, Gustaf Vasas arvförening, ss. 129 ff.

³⁵ Jfr Nordlund, a. a., ss. 33 ff. samt s. 51, där emellertid Luthers absolutism bortförklaras.

³⁶ A. a., s. 28.

³⁷ Att ömsesidighet ifråga om konung och folk var ett gammalt germanskt krav förbises av Nordlund, som vill härleda reciprociteten ur romersk rätt, ehuru den där knappast erkändes gent emot imperatorn (a. a., ss. 142 ff.). I Sverige hade principen fortlevat, men på kontinenten blott fragmentariskt.

men teokrati för Gustaf Vasas konungadöme är därför i hög grad ägnad att förvilla. Det ingick i tidens stil att åberopa Skriften vid viktiga beslut och handlingar, antingen man förklarade krig eller slöt fred, gillade eller ogillade ett förslag, straffade eller benådade. Att Gustaf Vasa följde denna kutym var därför helt naturligt.³⁸

Över huvud taget bör man akta sig att fastna för de teologiska argumenten, som ofta kunde hava en realpolitisk innebörd, vilken blott händelserna själva avslöjade.³⁹ Gustaf Vasa försmådde ej några skäl, som kunde göra verkan, och tålde i realiteten ingen teokrati. När han betecknade sig själv såsom Guds underman, var det knappast något medgivande åt religionens värld. Med ett modernt uttryck kan man utan tvivel beteckna hans roll såsom kharismatisk.⁴⁰ Han accepterade gärna den teologiska motivering, som den lutherska reformationen frikostigare än någon äldre dogmbyggnad gav, för det världsliga regementet, men makten fick ingalunda gå till någon teokrati. Makten var hans.

Helt naturligt anslöt sig Olavus Petri till Luthers uppfattning om vad kyrkan rätteligen är: ej det romersk-katolska kyrkosamfundet eller någon bestämd, avgränsad organisation, utan alla kristna människor, församlade i den heliga anda i en tro på Kristus.⁴¹ Alltså en andlig enhet, som icke ens med ögonen kan varseblivas, och den omfattar alla kristtrogna människor från världens begynnelse till yttersta domen.⁴² Utvecklingstanken, så som den kommit till uttryck inom påvekyrkan, var både Luther och hans svenske lärjunge främmande. Reformationen syftade ju från början till en återgång från den urartade kyrkan till den ursprungliga.

Även Olavus Petri ger uttryck åt den tanken, men dock mera i förbigående.⁴³ Han var för mycket realist och hade för öppen

³⁸ Att konungen därjämte, när så befanns nödvändigt, gjorde medgivanden åt allmogen, t. o. m. ifråga om rätten att göra uppror, ingick i hans politiska taktik.

³⁹ Exempel härpå erbjuder stridigheterna mellan Gustaf Vasas söner; jfr Nordlund, a. a., ss. 104 ff.

⁴⁰ Det nytestamentliga begreppet kharisma, nådegåva, har använts om en sådan härskartyp, som utan legitimation syntts av försynen given till fyllande av en viss uppgift, se Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922, s. 756, i *Grundriss der Sozialökonomie* (C. J. B. Mohr).

⁴¹ *Skrifter* I, s. 41.

⁴² *Skrifter* I, s. 43. Luthers motsvarande uttryck var »kristenheten så långt evangelium verkar»; ang. förhållandet mellan överheten (kejsare och furstar) samt gudsstaten se Holmquist, *Luther, Loyola, Calvin*, s. 164 ff.

⁴³ Se *Skrifter* I, ss. 256, 390, 417, 544. Såsom framhållits bl. a. av L. Stavenow (Olavus Petri såsom historieskrivare, 1898) saknas någon genomgående tråd i hans svenska krönika, men denna brist delar han med nästan hela sin samtid.

blick för värdet av det individuella för att strängt genomföra fordringen på en återgång till det svunna idealet. I fråga om kyrkans befogenheter betonar Olavus Petri skarpare än Luther dess autonomi. Den kristna menigheten tillhör att välja och utpropa skickliga, lärda och fromma män till dess tjänare och själasörjare, vilka kunna i rättan tid »spijsa herrans hwsfolck» och predika evangelium.⁴⁴

Luther försvarade väl principiellt valrätt för församlingen i fråga om präster, men godtog såsom vi sett dock överheten såsom handlande för församlingen, en ganska tänjbar fiktion.⁴⁵ Det allmänna prästadömet var ett postulat, som efter Luthers initiativ blev gemensamt för hela protestantismen. Olavus Petri utlägger denna doktrin.⁴⁶ Envar god och förståndig man, som kan antaga »seya sich gudz sinne och mening fore», kan den, som bekänner sina synder på rätt sätt, utvälja för att klaga sina bekymmer och begära goda råd. Och denne kan »sega honom gudz ordh före, att han jw inet twifla skal sina synder wara aff gudhi sich forlatna». Prästen är visserligen mest förfaren i Guds ord och lämpligast att mottaga skriftermål, men något privilegium därtill har han enligt Olavus Petri icke.

Den teologiska utformningen av tankegången kunna vi här ej ingå på, men ehuru det gällde blott andliga ting, fick det allmänna prästadömet idé konsekvenser av praktiskt social räckvidd. Gränsen mellan andlig och världslig makt hade ju städse visat sig svävande. Kyrkans exklusiva ställning, som enligt medeltida teori gjorde prästen till medlare mellan Gud och människor, hade uppluckrats till fromma för folk och stat. För den världsliga makten var det en stor fördel att ställas mot en så konturlös kyrka, utan påvekyrkans maktmedel. Såsom herre proklamerades Kristus.⁴⁷ Därmed var fältet fritt för en politisk nyorientering av kyrkans ställning. Olavus Petri ville själv ingalunda draga några radikala konsekvenser därav. Så mycket angelägnare var emellertid konungen, när han väl

⁴⁴ Skrifter I, s. 390. För menighetens rätt återopas även apostlarnas föredöme, se Skrifter I, s. 391.

⁴⁵ Se Bohatec, a. a., ss. 479 och 501. I nödfall, där kristlig menighet ej finnes, ansåg Luther, att en predikant själmant kunde uppträda såsom pastor.

⁴⁶ Skrifter III, s. 148.

⁴⁷ Se Skrifter I, s. 43, där Kristus kallas en »capitener», som regerar den kristliga församlingen; jfr ss. 57, 198 och 199. Tanken var gemensam för den katolska kyrkan, men då påvedömet anspråk att företräda Kristus överkorsades, blev tankens praktiska tillämpning en helt annan och vagare. Jfr Holmquist, Den svenska reformationens begynnelse, Sthlm 1923, s. 59.

fått ögonen öppna för de sålunda yppade möjligheter till statlig maktutvidgning, att begagna tillfället härtill. För en realpolitiker var Kristus såsom kyrkans herre ingen farlig motståndare. För reformatorn var han en andlig realitet, och hans vilja en lag, som det gällde att uttolka och lydigt följa. Att ordets man hade en avog inställning till krig och vapenbragder var blott en konsekvens av hans nitälskan för lag och rätt. I sin krönika visar han det tydligt. De gamla götarnas bedrifter hade i honom ingen beundrare.⁴⁸ Konungens inställning till kyrkan och den nya, evangeliska förkunnelsen var en annan. Den långvariga och bittra kontrovers, som därav blev följden, känna vi blott glimtvis.

Nordlund betecknar »de främmande spekulativa idéernas politiska inflytande», d. v. s. den teokratiska uppfattningen, såsom alltför efemär för att kraftigt kunna påverka det statsrättsliga åskådningssättet,⁴⁹ och detta gäller Olavus Petris epok, men ingalunda den senare delen av 1500-talet.

Sin största politiska betydelse fick reformationens statslära därigenom, att den bröt med universalmonarkin och vände sig till de särskilda staterna, vilkas faktiska oavhängighet godtogs. För Olavus Petris del voro motiven härtill tydligen av emotionell art och röjas blott glimtvis i hans skrifter.

En ofta citerad källa för kännedomen om reformatorns politiska uppfattning är den predikan, som han höll vid Gustaf Vasas kröning den 12 jan. 1528, och däri den förre upprorsmannen framhålls såsom den mest legitima monark, som tänkas kunde. Intressanta i detta sammanhang äro främst de kraftiga ord om furstars plikter, som riktas direkt till konungen, ehuru förmaningarna till undersåtarna och betonandet av lydndsplikten kvantitativt vida överbäger. Gud har skickat konungen för folkets skull, och icke folket för konungens skull.⁵⁰ I kraftiga och värdiga ord inskärpes ömsesidigheten i plikter och rättigheter. Guds lagar och bud gälla för fursten liksom för undersåtarna. Men makten, ja, all makt, är av Gudi.⁵¹ Man frestas att fråga, om detta gällt även Kristian II.

⁴⁸ I sin svenska krönika kallar han dem »en hoop med skalkar och tyranner». En större ära hade det varit, om våra förfäder alltid varit fredliga och saktmodiga, se Skrifter IV, s. 10.

⁴⁹ A. a., s. 31.

⁵⁰ Skrifter I, s. 316.

⁵¹ Skrifter I, s. 323, III, s. 352 et passim. Ömsesidighetsprincipen kommer stundom nära en kontraktsteori, som dock ingalunda avses av predikanten. Konungen själv kunde, när det så passade, ge uttryck åt en sådan teori, nämligen i polemik mot Kristian II, som onekligen brutit »kontraktet». Se Karl-Gustaf Hildebrand, a. a., s. 149.

Säkerligen, ända tills Gustaf Vasa lyckades slå ned hans makt och för egen del få makt av Gudi. Framgången blir alltså kriteriet på rätten, och denna har gudomlig helgd — så länge ej mäktigare krafter ingripa. Men passivt motstånd blir likväl en plikt, om överheten påbjuder något som går emot Guds bud, och därvidlag äro blott ordets förkunnare skickade att döma.⁵² Dit återkommer förkunnelsen ständigt även hos flera av reformatörerna.

Skillnaden mellan det världsliga och det andliga regementet utföres i huvudsak efter Luthers lära, ehuru med ordalag, som hännyfta på den aktuella situationen.⁵³ Den värsta skada, som kan drabba undersåtarna, är deras själars fördärv. Därför blir konungens högsta plikt att låta förkunna den rena läran.⁵⁴ Underförstått är, att predikanten, som för det andliga regementets talan, blir bestämmande i fråga om vad som är ren lära.

Något överraskande kommer så ett inpass, att de svenske alltför mycket försökt att draga sig undan den lydnad de äro skyldiga sin konung.⁵⁵ Låg häri en anspelning på upproret mot Kristian II? Ingalunda, detta tycks vara platt förgäta, och anspelingen gäller tydligen blott de sista årens oroligheter och missnöjet med Gustaf Vasa.

Slutet av kröningspredikan kulminerar i en hänförd hyllning av den dyrbara Guds gåva, som den inhemske, av de högsta dygder prydda konungen utgör, men trots den städse betonade lydnadsplikten framträder hos Olavus Petri flerstädes det ändliga regementet såsom i viss mån höjt över all lydnadsplikt.⁵⁶ I sin 1530 utgivna postilla, som strängt följer Luthers grundtankar, inskärper Olavus Petri, att all överhet — man kan därvid åter undra om han tänkte på Kristian II — är av Gudi, samt att envar, som uppsätter sig mot överheten, är hemfallen till fördömelse.⁵⁷ Om orden i krö-

⁵² Skrifter I, s. 325.

⁵³ Skrifter I, s. 321. Törnvall betoner i a. a., att hos Luther de två regementena icke äro att uppfatta såsom två områden utan såsom två aspekter på samma område. Olavus Petri skiljer, utan aktgivande på denna distinktion, skarpt mellan de båda områdena. Hans Cnattingsius har dock i recensionen av Törnvals arbete anmärkt (Kyrkohistorisk Årsskrift 1940, s. 294), att Törnvall blott sett saken såsom teolog, men lämnar oss i sticket, när det gäller den konkreta gestaltningen av regementena. Härvidlag har tydligen den svenske tänkaren ett företräde framför Luther.

⁵⁴ Skrifter I, s. 322.

⁵⁵ Skrifter I, s. 325.

⁵⁶ Skrifter II, s. 383. Bibelordet att lyda mera Gud än människor åberopas därvid flerstädes, jfr Skrifter III, s. 506.

⁵⁷ Skrifter III, s. 351. T. o. m. när han åberopade frälsarens ord enligt Lukas kap. 22 vers 36 till apostlarna, att de skulle sälja sin mantel och köpa sig svärd,

ningspredikan influerats av stundens högtidlighet, måste den fortsatta glömskan eller förtegenheten av upproret mot den danske härskaren förvåna. Stunden utgör för predikanten själv zenit i hans bana: De motsatser i hans idévärld, som så ofta bryta sig kärvt, tyckas här förenade i en harmoni, som förhöjes genom uttryckets kraft och fyndighet. Men helt övervunnos de aldrig.

Läran om det andliga och det världsliga regementet såsom två jämställda makter var givetvis svår att tillämpa på den faktiska verkligheten. Ordets förkunnare företrädde det förra och voro frigtagna från lydnadsplikten i den mån de härför kunde åberopa Guds ord, eller rättare sin egen tolkning av Guds, för lekmännen dunkla ord, och lekmännen borde följa denna tolkning även i strid mot överhetens bud. Men alla, även ordets förkunnare, voro i övrigt skyldiga obetingad lydnad; detta i motsats mot påvekyrkans anspråk på autonomi för de andliga.

I sin svenska krönika, detta storverk, som är Olavus Petris självständigaste alster och näst bibelöversättningen hans förnämsta gåva till eftervärlden,⁵⁸ lämnar Olavus Petri den bästa kommentar till ifrågavarande distinktion. Såsom ett varnande exempel berättas om ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstiernas uppror mot Karl Knutsson. »Honom war gudz ordh befalet, ther skulle han haffua straffat konungen med, thå han orett gjorde, Swerdit war honom inthit befalet.»⁵⁹ Men när ärkebiskopen segrat och Kristian I blivit konung, blev enligt denna doktrin varje motstånd mot honom en fruktansvärd synd — tills han hade fördrivits. Då var det Guds straff,⁶⁰ som drabbat honom, men man kommer aldrig till klarhet om, huruvida de, som utfört Guds vilja, då skulle anses ha handlat rätt eller orätt.

Att betrakta alla historiens skiften såsom utslag av den gudomliga viljan, som ständigt leder allt till det bästa, var fullt i överensstämmelse med tidens livsuppfattning. Men författaren ger, det oaktat, ofta sin egen uppfattning tydligt till känna i statsrättsliga frågor. I den hårda dragkampen mellan ärkebiskop Gustaf Trolle och Sten Sture den yngre gjorde ärkebiskopen anspråk på både det världsliga

bortförklarar han varje tanke på att använda svärdet, som borde uppfattas bildligt; det skulle ej få brukas. Se Skrifter III, ss. 485 o. 486.

⁵⁸ Frågan om hans andel i denna översättning har särskilt undersökts av Arthur Adell, förut a. a. Jfr även Ahnlunds anförda anmälan därav.

⁵⁹ Skrifter IV, s. 197. Jfr även IV, s. 393, där det andliga svärdets uppgift utförligare anges, i god överensstämmelse med Luther.

⁶⁰ Krönikan avslutas med ett tack till Gud, som kastat riset (Kristian II) i elden, se Skrifter IV, s. 298.

och det andliga svärdet, därvid påvens fullmakt åberopades. Men mot detta anspråk sätter författaren med tydlig sympati upp auktoriteten hos ett allmänt herremöte.⁶¹

Överhetens missgärningar skulle ordets förkunnare alltså straffa frimodigt. Ordets tjänare kom genom denna av Olavus Petri energiskt förkunnade doktrin att bli en makt i staten. Under hans livstid blev väl föga utrymme för denna makt, men åt eftervärlden lämnade han ett arv, utan vilket kyrkan aldrig skulle ha motstått Johan III:s godtycke och Sigismunds katolska reaktion. I vilken omfattning eftervärlden står i skuld till Olavus Petri för kyrkans läro- och rörelsefrihet är givetvis svårt att precisera. Få kyrkomän blevo under enväldets tid så flitigt lästa och ingen framstod i samma grad såsom reformationens banérförare. Hans exempel verkade ej blott direkt utan även indirekt. Hans kyrkouppläggning gick därför generationer i blodet. Det gäller här att urskilja huvudlinjen i hans mångsidiga och ofta av tillfälligheter föranledda författarskap, där förhållandet mellan det världsliga och det andliga svärdet var ett flerstädes återkommande spörsmål.

Ett huvudtema blev därför gränserna för konungamakten. I sin krönika belyser han detta tema med konkreta exempel, så att följden blir en konflikt med den renläriga doktrinen att all överhet är av Gudi. Vår äldsta historia erbjuder ju exempel på kungamord, och Olavus Petri, som godtager sagolitteraturen som historisk källa, tillfogar efter berättelsen om vissa kungamord, att den mördades anhängare ingalunda godtogo den nya överheten, vilket han helt realistiskt finner naturligt.⁶² Han finner det ock naturligt, att undersåtarna med vedernamn gengälda dåliga konungars vanstyre och att folket fritt talar därom. Utan rättvisa är ett rike blott en mordkula och ett rövarnäste.⁶³ En tyrann till överhet är Guds vrede och ogunst.⁶⁴

Under alla betraktelser om förhållandet mellan härskaren och undersåtarna ligger tydligen en känsla av ömsesidigheten såsom en generellt förpliktande norm. Det heter, såsom vi sett, att för den

⁶¹ Skrifter IV, s. 278. Författarskapet till krönikans senare del, efter år 1457, har varit omtvistat, men huvudinnehållet torde härröra från Olavus Petri. Jfr E. Lundmark, Redaktionerna av Olavus Petris Svenska Krönika, 1940, i Vetenskaps-societetens i Lund årsbok samt Gunnar T. Westin, Historie-skrivaren Olaus Petri, Lund 1946, där under polemik mot bl. a. Lundmark på grund av omfattande bevismaterial Olavus Petris författarskap hävdas; se särskilt ss. 11, 290 ff., 434, 457 et passim.

⁶² Skrifter IV, ss. 30, 31.

⁶³ Skrifter IV, ss. 48, 49.

⁶⁴ Skrifter IV, s. 51.

skatt som bonden ger konungen bör han bliva hållen vid lag och rätt, och med samma skäl som konungen äskar skatt, kan bonden kräva lag och rätt av konungen.⁶⁵ Och detta grundas på en etisk norm, som författaren mer antyder än klargör. Tydligt kommer Olavus Petris egen uppfattning till synes vid berättelsen om huru västgötarna slog konung Ragnvald ihjäl, då han mot landslagens bud utan gisslan och lov for in i Västergötland. Sådan ändalykt fick den »stälte mannen», och Gud plägar mot högmodiga furstar sätta överdådiga undersåtar »bådha parterna eller och wisseliga enom parten om till forderff». Det låter onekligen, som om Olavus Petri ville giva undersåtarna rätt, men han tillfogar efter några reflexioner om huru det går för tyranner, att undersåtarna icke äro deras domare »i sådana måtto, at the skola dräpa them».⁶⁶ Så långt sträcker sig ej deras domsrätt, men den bestrides i detta sammanhang ej helt, såsom doktrinen skulle fordra.

Likaså skildras Magnus Birgerssons uppror år 1277 mot sin broder Valdemar med tydlig sympati för den förre.⁶⁷ Orsaken härtill är ej fullt klar, men konungens personlighet var tydligen djupt osympatisk för författaren,⁶⁸ och Valdemars omoraliska vandel tycks här betraktas såsom fullgott skäl för avsättning. Frågan, huruvida en sådan konung kan straffas och bör bliva »aff hwar man forachtat», besvaras dock senare något vacklande. Att upprorsmän sällan få en god ände och att överheten är av Gudi upprättad inskärpes ånyo, men även ömsesidigheten mellan överhet och undersåtar. Vidare andrages mot Magnus, nu konung, att han satte de svenske utländske män »offuer hoffuudet», vilket här uttryckligen angives såsom ett skäl till uppror.⁶⁹ De nationella synpunkterna tränga även här de dogmatiska åt sidan.

⁶⁵ Skrifter IV, s. 84. Här kommer den nationella uppfattningen av ömsesidigheten beroende liksom på ett kontrakt klart till uttryck, och otillräckligheten i Holmquist's förberörda (se ovan s. 9) analys framträder tydligt, jfr förut anförda arbeten, där reformationens tankevärld i övrigt fått en monumental skildring. Ömsom förklaras, att lagen ursprungligen var vad härskaren ville (Skrifter IV, s. 315), ömsom att Gud själv givit lagen (Skrifter IV, s. 537), som gällde även för härskaren, men ej stod över honom, utan fanns i hans bröst (Skrifter I, s. 320), nämligen kärlek och förståndighet, alltså känslomässigt.

⁶⁶ Skrifter IV, s. 52. Jfr även s. 85, där överväldet mot den avsatte konungen omtalas med gillande.

⁶⁷ Skrifter IV, s. 75.

⁶⁸ Skrifter IV, s. 72. Jfr s. 80, där Valdemars löftesbrott klandras och straffet härför betraktas såsom rättvist. Olavus Petris förkärlek för Magnus Ladulås är påfallande och bragte honom i konflikt med Gustaf Vasa, som vädrade klander mot sig i några rätt oskyldiga omdömen.

⁶⁹ Skrifter IV, s. 82. Jfr även meningsbytet mellan konung och folk, ss. 158 och 163.

Ett synnerligen tydligt uttryck få såväl dessa som den odogmatiska ömsesidighetsprincipen på tal om Engelbrekt. Författaren lägger i dennes mun ett vältaligt anförande, däri klagades över rikets trældom och konungens brutna eder. »Nu när han nu icke höll sin eed som theres eedh hengde wppå, så war theres eedh (sadhe han) om intit».⁷⁰ En tydlig ansats alltså till en kontraktsteori, för övrigt ej utan medeltida förebilder. Men krönikören anför även rådsherrarnas svar, som gick ut på att herrar i allmänhet ej brukade vara så noga och att det aldrig ginge väl, om undersåtarna skulle döma över herrarna. Sympatin är dock tydligen hos Engelbrekt; krönikan söker genomgående att i tvisterna partierna emellan skipa rättvisa.

På tal om ett skede av folkungarnas fejder förklarar förf., att onda förstar äro landsplågor, varmed Gud straffar sitt folk⁷¹ och att folket häst bekämpar det onda genom att bekänna sin skuld och bedja Gud avhjälpa det onda. Liknande tankegång framträder på tal om Magnus Erikssons »skröpeliga ändalyckt», som förklaras vara ett Guds straff för hans brutna eder.⁷²

Förhållandet mellan konung och undersåtar belyses även i kommentaren till stads-lagen. Detta sker med anledning därav, att i lagen omnämnes en ed, som borgmästare och rådmän skulle svärja, bl. a. att döma utan räddhåga. Eden innehåller visserligen ej något direkt om undersåtarnas rätt gent emot konungen, men Olavus Petri inläser däri en vittgående garanti för självständighet vid rättegång i mål mellan denne och enskild svarande.⁷³ Förutsättningen för en befogenhet att döma i tvist mellan konungen och undersåtar är dock att konungen såsom kärke befäller borgmästare och råd att döma. Då skola de fråga, huruvida de skola döma »proppert effter retten, intet achtandes huem retten faller under ögonen». Vill konungen detta, »så döme rett och achte intet personen». I annat fall böra de begära att »han får sikh andra domare». För romersk och tysk rätt torde en sådan procedur vara främmande, och det visserligen blygsamma mått av självständighet mot rikets

⁷⁰ Skrifter IV, s. 153. Enligt Lundmark, a. a., s. 69 et passim, är det dock osäkert, om ifrågavarande passus slutredigerats av Olavus Petri. Ton och innehåll tala dock starkt därför.

⁷¹ Skrifter IV, s. 103. Samma tanke får uttryck även i annat sammahang.

⁷² Skrifter IV, s. 128. Att straffet ofta måste utföras av ansvariga undersåtar bortser författaren från, och detta i överensstämmelse med medeltida tankevanor, som först upplysningstiden effektivt kunde uppluckra. För denna teologiska uppfattning föll det sig naturligt att kasta ansvaret för missgärningar på Gud utan att missdådaren därigenom fredades från straff.

⁷³ Skrifter IV, s. 317.

herre, som Olavus Petri postulerar, är värt beaktande. Och det är ju ej det enda exemplet på att lagen sättes över konungen.

I denna maktfördelningslära finnes ingen plats för den faktor, vars avgörande insatser präglat hela unionstidens politik och som krönikans författare på närmaste håll själv bevittnat: adeln och dess elit, rådet. Vid det fördrag i Upsala 1520, varigenom Kristian II kommit till makten och därvid biskop Mattias' kansler åtminstone i någon mån medverkat, tillerkändes rådsaristokratin ett avsevärt, för att ej säga dominerande, politiskt inflytande.⁷⁴ Att krönikeförfattaren varit förtrogen med högfrälsets politiska insats, är ju tydligt, men den schematiska bilden av blott två »regementen» har tydligen verkat så, att konung och råd åtminstone ibland subsumerats under termen överhet. För analysen av statsmaktens väsen har detta varit rätt hinderligt. I krönikan kan man, trots dess strävan efter objektivitet, inläsa en viss sympati för den svenska rådspolitiken, som ansetts syfta till en lagbunden maktbalans.⁷⁵ I hans statsrättsliga uppfattning har detta satt föga spår.

Då maktfördelningen mellan överhet och undersåtar sålunda utfallit i hög grad till förmån för överheten — ehuru ingalunda konsekvent och med kännbara inskränkningar — erfordra överhetens plikter inom dess maktgebit särskild uppmärksamhet. Redan i polemiken mot Paulus Helie 1527 angivas dessa i korthet. Överheten har Guds befallning att hon skall hålla dem vid makt som väl göra, straffa och förhindra dem som illa göra och hindra dem att göra så mycket illa som de gärna ville göra.⁷⁶ I sin kröningspredikan, detta mästerstycke av reformationstidens statsmannavisdom, utvecklar reformatorn ej blott ömsesidighetsprincipen, såsom förut visats, utan härleder överhetens plikter ur dess gudomliga kallelse.

I denna pliktlära framträder tydligast egenarten hos Olavus Petris statsfilosofi, diametralt motsatt den maktlära, som genom Machiavelli skulle präglade tiden och som ofta kallats för realism. Överheten bär svärdet till straff för dem som illa göra.⁷⁷ Men den

⁷⁴ Jfr Sven Ulric Palme, Uppsalafördraget 1520, i *Historisk Tidskrift* 1944, ss. 379 ff., samt däri citerad litteratur.

⁷⁵ Detta framhålls av Gunnar T. Westin i a. a., ss. 291 ff. och 318. Jfr även recension däröver av Karl-Gustaf Hildebrand i *Kyrkohistorisk Årsskrift* 1946, ss. 322 ff. Att tala om konstitutionell frihet torde dock vara en anakronism.

⁷⁶ *Skrifter* I, s. 165.

⁷⁷ *Skrifter* I, s. 315. Åke Holmbäck ser kärnpunkten i Olavus Petris hela statsrättsliga åskådning i satsen: »var illgärningsmän icke vore till, gjordes oss intet herrskap behov», se uppsatsen *Våra domarregler*, i *Festskrift tillägnad*

skall i all sin gärning frukta Gud och hålla alla hans bud. Konungen skall i sitt hjärta icke hålla sig bättre än undersåtarna utan betänka, att han är Guds befallningsman och har att skaffa dessa lag och rätt, döma rättfärdigt över fattiga och rika samt ej tillstädja, att det sker någon av dem orätt.⁷⁸ Tonvikten är här lagd på den dömande verksamheten, som dock enligt inhemska rättskällor huvudsakligen ålåg tingsmenigheten eller folkliga organ.

Härvidlag räckte predikantens rättshistoriska insikter ej till, och ej heller någon samtida hade klarare insikt i landskapslagarnas rättssystem. Men då enligt teologiskt betraktelsesätt Gud gent emot mänskligheten framstod främst såsom domaren, överflyttades helt naturligt denna funktion på konungen, som enligt luthersk uppfattning fått det världsliga svärdet direkt av Gud. Detta skall han även bruka till rikets försvar och trygghet, men skicka sig som en kristen konung och icke som en »tyrann över Guds allmoge».

Kungadömetts ekonomiska och sociala betydelse har Olavus Petri föga sinne för, ehuru man just däri måste finna det nya kungadömetts signum. Såsom domare var den store rikshushållaren ingalunda idealisk, huru höga krav han än fyllde såsom landsfader. I de bekanta domarreglerna talas helt allmänt om »domaren» såsom Guds befallningsman, däri inbegripet både konungen och lägre domare, men ej om tingsmenigheten, som skulle ha avgörandet enligt de inhemska rättskällorna.⁷⁹ Konungen bör vidare ha lagen i sitt eget bröst, ett mångtydigt uttryck, som återkommer flerstädes, bl. a. i förspråket till stadslagen och som har samband med författarens uppfattning om lagstiftning, varom mera senare. Över alla fogdar och ämbetsmän, även biskopar och präster, bör konungen hava tillsyn samt vid behov straffa dem.

Likaså bör han ansvara för att Guds ord predikas rent och klart, ett ämne, som föranleder reformatorn till polemiska utvecklingar med tydlig adress, och det kallet förefaller honom som det viktigaste.

Axel Hägerström, Uppsala 1928, s. 278. Men därvid förbises, att reformatorn själv ansett skyddet för den rena läran såsom konungens främsta kall (Skrifter I, s. 321) samt att försvaret mot yttre fiender därför blir det viktigaste.

⁷⁸ Skrifter I, s. 319. Även inom romerska kyrkan förspordes liknande tankar, som t. o. m. vunno platoniskt bifall från påvemaktens sida, ehuru de senare förstummades; jfr L. v. Ranke, Die römischen Päpste, band I, ss. 97 ff. (nionde upplagan, Leipzig 1889), där vissa ansatser till reformer skildras, rikade mot den påvliga maktfullkomligheten.

⁷⁹ En närmare belysning härav skulle leda till en analys av rättshistoriska frågor, som falla utanför statsrättens område. Här må allenast anmärkas, att Olavus Petri städse sökt förena den teologiska motiveringen av domarens kall med en realistisk eller, om man så vill, en utilitarisk.

Med allt sitt verklighetssinne förbisåg han dock flera statsrättsliga problem, som för oss te sig väsentliga. Ej blott rådets och högadelns ställning mellan konung och folk utan även den för allt statsliv väsentliga beskattningsrätten förbigår han i alla sina skrifter nästan utan ett ord.⁸⁰ Säkerligen ansåg han det självklart, att konungen kunde utskriva behövlige skatter inom rimliga gränser, trots att han i skriven inhemsk rätt kunnat finna stöd för en motsatt uppfattning. Men han läste de gamla lagarna — ej blott landskapslagarna — med andra ögon än vi. Att han dock inhämtat mycket av dessa märker man tydligt.⁸¹

Ofta följer han Luther ganska noga, men hans självständiga tankar och känslor bryta likväl igenom den lutherska argumenteringen. De plikter, som åtfölja det världsliga svärdet, inskärpes flerstädes i reformatorns skrifter, något överraskande även vid förklaringen av femte budet i den år 1530 utgivna lilla postillan. Ty överheten har befallning att »tagha them av daga som illa göra»⁸² — en något tänjbar befallning — och överträder därvid icke själv budet att icke dräpa, »utan rätten är then som dräper honom som orätt gjort haffuer». Det kan ej nekas, att i denna mycket renläriga lutherska sats ligger ett stycke advokatyr.

En karakteristisk detalj i den efter Olavus Petris död utgivna, rimmade berättelsen om »Vårs Herras Jesu Christi pina och uppståndelse» förtjänar även uppmärksamhet. Enligt Matteus' evangelium (26: 52) yttrade frälsaren: »alla de som taga till svärd skola med svärd förgås». Olavus Petri förbättrar bibelordet: »Thet plägar teslikes sigh ock så lagha, At the som til swerdet gripa och tagha, Föruthan befallning thet weta alle, Moste för swerdet döo och falla.»⁸³ Med tillägget »Föruthan befallning» har bibelordets innebörd betänkligt ändrats — till förmån för en renlärig uppfattning av det världsliga svärdet.

Överhetens plikt att försvara land och rike, även med vapenmakt, betonas flerstädes, ej minst i kröningspredikan, och på tal om att Magnus

⁸⁰ Någon gång klandras en konung för sina hårda skatter, t. ex. konung Magnus Eriksson, som betungat landet »med monga olagligha beskatningar» (Skrifter IV, s. 124), men varför skatterna voro olagliga får man ej veta. Sannolikt ha här känsluskäl varit avgörande.

⁸¹ Jfr Westin, a. a., ss. 242 och 262.

⁸² Skrifter III, s. 437. Talrika exempel på rent teologisk motivering av överhetens straffande verksamhet finnas; Guds rättvisa kräver, att det onda skall straffas och det goda hållas vid makt, se Skrifter I, s. 197. Jfr även Skrifter IV, ss. 82 och 87, där missbruk av svärdet påtalas, ävensom flerstädes i domarreglerna.

⁸³ Skrifter IV, s. 460.

Erikssons son Håkan skulle äkta Valdemar Atterdags dotter Margareta mot att Sveriges rätt till Skåne överläts till Danmarks konung framhåller Olavus Petri, att konung Magnus »War icke så mechtig at han kunde låta honom thet vp».⁸⁴ Detta yttrande kan förefalla överraskande konstitutionellt, men står likväl i god överensstämmelse med författarens grunduppfattning om laglighet. Olavus Petri uppger, att det härvid varit fråga om morgongåva, ehuru väl Skåne skulle överlämnas ej till bruden, vilket ligger i begreppet morgongåva, utan till konung Valdemar. Tillika åberopas äldre Västgötalagens stadgande om konungens morgongåva för att bevisa, att ifrågavarande morgongåva vore större än lagen medgåve. Man har här ett av de få fall, då författaren åberopat skrivna inhemska rättskällor för definierande av en statsrättslig sats.⁸⁵ Hans idéer om stat och rätt voro emellertid beroende lika mycket av hans historiska forskningar som av tidens teologiska och politiska problem. Därtill skola vi återkomma i en följande artikel.

⁸⁴ Skrifter IV, s. 121. Att märka är dock, att denna passus icke härrör från krönikans äldsta avfattning, se Lundmark, a. a., ss. 64 ff. I förspråket till stadslagen framlägger Olavus Petri sin teori om hur lag uppstår — visserligen historiskt ohållbar — samt förklarar uttryckligen, att när man väl fått en lag, måste jämväl överheten rätta sig därefter (se Skrifter IV, s. 315), vilken lag man dock själv »gått til och giordt sigh».

⁸⁵ I äldre Västgötalagens giftermålsbalk, första stycket, stadgas, att konung, som vill taga hustru utom riket, skall giva 12 marker guld eller sätta två byar (enl. Schlyter två lantgårdar) i pant. Att detta skulle vara maximum framgår ej. Ej heller säges det, att det skall vara morgongåva. Det sista har dock av flere forskare antagits och vinner stöd av motsvarande stadgande i yngre Västgötalagen, där det talas om »mund giva». Se »Svenska Landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar» av Åke Holmbäck och Elis Wessén, femte serien, Uppsala 1946, ss. 102 och 288.

STUDIET AV RÄTTSHISTORIA I EUROPA OCH AMERIKA

Av Professor Dr. GUIDO KISCH, New York

Flera rättshistoriker ha på senaste tiden ansett det nödvändigt att på basis av ingående och omfattande diskussioner om studiet av romersk och germansk rätt och dess historia styrka »den Lebenswert der Rechtsgeschichte», m. a. o. att försöka vetenskapligt motivera studiet av rättshistoria i våra dagar.¹ Särskilda förhållanden eller perioder i olika länder kunna väl göra ett sådant försvar nödvändigt. Det är nyttigt att allt emellanåt för allmänheten och även för juristerna påvisa värdet av rättshistoriska studier. Ur rent vetenskaplig synpunkt kan deras värde tas för givet, fastän rättshistoria på vissa håll, t. ex. i Förenta staterna, ännu inte allmänt erkänts som en särskild gren av historiska studier, t. ex. som konsthistoria eller läkekonstens historia. Så vitt man över huvud kan tala om en tidsanda, kan man emellertid utan risk göra gällande, att det utmärkande draget i vår tid är historicismen, ett synnerligen märkbart drag, som mer eller mindre berör allt tänkande i våra dagar. Aldrig förut har människan ägnat hela sitt förflutna, och alla sidor av sitt förflutna, ett så intensivt studium och ett så omfattande intresse som hon gör idag. Antalet historiska discipliner, deras omfång och deras ömsesidiga beroende av varandra ökar nästan ständigt. Inte heller betraktas dessa historiska studier, vilka bedrivs av tusentals allt mera specialiserade forskare, som blott och bart ett medel utan värde i och för sig: vi ta för givet att historiska kunskaper utgöra en intregrerande del i den högsta formen av lärdom.² Detta gäller rättshistoria lika väl som vilket annat slag

¹ Paul Koschaker, *Europa und das römische Recht*, München 1947; Heinrich Mitteis, *Vom Lebenswert der Rechtsgeschichte*, Weimar 1947.

² Cf. Leo Strauss, *Political Philosophy and History*, *Journal of the History of Ideas*, X (1949), s. 31 ff.

av historiskt studium som helst. Därför anser jag det onödigt att försvara eller förfäkta rättshistoriens nuvarande »Lebenswert». Det skall snarare bli min uppgift att ge en kort översikt av äldre och yngre rättshistoriska studier i Europa och Amerika, med tanke på det nuvarande läget och den framtida utvecklingen. (Det finns, i förbigående sagt, inte något mera omfattande arbete om rättshistoriens historia.) Framställningen skall behandla tre olika sidor: för det första historisk rättsvetenskap och studiet av rättshistoria i Europa; för det andra ideologiska grundvalar och metod i amerikansk forskning; och slutligen rättshistoriens senare utveckling och framtid. Cirka tjugo års undervisning och forskning vid olika juridiska fakulteter i Europa och femton års bekantskap med amerikanska förhållanden bör göra det möjligt för mig att objektivt och riktigt bedöma fakta.

För föga mer än 130 år sedan framhöll den tyska rättsvetenskapen, med män som Friedrich Karl Savigny, Karl Friedrich Eichhorn och Jacob Grimm i spetsen, med eftertryck *rättens historiska natur* i motsats till den då förhärskande naturrättsteorien.³ 1700-talet hade som ett postulat antagit att det fanns endast en sann rätt, en mänsklig rätt, som omedelbart kunde härledas ur förnuftet och som var evigt oföränderlig och överallt densamma. Rättsvetenskapens och etikens fält ansågs vara identiska. Man försökte få rätten att sammanfalla med moralen. Rättsvetenskapen och de lagliga föreskrifternas auktoritet baserades uteslutande på förnuftet: juristerna trodde att ett fullständigt och fullkomligt system av lagliga föreskrifter kunde byggas på den »naturliga rättens» principer, vilka kunde upptäckas av förnuftet och härledas ur den abstrakta människans ideal. Rättsbuden lämpades efter vad varje särskild författare på etiska grunder ansåg att de borde vara. Med 1800-talet kom en ny orientering, romantiken, som snabbt vann förhärskande inflytande i tänkandets värld och sålunda också medförde en förändring i synen på rättens natur och utveckling. Som reaktion mot naturrättsskolan förde den fram läran om rättens historiska ursprung. Rätten var, ansåg den, endast en del av det nationella livet i sin helhet. Följaktligen uppenbarar den förra, liksom det senare, i sin nödvändiga historiska utveckling den universella människoanden i de olika individuella nationella mentalite-

³ Guido Kisch, *American Research in Mediaeval Legal History*, *The Jurist*, II (1942), s. 214—224.

terna. På samma sätt som ett folks språk bildas av en inre drift och inte är en uppfinning av grammatikerna utan en organisk produkt av den spontant, nästan omedvetet skapande folksjälen, så växer också ett folks rätt, särskilt under de tidigaste skedena, direkt fram ur folkets rättsmedvetande, motsvarande vardagslivets behov och den allmänna samstämmigheten om vad som är rätt och orätt. Liksom ett visst språk sedermera kommer under språkmännens behandling men av dem kan ytterligare utvecklas endast i överensstämmelse med dess naturliga karaktär och folkliga bruk och inte kan tvingas in på vägar av annan natur, så kommer också lagen under mera framskridna förhållanden i händerna på jurister och lagstiftare; dessa kunna emellertid endast föra vidare de folkliga, nationella åsikterna, d. v. s. bringa de redan förefintliga fröna till mognad, de kunna — och böra — ej »ad libitum» antaga något nytt laginnehåll. Lagens stam förblir alltid den ursprungliga, med sina rötter i det för länge sedan förgångna. Så betingas nuet alltid av det förgångna, varur rätten organiskt växt fram och utvecklats sig. Ytterst går denna historiska uppfattning via Hegel tillbaka till Herders begrepp *Volksgeist*, ett folks väsensart, vilken på ett avgörande sätt påverkas av klimat, tradition, tid och miljö. Denna »*Volksgeist*» blir ett folks historiska karaktär och betraktas som själva medelpunkten i dess historia. Beroende av denna »*Volksgeist*» och i sin utveckling parallella är religionens, konstens, filosofins och rättens utveckling. Rätten som ett utflöde av denna »*Volksgeist*» sprider sig i organisk utveckling över folk och tider. Därför måste rätten induktivt härledas ur historien och *endast* ur historien.

Savignys nya lära mottogs omedelbart med nästan allmän uppskattning och gillande. Detta var möjligt därför att den gick hand i hand med den allmänna tendensen inom vetenskapen, politiken och livet i förra hälften av 1800-talet. Historieskrivningen förnyades då av Barthold Georg Niebuhr. Språkvetenskapen hade gått före med Friedrich August Wolf. Nationalismen uppkom som reaktion mot det napoleonska kejsardömet, den historiskt förankrade konstitutionalismen som reaktion mot franska revolutionen. I denna process hade emellertid den lagbundna statens mera liberala uppfattning vunnit en slutgiltig seger över polisstatens lyckomånglande med dess benägenhet för godtycklig lagstiftning. Alla dessa omständigheter hade otvivelaktigt berett väg för Savignys lära, åtföljt och fullbordat den. Savigny utnyttjade emellertid denna lära om »*Zeitgeist*» historiskt i sitt vetenskapliga verk. Han blev

ledare för den från Tyskland emanerande »historiska skolan» inom juridiken, vilken påverkade och höjde uppfattningen av stat och historia, kultur och rätt i hela den bildade världen och förblev bestämmande i nära ett sekel. Det är helt enkelt omöjligt att betrakta den rättshistoriska vetenskapens historia utan att ta hänsyn till det inflytande som utövades av Savignys lära om rättens uppkomst på utvecklingen av rättsvetenskapens metodik. I Savignys lära att »rättens innehåll är givet i en nations hela förgångna» var rättsvetenskapens uppgift klart angiven: att spåra den gällande lagens historia tillbaka till sitt ursprung för att inifrån lära sig förstå den gällande lagens natur. Följaktligen tog man först upp studiet av den romerska rätten, som då ännu var i kraft i en stor del av Europa. Hela den moderna kritiska forskningen i den romerska rättens historia är alltså den historiska skolans förtjänst. Men rättens nationella utveckling och dess modifiering genom främmande inslag under loppet av dess historia försumrades inte heller. Det som Savigny utförde för den romerska rättens historia har en parallell i Karl Friedrich Eichhorns och Jacob Grimms verk inom den tyska rättens historia. Snart började den historiska forskningens metoder att tillämpas även på den kanoniska lagen och dess källor. Så uppstod den generation av stora forskare, som skapade de grundläggande och oförgängliga arbetena om den romerska, germanska och kanoniska rättens historia.

På 1880- och 1890-talen uppstod *en ny forskningsskola*, som i annan mening och kanske med mera berättigande än Savignys gjorde sig förtjänt av beteckningen historisk. För Savigny-skolan tjänade rättshistorien, när allt kom omkring, endast det praktiska syftet att göra det lättare att förstå den samtida lagen, medan för den nya skolan den historiska forskningen och kunskapen i och för sig var ett mål. Det utvecklade sig en ny, reviderad uppfattning av rättshistorien, som inte kunde undgå att stå främmande för Savignys historiska skola på grund av dennas praktiska och dogmatiska tendenser — en rättshistorisk forskning nämligen, som tog sig för att undersöka utvecklingen av rätten som en faktor i den mänskliga civilisationen med strikt historisk metod och med utnyttjande av alla tillgängliga källor, även av ekonomisk eller sociologisk natur. Hand i hand med en historisk skola i modern vetenskaplig mening går den historiska metoden och med denna källkritiken. I detta avseende hade den äldre historiska skolan berövat sig själv viktiga källor till kunskap och förståelse genom att försumma rätts-

historien under medeltiden och i modern tid. Det återstod för den nya tyska historiska skolan att bringa den historiska skolans ursprungliga program i överensstämmelse med den moderna forskningens krav och framför allt att betona nödvändigheten av en kritisk undersökning av den medeltida rätten, vilken visade sig fruktbar för vetenskapen.

Den historiska rättsvetenskapen och särskilt forskningen i medeltida rättshistoria spred sig från Tyskland över nästan hela Europa. En monografi över det inflytande, som utövades av den tyska rättshistoriska vetenskapen på den rättshistoriska forskningens utveckling i andra länder, skulle säkert löna sig och ge intressanta resultat. Inom ramen för denna föreläsning är det givetvis omöjligt att utbreda sig över detta ämne. För att beröra en enda punkt: det är välbekant att den engelska historiska skolan grundades av Sir Henry Maine, som i verklig mening var efterföljare till Savigny, fastän han i grunden skilde sig från den tyska historiska skolan, och vars metod var komparativ och historisk och mycket påverkad av analytisk rättsvetenskap. Man behöver endast nämna namn som Sir Frederick Pollock, Frederick William Maitland, Sir Paul Vinogradoff och Sir William S. Holdsworth för att erinra om den rättshistoriska vetenskapens blomstring i England. På samma sätt kan man räkna upp allmänt bekanta forskare från de flesta europeiska länder, där liknande forskning slog ut i blom under senare hälften av 1800-talet: Frankrike (Fustel de Coulanges, Paul Violett, Jean Baptiste, Brissaud, R. Caillemer, Raymond Saleilles), Holland (W. Modderman, S. J. Fockema-Andreea), Sverige (Ebbe Hertzberg, K. G. Westman, C. G. Bergman), Schweiz (Andreas Heusler, Eugen Huber), Spanien (Eduardo de Hinojosa), där dylik forskning kom i gång relativt sent, och Italien, som tack vare Pietro Bonfantès skola t. o. m. kunde beröva Tyskland dess ledande ställning inom forskningen i romersk rätt. Hand i hand med expansionen i Europa gick en inre konsolidering av den rättshistoriska vetenskapen. Befrielsen från den gamla historiska skolans bojor hade fört den rättshistoriska forskningen från det direkta praktiska syftet att möjliggöra en bättre förståelse av den gällande lagen fram till historisk förståelse som ett mål i och för sig och satte den i stånd att oförsvagad genomgå det första världskrigets kritiska skede och de följande årens allmänna angrepp på historicismen, fastän den spelade en mindre framträdande roll i

universitetens kursplaner. Under de femton år som följde på Versailles-traktaten, vilken för de mindre folken i Europa medförde att det nationella oberoendets ideal förverkligades, kunde den rätts-historiska vetenskapen göra betydande vinster, särskilt i Osteuropa. Forskare i Tjeckoslovakiet, Polen och de baltiska staterna, i Rumänien och Jugoslavien ägnade sig åt studiet av rättshistoria i en utsträckning utan motstycke i dessa länder. Vid flera universitet inrättades lärostolar i rättshistoria, grundades tidskrifter, utgavs monografiserier och höllos kongresser.

Under tiden hade i den historiska skolans hemland fältet börjat brukas mera intensivt. Straffrättens, processrättens och förvaltningsrättens historia representerade en ny vinst för vetenskapen. Forskningen öppnade nya oväntade fält i den forna Orientens lagar, en »Ancient Legal History» blev verklighet, och med hjälp av komparativ forskning gjordes ett försök att nå fram till en syntes av alla rättssystem i historien, en universell rättshistoria. Ludwig Mitteis, Joseph Partsch, Paul Koschaker och Leopold Wenger blevo här pionjärer för en rörelse, som, trots sitt fulla erkännande av den juridiska faktorn, genom hävdandet av ämnets och metodens historiska karaktär tilldelade rättshistorien rang av oundgänglig beståndsdel i den allmänna kulturhistorien. Detta förklarar, hur rätts-historien inte blott kunde hålla stånd mot motriktningar, såväl det slutande 1800-talets metafysiska och analytiska rättsvetenskap som 1900-talets socialfilosofiska och sociologiska rättsvetenskap, utan t. o. m. kunde ytterligare fördjupas och skänka värdefull stimulans åt de filosofisk-sociologiska tendenserna inom rättsvetenskapen.

Så kunde det förefalla vissa rättsfilosofer, som Roscoe Pound vid Harvard-universitetet uttryckte det, att »den plats som under medeltiden innehafts av teologin och på 1600- och 1700-talen av förnuftet för en tid intagits av historien». Det är sant att det inte kan råda någon tvekan om att historicismen dominerade rättsvetenskapen på 1800-talet. Bedömningen av denna historicism växlar allt eftersom man ansluter sig till den eller ger företräde åt någon av de modernare uppfattningarna. Om man emellertid tar hänsyn till vetenskapens historia, måste den historiska rörelsen ges det erkännandet, att den gjort rättsvetenskapen och den allmänna kulturhistorien utomordentliga och bestående tjänster. Om detta någonsin skulle bestridas, skall den rättshistoriska forskningens blotta existens och i ännu högre grad dess vetenskapliga produktion alltid avläggas

vältaligt vittnesbörd om nödvändigheten av denna disciplin i *universitas litterarum*.

Hittills har hänsyn tagits till den rättshistoriska vetenskapens utveckling i Europa. Låt oss nu rikta blickarna mot *Amerika*. Ett annat halvklot, en annan bild.⁴

Naturrätten var 1600- och 1700-talens alldeles särskilda och speciella produkt, de århundraden då de östliga staterna i U. S. A. grundades. Det finns tydliga hänsyftningar på den såväl i kolonialdiskussionen som i den uppenbara användningen av naturrättsens terminologi och idéer. Eftersom de nordliga kolonierna grundades av ivriga motståndare till allt som påminde om den romerska kyrkan, hämtade de sin naturrätt från Grotius och Pufendorf och öppnade på så sätt dörren på vid gavel för romerska rättstendenser. Förmedelst fransk och spansk rätt hävdade å andra sidan den romerska rätten sin existens och betydelse i Louisiana och Latinamerika. Rätten i de tidiga amerikanska staterna var genomsyrad av inflytelser från romersk rätt, vilket naturligtvis också gjorde sig gällande i den tidens läroböcker. Undervisning i romersk rätt förekom tidigast vid Yale-universitetet och detta redan vid slutet av 1700-talet.

Inflytandet från den historiska skolan blev inte märkbart i Amerika förrän efter 1870, då amerikanska studenter i stigande antal börjat fara till Tyskland och tyska idéer hade slagit rot vid amerikanska universitet. Under denna tid kommo studier i romersk rätt att betraktas som ett viktigt ämne vid alla amerikanska juridiska lärosäten och blomstrade någon tid särskilt vid Yale. Det är betecknande, att det efter 1870 var den historiska metoden — skapandet av en ny rättshistoria som vid sina undersökningar använde alla moderna vetenskapliga metoder —, vilken såväl i Amerika som i England förvandlade den juridiske forskaren från en trägen samlare av rättsfall och lagar till en vetenskaplig forskare i detta ords fulla betydelse. Enskilda juridiska forskare funno intresse inte endast i romersk rätt utan också i rättshistoriska studier i allmänhet. För att nämna endast en, Munroe Smith vid Columbia, som var lärjunge till Windscheid, Jhering och Gneist, Stobbe och Brunner. I Smiths föreläsningar och skrifter sammanfogas hans kritiska värderingar av enskilda rättsliga företeelser till ett helt i grunduppfattningen att europeisk rättshistoria hade en gemensam kulturell utveckling och inte enbart bestod av trång nationell utveckling.

Vid slutet av 1800-talet uppstod emellertid en revolt i den ameri-

⁴ Jfr Guido Kisch, *The Jurist*, II (1942), s. 225—236.

kanska rättsvetenskapen genom den store praktiserande juristen, domaren Oliver Wendel Holmes. Han höjde sin röst mot »hotet från fantasilös historicism». »Vi måste akta oss för antikvarianismens fälla», sade han, »och komma ihåg att för våra syften är det enda som intresserar oss hos det förgångna det ljus det kastar över nuet». Holmes talade om »romerska modellens fördärliga inflytande» och såg fram mot »en tid då den roll som spelas av historien vid förklaringen av en lärosats skall bli mycket liten och då vi skola lägga ned vår energi på studiet av de mål vi söka nå och skälen till att vi önska nå dem i stället för på skarp-sinnig forskning».⁵ Rättshistorien skulle ägnas ett minimum av uppmärksamhet, huvudsakligen för praktiska syften.

Med större respekt för historien och med djup inblick i äldre rätt och dess bildande krafter penetrerade Dean Roscoe Pound, som ännu är verksam vid Harvard-universitetet, i motsats till Holmes grundligt den historiska rättsvetenskapen.⁶ Han kritiserade visserligen den historiska skolan men fann det oaktat mening och värde i studiet av rättshistoria. »Under den historiska skolans hegoni», sade Roscoe Pound, »kommo juristerna att tro på forskningen. Men det var en forskning som var starkt begränsad till sitt omfång och sina syften. Till sitt omfång var den begränsad till det faktiska rättsliga materialet från det förgångna. Till sina syften var den begränsad till upptäckten av de idéer, som oundvikligt och varaktigt bestämde den rättsliga utvecklingens förlopp. En undersökning av hur rättsliga institutioner verka, av effekten hos rättsliga föreskrifter i verkligheten, av den omfattning i vilken de motsvara eller inte motsvara vad vi avse med dem var lika främmande för den historiska skolans program som för naturrättsskolans.» Det var enbart tanken att rätten endast kunde historiskt upptäckas men aldrig kunde medvetet skapas som kritiserades av Pound. Som Maitland lärde och som Sir William Holdsworth visade var rättshistorien för Roscoe Pound också allt annat än ett stagnationens gungfly; den kunde tvärtom tjäna som en det ordnade framåtskridandets språngbräda. En fullständig assimilering av föregående skedens rättstanke är början till skapande visdom. Att riktigt fram-

⁵ Oliver Wendell Holmes, *Collected Legal Papers*, New York 1920, s. 195, 197 och passim; Moses J. Aronson, *Tendencies in American Jurisprudence*, University of Toronto Law Journal, IV (1941), s. 93 ff.

⁶ M. J. Aronson, *Roscoe Pound and the Resurgence of Juristic Idealism*, *Journal of Social Philosophy*, VI (1940), s. 47—83; Paul L. Sayre, *The Life of Roscoe Pound*, Iowa City, 1948.

hålla den sociala kontinuitetens verklighet, att orientera rätten inom civilisationens ram, att uppmuntra intellektuell sans, närd av samvetsgrann forskning, detta är grunden för Pounds sociologiska sätt att nalkas rättshistorien. Detta är kärnan i hans märkliga bidrag till rättsvetenskapen i arbetena »Interpretations of Legal History» (1923) och »The Church in Legal History» (1939).

En annan rättshistoriker, Dean John H. Wigmore vid Northwestern University, som är mest bekant för sitt arbete i modern bevislära, publicerade från liknande utgångspunkter sin »Panorama of the World's Legal Systems» (1928), en omfattande översikt av den rättsliga utvecklingen hos alla jordens folk. Han var också ansvarig för publiceringen av en serie volymer, »The Continental Legal History Series», vilken för första gången gjorde de stora kontinentala rättshistorikernas främsta arbeten tillgängliga på engelska för amerikanska jurister och därigenom vidgade deras kunskaper i rättshistoria.

Man får sålunda inte förvåna sig över att en välkänd amerikansk jurist, Charles P. Sherman, så sent som 1935 talade om »den renässans studiet av romersk rätt för närvarande upplever i Förenta staterna». Och efter ett kort besök i Förenta staterna 1939 skrev Leopold Wenger i Wien en mycket entusiastisk artikel om den avgjort uppåtgående kurva som studiet av rättshistoria i Amerika uppvisade. Hans optimistiska slutsatser hade emellertid en mycket klen grund. Tänkande amerikanska och europeiska iakttagare delade inte denna rosafärgade uppfattning. En enquête, som jag gjorde våren 1941 genom att sända ut ett frågeformulär till tjugofyra betydande juridiska lärosäten, avslöjade att föreläsningsserier och seminarier i rättshistoria gavs vid endast ett halvt dussin av dessa. Man undervisade i engelsk författningshistoria vid fyra universitet, men detta ämne förekom även vid andra. Dekanus vid en läroanstalt, vilken kan räkna sig till förtjänst ett utmärkt pionjärarbete i rättshistoria och en gång var ledande på detta område, skrev: »Det har praktiskt taget inte gjorts något arbete i rättshistoria på sista tiden. Detta beror främst på att den moderna rätten växer så mycket och blir alltmera invecklad, så att studenterna här känna att de inte ha nog tid för att studera engelsk rättshistoria». För nio år sedan hade de amerikanska studenterna inte någon tid ens för engelsk rättshistoria. Enligt en nyligen utförd undersökning, som Russel Sage Foundation svarat för, är den nuvarande situationen ännu mera beklämmande: »Med några påfallande undantag»,

säger Esther L. Brown, författare till »Lawyers, Law Schools, and the Public Service», »tyckas juristskolorna inte vara intresserade av den stora fond av erfarenhet som historien eller den pågående utvecklingen i andra länder kunde lämna. En handfull lärosäten som ha råd att hålla sig med en sådan lyx anställa personer som ge kurser i komparativ eller romersk rätt. Det är vanligtvis så få studenter som välja dessa avancerade kurser eller använda det iordningställda materialet att effekten av dessa lärare på den grundläggande juristutbildningen är obetydlig. Deras bidrag till den juridiska forskningen kan emellertid bli av stor betydelse».⁷ Om den historiska inledning som ges till vissa kurser och om framläggandet av historiskt rättsmaterial i samband med behandlingen av samtida rätt, såsom bruket är vid vissa högskolor, anmärker författaren riktigt: »Detta slags historia gör mera skada än nytta»: De amerikanska rättshistoriska studiernas nuvarande tillstånd är allt annat än blomstrande. I hela U. S. A. finns det högst tre eller fyra personer som ägna hela sin tid och kanske ytterligare sex eller åtta som ägna någon mera väsentlig del av sin tid åt det amerikanska rättsväsendets historia.

Jag skulle kunna lämna flera detaljer om den nuvarande situationen. Jag föredrar att i stället ge en förklaring till att vissa optimistiska iakttagares förhoppningar om de rättshistoriska studierna ej infriades. Den sociologiska rättsvetenskapen dominerade endast en kort tid, ungefär till början av 1930-talet. Sedan började allt förändra sig med den snabbhet som utmärker Nya världen. Krafter, som framkallats av djupgående sociala omvälvningar i en krigshärjad värld, riktade sig slutligen också mot Förenade staternas relativt skyddade kultur, och som en flodvåg anställde de förstörelse på såväl nationens materiella som dess andliga liv. Den sociologiska rättsvetenskapen kunde inte motstå naturkrafternas nedbrytande framstötar.⁸ En ny rörelse växte spontant fram, kallad *realismen*, som hämtade sitt stoff från de rådande slagorden i vetenskaplig metod, statistik, behaviorism och psykoanalys. »Rättens hjärta och kärna», hävdar Karl Llewellyn, en av de mest utpräglade representanterna för den juridiska realismen, vilket endast är ett annat namn för en överdriven positivism, »är det sätt på vilket tvister

⁷ Esther L. Brown, *Lawyers, Law Schools, and the Public Service*; New York 1948, s. 146—148.

⁸ Aronson, *Tendencies in American Jurisprudence*, University of Toronto Law Journal, IV (1941), s. 100 ff.

faktiskt biläggas».⁹ Inte mängder av rättsregler som växt fram under tidernas lopp under trycket av historiska förhållanden utan alla de vid lösningen av en tvist berörda parternas verkliga uppträdande eller reflexrörelser, detta är det rätta ämnet för rättsvetenskapliga studier. Denna läromässiga motvilja mot den historiska kontinuitetens begrepp går tillbaka till och når t. o. m. längre än till inflytandet från Holmes. Det är inte att undra på att förkärleken för en rent faktisk analys av de rättsliga processerna idag inte lämnar något utrymme åt studiet av rättshistoria.

Skälen till den ovan skildrade utvecklingen ligga emellertid ännu djupare. Under de sista sjuttiofem åren har andan hos amerikanska jurister och juristskolor varit övervägande pragmatisk.¹⁰ Denna pragmatiska andas uttryck uppvisar två faser. Den första var uppkomsten, utvecklingen och spridningen av »rättsfallsmetoden», en typiskt amerikansk utveckling. För att än en gång citera Holms: »Förutsägelser om vad domstolarna faktiskt komma att göra», sade han, »och inget mera pretentiöst är vad jag menar med juridik». Detta betyder att man nalkas rätten nästan uteslutande från den praktiserande juristens synpunkt utan hänsyn till vare sig rätts-historia eller rättsfilosofi. Det var »rätt» uteslutande för klienten. Den tilltagande insikten om vikten av utomrättsligt material för uppnåendet av pragmatiska syften förde senare över till den andra fasen, den s. k. »sammansmältningen av juridiken med de sociala vetenskaperna». Man gav uttryck åt den tron att en jurist inte endast behöver veta de skäl som domarna ge för sina domslut utan också de skäl som de inte ge: deras utbildning, deras sociala och ekonomiska bakgrund, egenheter i deras karaktär och personlighet etc. Juristen måste — hävdas det — vara hemma i socialvetenskap helt enkelt därför att han annars blir en dålig jurist. Hans förutsägelser bli felaktiga om han inte kan räkna ut den sannolika effekten både av starka sociala krafter och av inre icke-rationella inflytelser på avgörandet av varje särskilt rättsfall. Detta är de båda faserna i den pragmatiska andans utveckling i Amerika. Juristyrket och juristundervisningen äro intimt förbundna då det gäller att förutsäga domstolarnas beteende. Ingen hänsyn tas till rättsfilosofiens eller rättshistoriens allmänna synpunkter. »Den prag-

⁹ Karl N. Llewellyn, *The Bramble Bush*, 1930, s. 73, citerad av Aronson, a. a., s. 103. — För bibliografi rörande realismen se Arthur Nussbaum, *Fact Research in Law*, *Columbia Law Review*, XL (1940), s. 189—200.

¹⁰ Daniel J. Boorstin, *The Humane Study of Law*, *Yale Law Journal*, LVII (1948), s. 960 ff.

matiska atmosfären har», konstaterade nyligen en tänkande amerikansk rättshistoriker, »dödat amerikansk rättshistoria nästan innan den föddes, ty man begär av historikern att han skall motivera sin undersökning med kriterier som inte ha något att göra med historia».¹¹

Trots rättshistoriens tillbakagång vid juristundervisningen redovisar emellertid bibliografin till vår stora överraskning ett stort antal publikationer under de sista femton åren. I själva verket överträffar den rättshistoriska produktionen i Amerika både i fråga om mängden och mångfalden av de behandlade ämnena betydligt produktionen i Europa under samma tid. För att ge några exempel: en omfattande volym »The Law of Greco-Roman Egypt in the Light of the Papyri» utarbetades av Raphael Taubenschlag; »Medieval Russian Laws» utkom för första gången i engelsk översättning av George Vernadsky; själv utgav jag tre band om medeltida tysk rätt; »A Concise History of the Law of Nations» författades av Arthur Nussbaum, det första försöket i sitt slag som gjorts i Amerika på hundra år; Angelo Sereni utgav »The Italian Conception of International Law». Det är tydligt att denna produktion inte växt upp på inhemsk mark. Den beror på att talrika forskare från olika europeiska länder som flyktingar vistats i Förenta staterna. Av dessa rättshistoriker ha emellertid mycket få, om några, införlivats med amerikanska juridiska lärosäten. Denna den rättshistoriska forskningens skenbara blomstring i Förenta staterna kommer inte att vara länge: den kommer att försvinna med de rotlösa forskare som ännu idag hålla den uppe.

Situationen är en helt annan i *Sydamerika*. Där har ett äkta och historiskt grundat intresse för rättshistoria och rättsfilosofi varit märkbart alltifrån den tid då spansk och fransk rätt infördes på västra halvklotet. Å andra sidan bedrives sådan forskning här i mindre grad av juristskolorna än av Pan-American Institute of History and Geography. Bland annat utgav detta nyligen »Manual for the Investigation of the History of Indian Law», som uppenbarar lovande möjligheter för rättshistoriska studier i stor skala.¹² Argentina är det första amerikanska land, som öppnat och underhållit ett rättshistoriskt institut.

Medan amerikanska och utländska rättshistoriker möta föga eller ingen resonans hos jurister och vid juristundervisningen i Förenta

¹¹ Boorstin, a. a., s. 964.

¹² Rafael Altamira y Crevea, Manual de Investigación de la Historia del Derecho Indiano, Mexico, D. F., 1948.

staterna, har uppskattningen av rättens andel i kulturutvecklingen på sista tiden tilltagit i andra kretsar.¹³ Så sent som under de båda sista årtiondena har ett mera intensivt intresse för medeltids- och renässansforskning vaknat till liv. Inspirationen härtill kom från teologi, filosofi, litteratur, konst, politisk och ekonomisk historia och sociologi men inte från rättshistorien. Detta växande intresse visar, att amerikanska forskare ämna mera aktivt deltaga i utforskandet av dessa viktiga århundraden, vilkas traditioner och skapelser utgöra själva grunden till mycket av det bästa hos den moderna kulturen. Ur en sådan fördjupad förståelse framgår uppskattningen av rättshistorien som en helt logisk företeelse. Genom det intresse för idéernas och de intellektuella förbindelsernas historia vid historisk analys, som också nyligen vaknat i Amerika, har kravet på förklaringar genom rättshistorisk forskning ytterligare förstärkts. I en imponerande volym, »Legal Philosophy from Plato to Hegel», som utkom för endast några veckor sedan, ha olika rättssystem undersökts av Huntington Cairns, vilken anser att den moderna rättsvetenskapen väsentligen är en fortsättning av föregående tiders stora filosofiska system. (Mr. Cairns är inte professor i juridik utan sekreterare och skattmästare vid samt juridisk rådgivare åt National Gallery of Art i Washington.) Association of American Law Schools svarar för »The 20th Century Legal Philosophy Series», varav tredje bandet, som behandlar »Latin-American Legal Philosophy», nyligen utkommit. Ett allmänt behov av rättshistorisk forskning gör sig sålunda märkbart på olika områden, i forntidens, medeltidens och nyare tidens historia och i sociologi. Det tycks vara ett uttryck för en mycket naturlig önskan, som kommer inifrån, att låta rättshistorien komplettera eller kompensera förefintliga brister hos andra forskningsgrenar.

Vad mera är, protester ha höjts mot den överdrivna pragmatismen och realismen hos juridiken. Sammanblandningen av logisk ordning och verklig ordning under inflytande av John Deweys läror möter starkt motstånd hos den katolska rättsfilosofin.¹⁴ På grund av den sociologiska nödvändigheten att sammansmälta rätt och moral måste, anser man, rättsväsen och rättsläror omvärderas i ljuset av naturrättens värden och i enlighet med skolastiska prin-

¹³ Guido Kisch, *The Jurist*, II (1942), s. 242 ff.

¹⁴ Miriam Theresa Rooney, *Papers in Legal Philosophy*, Proceedings of the American Catholic Philosophical Association, 19th Annual Meeting, Chicago 1943, s. 150—178, och »Supplementary Check-List of Publications of Interest in Neo-Scholastic Jurisprudence», s. 170—178.

ciper. Därför ägnas i undervisning och forskning vid de katolska universiteterna stor uppmärksamhet åt neo-skolastik och rättshistoria. Även vid icke-sekteriska universitet förordas »mänskliga rättsstudier» i motsats till den »pragmatiska» och »socialvetenskapliga» metoden, som begränsar det mänskliga tänkandet till uteslutande praktiska och samtida intressen.¹⁵ I rättsstudiet, liksom i allmänhet, eftersträvar man en atmosfär, som tillåter fri undersökning av rättsväsendets natur och utveckling på många olika sätt, med största möjliga hänsyn till hela den totalitet som utgöres av människans föregående och nuvarande, materiella och andliga förhållanden. Endast i en sådan atmosfär kan studiet av rättshistoria, rättsvetenskap och komparativ rätt utvecklas vidare och rättens stora idé och ideal komma inom räckhåll. Känslan för rättstankens verklighet och innebörd har icke sin grund i uppfattningen att lagarna inte äro något annat än tillfälliga medel att tjäna de härskandes dominerande intressen i det nationella eller internationella samhället. Den måste komma från en fördjupad känsla att sökandet efter rätten är ett karakteristiskt mänskligt behov; att det är nära föreftersträvar man en atmosfär, som tillåter fri undersökning av rättssystem och rättsväsen på något sätt äro symptom på människans försök att i sitt sociala liv förkroppsliga ett stycke av en större moralisk ordning, som knappast är synlig men som höjer sig över varje människas eller människogrups intressen.

Då vi nu nalkas slutet på vår undersökning, skola blickarna riktas tillbaka till Europa. Den skada, som vållades den europeiska rätts-historiska forskningen under åren 1933—1945, är omätlig. Detta gäller givetvis förlusterna i vetenskapsmän och vetenskapligt material i bibliotek och arkiv i Tyskland och andra länder. Det gäller också den andliga förstörelsen av den akademiska frihetens härliga tempel, som en gång åtnjöt världsrykte. 1938 beskrevs den tyska rättshistoriens uppgift på följande sätt, för att endast citera en av dess framstående representanter, baron Claudius von Schwerin: »Die rechtsgeschichtliche Forschung muss ihre Fragestellungen dem Ziele der Rechtserneuerung aus dem deutschen Geist unterordnen; . . . sie muss gegenwartsbezogen oder politisch sein. Wissenschaftliche Objektivität hat es im Grunde nie gegeben, jedenfalls nicht im Bereiche geschichtlicher Forschung».¹⁶ De tyska »ledarna» beaktade

¹⁵ Boorstin, Yale Law Journal, LVII (1948), s. 971—975.

¹⁶ Claudius Frh. von Schwerin, Rechtsgeschichte und Rechtserneuerung, Schriften der Akademie für Deutsches Recht, Gruppe Rechtsgrundlagen und Rechtsphilosophie, nr. 7, München 1938, s. 40.

inte den varning, som för sjuttio år sedan uttalades av en av Tysklands största vetenskapsmän, Hermann Helmholtz, i hans berömda tal om den akademiska friheten: »Den civiliserade världens blickar äro-riktade mot de tyska universiteten. En sådan ställning kan lätt förloras genom ett enda felsteg, men den kan knappast återerövas». ¹⁷ I Tyskland ha tänkande forskare efter kriget ägnat sig åt att reparera vetenskapens slitna trådar och att ge en ny definition på rättshistoriens uppgift. »Unsere Zeit fordert, dass wir den Blick erheben über die nationalen Grenzen hinaus zur Gesamtschau des Rechtsgebäudes, das die mit uns in einer Kulturgemeinschaft verbundenen Nationen errichtet haben»... »Die Rechtsgeschichte muss begreifen lernen, in welchem hohem Masse und mit welcher starker Verpflichtung sie am Ganzen der Kulturwissenschaft teil hat». — »Nur die historische Kontinuität verbürgt die Sicherheit des Rechts und die Ordnung des Zusammenlebens». ¹⁸ Tendensen går i riktning mot en ny sorts naturrätt, en »Kulturrecht», som står både bredvid och över varje positiv rätt och pekar mot rättens abstrakta idé och rena ideal och utgår från hela den moderna kulturen. Denna naturrätt skall emellertid inte härledas ur förnuftet på spekulativ väg utan snarare på historisk väg genom en jämförelse mellan alla rättssystem, vilka bidragit till att bygga upp Europa och hela den civiliserade världen. Denna tyska tankegång med dess postulerade bidrag till *humanitas* eller »höheres Menschentum» påminner påfallande om den nya amerikanska föreställningen om ett »mänskligt» sätt att nalkas lagen och dess historia.

Skall det bli möjligt för dessa olika — och likväl besläktade — strömningar i tänkande och metod att förena sina krafter för att uppnå juridikens och rättsvetenskapens främsta mål, förverkligandet av lag och rätt på ett sätt som motsvarar moderna historiska och rättsliga föreställningar? 1900-talets typiska historicism, som jag hänvisade till i början av denna undersökning, kräver att varje generation tolkar det förgångna på basis av sin egen erfarenhet och med tanke på sin egen framtid. Den är inte längre kontemplativ utan aktivistisk, och den väntar sig av detta studium av det förgångna den slutliga ledningen för sitt liv på rättens område. För

¹⁷ H. Helmholtz, Über die akademische Freiheit der deutschen Universitäten, Berlin 1878, s. 7.

¹⁸ Heinrich Mitteis, Die Rechtsgeschichte und das Problem der historischen Kontinuität, Berlin 1947, s. 14; *dens.*, Vom Lebenswert der Rechtsgeschichte, Weimar 1947 s. 36; 111 f. Jfr också Hans Thieme, Ideengeschichte und Rechtsgeschichte, i »Festschrift der Göttinger Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät für Julius von Gierke», Berlin 1950, s. 266 ff.

närvarande äro få studenter medvetna om de humanistiska rättsstudiernas möjligheter och utsikter och om rättsväsendets betydelse för människans natur och hennes sökande efter en moralisk ordning. Enligt min mening erbjuder sig här ett stort tillfälle för de nordiska länderna och särskilt för Sverige att bli medlare mellan Gamla och Nya världen. Tidigt i historien sammansmälte den inhemska nordiska kulturen, såväl allmänt som rättsligt, med Västerlandets kristna kultur. Denna sammansmältning frambragte ett rättssystem, som utan att förlora sin egenart upptagit några av de bästa egenskaperna hos romersk och anglo-saxisk rätt, ett rättssystem vilket idag inte står något efter. Lagstiftning, domarkår, rättsvetenskap och juristutbildning synas arbeta harmoniskt samman till gagn för landet, där respekten för lagen är kanske djupare än i någon annan del av världen. Sverige kan spela och kommer, såsom vissa lovande verk av svenska jurister visa, att spela en ledande roll i rättsvetenskap, komparativ rätt och rättshistoria, ty det är ett land i vilket rättshistorien visat sig vara inte ett dött kapital av antikvariskt intresse utan en dynamisk kraft i nationens rättsliga liv.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Konstitutionella och kommunala frågor Under vårsessionen har allenast vid vårsessionen av 1950 års riksdag. ett förslag till grundlagsändring antagits som vilande. Riksdagen har emellertid i andra sammanhang tagit ställning till några konstitutionella frågor av betydelse. Det antagna förslaget, som avsåg ändrad lydelse av § 7 mom. 2 R.O., framfördes i en inom F.K. av herr Arrhén väckt motion. Enligt en år 1949 genomförd ändring av landstingslagen flyttades tidpunkten för de lagtima landstingsmötenas början från första måndagen i september till samma dag i oktober. Härvid ändrades emellertid ej föreskriften i § 7 mom. 2 R.O., att landstingens val av förstakammarledamöter för nästföljande åttaårsperiod skola förrättas under september månad. Denna föreskrift förutsätter, att ifrågavarande val skola förrättas vid eller i samband med landstingens lagtima möten, varom 12 § lagen om val till riksdagen dessutom innehåller ett uttryckligt stadgande. Denna motsättning mellan skilda författningsföreskrifter borde, enligt K.U:s i ämnet avgivna utlåtande, undanröjas snarast möjligt. Härvid kunde det emellertid knappast komma i fråga att åter stadigvarande förlägga landstingens lagtima möten till september månad. I stället borde § 7 mom. 2 R.O., såsom ock i motionen föreslagits, ändras så att ordinarie val av förstakammarledamöter skulle äga rum i oktober. En sådan ändring kunde emellertid ej träda i kraft förrän efter nyval till andra kammaren. För tiden dessförinnan erfordrades sålunda provisoriska bestämmelser. Den lagstiftningsåtgärd, som behövdes för genomförande av sådana bestämmelser, har med bifall till en kungl. proposition beslutats av riksdagen.

I anledning av en inom F.K. väckt motion (nr 19) har konstitutionsutskottet (utl. nr 10) uttalat, att utskottet avser att självt företaga en utredning under innevarande valperiod till andra kammaren angående frågan om en *omläggning och effektivisering av dechargearbetet*. Ifrågavarande motion avsåg emellertid endast utredning rörande utkrävande av statsrådets konstitutionella ansvar på grundval av statsrevisorernas berättelse.

Vid sin granskning av statsrådsprotokollen har konstitutionsutskottet regelbundet brukat infordra protokollen i serie från början av den föregående till början av den pågående riksdagen, d. v. s. vanligen från den 10 januari föregående år till den 9 januari under året för granskningens verkställande. Sedan decharge vunnits, kan enligt R.F. § 107 fråga om konstitutionellt ansvar icke åter upptagas. Den granskning, som statsutskottet genomför på grundval av statsrevisorernas berättelse, har omfattat det föregående budgetåret. Finner statsutskottet, att åtgärd av statsråd bör leda till utkrävande av ansvar enligt R.F. § 106 eller 107, kan detta alltså icke ske, om åtgärden hänför sig till förra hälften av budgetåret. Man har i litteraturen talat om

en »lucka» i bestämmelserna om statsrådsansvarigheten. Vissa av de år 1949 genomförda grundlagsändringarna ha emellertid kommit att påverka förhållandet mellan den på statsrådsprotokollen respektive på statsrevisionen grundade konstitutionella ansvarsprövningen. Genom den nya lydelse § 72 R.O. då erhöles statsrevisorerna vid sin granskning icke längre bundna vid ett visst räkenskapsår. De ha tillika fått möjlighet att, vid sidan om sin årliga berättelse, till riksdagen inkomma med framställningar om och när särskild anledning gör detta påkallat. Det föreligger alltså numera icke något formellt hinder för att anmärkningar från revisorernas sida av betydelse för statsrådsansvarigheten i vidare omfattning än förut komma till riksdagens kännedom innan decharge vunnits. Emellertid torde man alltiämt kunna räkna med att revisorernas berättelse och eventuella övriga framställningar till väsentlig del komma att beröra förhållanden, som tillhöra en tidigare dechargegranskningsperiod. K.U. framhöll i sitt avstyrkande, av riksdagen godkända utlåtande, att den i motionen berörda frågan icke borde betraktas isolerad utan i samband med det större spörsmålet om formerna för den konstitutionella kontrollen över huvud och borde därför upptagas vid en allmän översyn av grundlagens dechargebestämmelser. Då utskottet själv avsåge att under innevarande valperiod till andra kammaren till omprövning upptaga den sist berörda större frågan, borde det i motionen avhandlade mindre spörsmålet icke lämpligen nu föranleda någon riksdagens åtgärd.

Ett spörsmål, som givit anledning till tveksamhet, gäller huruvida ett utskott äger — om ett sammanjämningsförslag icke blivit antaget — framlägga ytterligare sådana förslag.¹ *Föreskrifterna om sammanjämkning* äro upptagna i § 63 R.O. I paragrafens andra stycke står allenast, att utskott skall »såvida möjligt är» sammanjämka de olika meningarna och med förslag därom till kamrarna inkomma. I fjärde stycket heter det, att frågan förfallit, om kamrarna ej »efter den behandling ovan är nämnd» bliva om ett beslut ense. Utskotten ha i praxis begränsat sin verksamhet till att avge blott *ett* sammanjämningsförslag. De enda undantagen utgöra de fåtaliga fall, då båda kamrarna återremitterat sammanjämningsförslag, varvid nytt förslag framlagts av ifrågavarande utskott. Den i praxis iakttagna begränsningen har i den statsrättsliga doktrinen ansetts vara riktig och motiverad av grundlagens bestämmelser. I detta sammanhang har hänvisats till det ovan berörda stadgandet i § 63 R.O., fjärde stycket. Detta kan, har det ansetts, näppeligen tolkas annorlunda än så att, om kamrarna stanna i skiljaktiga beslut över ett förslag till sammanjämkning, de icke äga att förvänta något nytt dylikt förslag utan att frågan är i och med divergensens återuppträdande förfallen. Förevarande spörsmål aktualiserades vid årets vårsession genom en i A.K. väckt motion (nr 234), vari hemställdes om sådan ändring av § 63 R.O. att ständiga eller särskilda utskott vid sådana skiljaktiga beslut, som kunde bli föremål för sammanjämkning, borde vara oförhindrade att, därest sammanjämningsförslag förfallit, framlägga nytt dylikt för kamrarna. K.U. framhöll i sitt avstyrkande utlåtande (nr 9), att

¹ Denna fråga har tidigare i år särskilt behandlats i denna tidskrift av docenten Gustaf Petré (s. 105—120).

ordet »förslag» i § 63 andra stycket uppenbarligen i och för sig kunde täcka såväl ett som flera sammanjämningsförslag. Ett förnyat försök till sammanjämkning borde betraktas, icke som en sammanjämkning av besluten rörande föregående sammanjämningsförslag, utan som ett fortsatt försök att förena de skiljaktiga meningar, vilka framträtt vid kamrarnas ursprungliga beslut i frågan. Den i litteraturen gjorda hänvisningen till § 63, fjärde stycket, kunde icke vara av avgörande betydelse. Om det nämligen medgäves, att ordet »förslag» i andra stycket kunde innefatta flera sammanjämningsförslag, vore det tydligen icke heller möjligt att ur uttrycket i fjärde stycket (»efter den behandlingen ovan är nämnd») utläsa ett förbud mot upprepade sammanjämningsförslag. Konstitutionsutskottet hade alltså kommit till den meningen, att § 63 R.O. icke innehåller något förbud mot upprepade försök till sammanjämkning. Utskottets utlåtande godkändes av riksdagen.

I de nya, efter andra världskriget antagna franska, italienska och västtyska författningarna ha införts vissa i huvudsak likartade förklaringar om att vederbörande stat samtycker till sådana *begränsningar av sin suveränitet*, som äro nödvändiga för att skapa en fredlig internationell ordning. Till skillnad från åtskilliga andra länders författningar sakna de svenska grundlagarna dylika uttalanden rörande målsättningen för statens verksamhet på olika områden. I två likalydande motioner (F.K. nr 126, A.K. nr 148) upptogs frågan om att foga en deklaration av berörda innehåll till § 12 R. F. K.U. framhöll i sitt avstyrkande utlåtande över motionerna (nr 8), att något praktiskt behov av en sådan deklaration icke syntes föreligga. Emellertid hade motionerna också ett vidare syfte, nämligen att genom ett tillägg till § 12 R.F. öppna möjlighet att i visst framtida läge åstadkomma en revision av våra konstitutionella förhållanden utan formell grundlagsändring. Även denna tanke avvisades av K.U. Utskottet ville till en början erinra om att varken § 12 R.F. eller andra grundlagsbud utgjort något hinder för Sveriges anslutning till Förenta Nationerna. Skulle i framtiden en överstatlig organisation av annan och fastare karaktär komma till stånd och skulle härvid en mera genomgripande omgestaltning av våra författningsförhållanden påkallas, borde denna enligt utskottets mening äga rum i den ordningen grundlagen föreskriver för författningsändring och icke genom en överenskommelse, ingången med stöd av en sådan fullmakt, som motionärerna önskade införd i R.F. § 12. Motionerna avslogs av riksdagen. Samma öde drabbade motioner om en redogörelse för nådeinstitutets tillämpning under senare tid, om effektivare sekretesskydd beträffande enskilda personers förmögenhetsbelopp, om införande av ersättare för riksdagens ledamöter att i deras frånvaro inträda i riksdagen, samt om ökat anonymitetsskydd för tidningskorrespondenter i de nordiska länderna (F.L.U.'s utl. nr 12 och K.U.'s utl. nr 12, 2, 7).

Vid årets riksdag upptogs ett flertal *frågor rörande val*. Dessa komma i det följande att behandlas i ett sammanhang, vare sig de beröra val till riksdag eller kommunal institution eller val av utskott och nämnder för något av dessa organ.

Efter det proportionella valsysteemets införande år 1909 har vid flera tillfällen tanken på en återgång till majoritetsvalsysteem framförts

motionsvis i riksdagen. Motionerna ha dock samtliga avstyrkts av K.U. samt avslagits av riksdagen med betydande majoriteter. I en inom F.K. väckt motion återkom emellertid spørgsmålet vid årets vårsession. Motionen avslogs av riksdagen på hemställan av K.U., som i sitt utlåtande i ärendet bland annat framhöll, att enighet i stort sett rådde hos oss om att valsystemet borde vara proportionellt och att därför tanken på en återgång till systemet med majoritetsval saknade aktualitet.

Gällande valförfattningar inrymma tvenne system för sammanräkning vid tillsättande av platser inom grupper och partier. Sålunda tillämpas den s.k. rangordningsregeln kombinerad med reduktionsregeln, dels enligt 1949 års riksdagsstadga vid val inom kamrarna, samt dels enligt 1930 års lag om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m., därest proportionellt val skall företagas vid annat val inom landsting än riksdagsmannaval eller ock vid val å kommunalstämma, municipalstämma, allmän rådstuga eller kyrkostämma eller inom kommunal-, municipal-, stads- eller kyrkofullmäktige. Reglerna om sådant valsätt äro fakultativa. Vid riksdagsmannaval samt vid kommunalval d. v. s. val av landstingsmän, kommunal-, municipal-, stads- och kyrkofullmäktige gäller en annan sammanräkningsmetod, benämnd regeln om absolut rangordning.

Att olägenheter kunna uppkomma vid platsfördelning inom grupp med samma partibeteckning enligt rangordnings- och reduktionsregeln belyses av omständigheterna vid ett i tre motioner omnämnt val föregående år. I anledning av motionerna har riksdagen nu hos Kungl. Maj:t anhållit om utredning av frågan om revision av 1930 års lag om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m. I K.U:s till grund för riksdagens beslut liggande utlåtande (nr 5) framhölls, att osäkerheten rörande ifrågavarande författningsbestämmelsers rätta tolkning liksom risken för att väljarnas mening icke skulle komma till rättvist uttryck i valresultatet, utgjorde bärande skäl för en revision av desamma. Härvid borde om möjligt en enklare sammanräkningsmetod eftersträvas än den vid riksdagsmannaval och kommunalval gällande. Resultatet av den begärda utredningen borde sedan kunna tjäna till vägledning vid en revision av 1949 års riksdagsstadga. Sistnämnda spørgsmål hade särskilt upptagits i en inom A.K. väckt motion. Genom hänvisning till det ovan anförda besvarades denna motion.

Även i år framfördes motionsvis *förslag om undanröjande av vissa tekniska hinder för utövande av rösträtt vid allmänna val*. Endast ett av förslagen har föranlett ett positivt beslut från riksdagens sida. Sålunda har en sådan ändring av § 71 lagen om val till riksdagen samt 36 § i kommunala vallagen beslutats, att på landet — förutom valnämndens ordförande — den av länsstyrelsen utsedde suppleanten för denne skall kunna utfärda röstlängdsutdrag. Någon motsvarande ändring för städernas del genomfördes icke, då redan nu gällande bestämmelser i ämnet enligt praxis ej anses utgöra hinder för magistraten resp. valnämnden för staden att förordna en eller flera personer att där utfärda röstlängdsutdrag.

Enligt 8 § landstingslagen skall landstingsområde för val av landstingsmän indelas i valkretsar; vid valkretsindelningen skall iakttagas, att om-

rådet för annan valkrets än den, i vilken två eller flera städer ingå, skall kunna omslutas med en sammanhängande gränslinje samt att delningen i vad angår landsbygden verkställas, där så lämpligen kan ske, efter domsaga, tingslag eller härad, men eljest efter kommuner. Vid prövning inom inrikesdepartementet hösten 1949 av ett underställt beslut om ett landstingsområdes indelning i valkretsar, visade det sig att dessa bestämmelser av geografiska skäl icke kunde följas ifråga om viss landskommun. I syfte att undanröja denna oformlighet beslutades sådan ändring av 8 § landstingslagen, att en avvikelse från regeln att området för annan valkrets än den, i vilken två eller flera städer ingå, skall kunna omslutas med en sammanhängande gränslinje, blir tillåten, då det icke är möjligt att eljest verkställa en författningsenlig valkretsindelning inom ett landstingsområde. Vidare har riksdagen antagit en lag, enligt vilken landsting, vars område ökas eller minskas i samband med kommunindelningsreformens ikraftträdande den 1 januari 1952, vid lagtima möte år 1950 skall besluta om härav påkallade jämkningar i områdets indelning i valkretsar för val av landstingsmän, så att nyval, som må föranledas av att området utvidgas eller minskas i berörda valkretsar kan förrättas redan år 1951.

Det betydelsefullaste bland de *kommunala spörsmål*, som varit föremål för riksdagens behandling innevarande år, är frågan om ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. De nuvarande ersättningsformerna dagtraktamente, arvode, reseersättning och kostnadsersättning ha bibehållits men ha utökats med ytterligare två former, nämligen dels ersättning för särskild resdag, dels och *pension*. Riksdagens beslut ifråga om de särskilda ersättningsformerna — som byggde på ett av kommunallagskommittén avgivet betänkande (S.O.U. 1949: 24) — innebär i huvudsak följande nyheter i förhållande till gällande lag.

Dagtraktamenten. För primärkommunernas del gällde, att dagtraktamente kunde utgå till vald ledamot av kommunal styrelse, nämnd eller beredning samt revisor såsom gottgörelse för deltagande i sammanträde eller förrättning med högst 5 kronor per sammanträdes- eller förrättningsdag. Detta belopp har nu höjts till 10 kronor, dock att traktamentet för särskilt tidskrävande sammanträde eller, där det eljest finnes påkallat av särskilda förhållanden, skall få sättas till högre belopp.

Ersättning för särskild resdag. För att möjliggöra för avlägset boende personer att utan avsevärd ekonomisk uppoffring åtaga sig förtroendeuppdrag har denna form av gottgörelse införts. Sådan skall kunna utgå till traktamentsberättigad samt fullmäktige då resan till eller från sammanträde eller förrättning måste göras på särskild dag. Dylik ersättning skall utgå efter de grunder, som kommunerna bestämma.

Resekostnadsersättning. Ifrågavarande bestämmelser ha jämkats i tre avseenden. Där icke järnväg, omnibus eller fartygslägenhet, eller såvitt städerna angå, spårväg kan begagnas, skall resekostnadsersättning kunna utgå högst med lägsta avgiften för taxeaomobil. Tidigare gällde, att sistnämnda reseersättning endast fick motsvara högst hälften av lägsta avgiften för bil eller hästskjuts. Beträffande det minsta avstånd, vid vilket resekostnadsersättning kan utgå, skall detta sättas lika för nämndledamöter

och fullmäktige och bestämmas till tre kilometer. Motsvarande avstånd var förut 5 km eller i fråga om fullmäktige 10 km.²

Arvode. Uppräkningen av de ledamöter med speciell befattning, som kunna erhålla arvode, har borttagits ur lagen och i stället anges, att arvode, förutom till revisor, må utgå till sådan ledamot av kommunal styrelse, nämnd eller beredning, som utsetts till ordförande eller eljest efter särskilt uppdrag utfört arbete av betydande omfattning. Avsikten härmed är dels att erhålla en förkortad avfattning av ifrågavarande lagrum, dels att utvidga kretsen av dem, som kunna erhålla dylik gottgörelse. En viktig nyhet är, att arvode skall kunna utgå även till ordförande i stämma och fullmäktige. Slutligen har skyldigheten att underställa arvodesbeslut länsstyrelsens prövning upphört.

Även reglerna om kostnadsberäkning, d. v. s. ett avrundat belopp att användas för utgifter, som för kommunens räkning påkallas vid uppdrags fullgörande, ha ändrats. Sålunda har skillnaden mellan ordförande i fullmäktige och å stämma å ena samt övriga arvodesberättigade förtroendemän å andra sidan med avseende på ersättning för skrivhjälp undanröjts. Numera kan även sistnämnda grupp av förtroendemän erhålla gottgörelse för kostnader för skrivhjälp. Exemplifieringen av de olika slagen av utgifter, för vilka ersättning kan utgå, har borttagits och istället stadgas i lagen, att ersättning kan avse utgifter över huvud taget, som för kommunens räkning påkallas vid uppdragets fullgörande.

Ersättningsbestämmelser utanför kommunallagarna. Dessa ha vanligen formen av hänvisningar till kommunallagarna, men bl. a. i taxeringsförordningen funnos självständiga stadganden. I syfte att åvåbringa enhetliga regler om ersättning till kommunala förtroendemän har beslutats, att ersättningsreglerna i sistnämnda författning skola upphöra och att kommunallagarnas bestämmelser skola bli tillämpliga. Någon gottgörelse kunde tidigare icke lagligen utgå till valmän för val av ombud för val av vägnämnd. Då ifrågavarande ombud ansågs böra ha möjligheter till gottgörelse, har ändringar vidtagits i lagen om vägnämnder och länsvägnämnder, varigenom kommunallagarnas ersättningsregler bli tillämpliga även å dem.

Pension. Kommunallagarna medgåvo i sin tidigare lydelse icke kommun rätt att bevilja pension åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. Kommunallagskommittén ansåg, att åtskilliga skäl talade för en dylik pensionsrätt: det vore skäligt att kommunal förtroendemän kunde få åtnjuta pension därest han under en lång följd av år för kommunens räkning utfört ett arbete, som tagit nästan hela hans arbetstid i anspråk och som i andra kommuner utförts av tjänstemän; särskilt otillfredsställande måste det anses vara, om en sådan person på grund av att han ägnat sig åt kommunala värv blivit ur stånd att sörja för sin ålderdom och till följd härav skulle komma i brydsamma ekonomiska omständigheter vid avgången från sina kommunala befattningar. Med hänsyn härtill ha kommunerna beretts möjlighet att i begränsad utsträckning bevilja pension åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag: kommun skall sålunda, när

² Även ledamöter av stadsfullmäktige skola nu få resekostnadsersättning.

särskilda skäl därtill äro, kunna bevilja pension åt ledamot av kommunal styrelse, nämnd eller beredning, som under en lång följd av år innehaft uppdrag, för vilket han åtnjutit arvode, samt däråt ägnat övervägande del av sin arbetstid. Det har överlåtits åt kommunerna att själva bestämma pensionens storlek. Beslut om pensionering skola för att vinna bindande kraft underställas länsstyrelsens prövning.

Riksdagen har vidare genom *ändringar i kommunallagarna* förlänat Kungl. Maj:t befogenhet att till underordnad myndighet (kommerskollegium) delegera rätten att fastställa åven sluss-, kanal- och andra farledsavgifter i likhet med vad som alltsedan den 1 juli 1947 gäller beträffande hamnavgifter och grundpenningar. Vidare skall fond av överskottsmedel å sluss-, kanal- och andra farledsrörelser, såsom redan gäller beträffande fond av överskottsmedel å hamnrörelse, undantagas från lagen om kommunal fondbildning.

I anslutning till viss ändring i kommunalskattelagen har riksdagen beslutat om *upphävande av bestämmelsen i 47 § landstingslagen*, att lokal skattemyndighet vid lämnande av förteckning till landstings förvaltningsutskott om antalet påförda skattekronor skall behöva specificera det antal, som belöper på jordbruksvärde, skogsvärde, tomt- och industrivärde å jordbruksfastighet samt värde av annan fastighet. Numera skall alltså vid lämnande av uppgift angående antalet skattekronor specifikation göras endast för fastighet och inkomst.

I samband med beslut om finansieringen av kostnaderna för den nya kyrkomusikerorganisationen m. m. ha därav betingade ändringar i kommunallagarna beslutats.

Motionsvis väckta förslag angående *besvär rätt i fråga om kommunala tjänsteställningar* ha avstyrkts av K.U. (utl. nr 4) samt avslagits av riksdagen under hänvisning till bl. a. att kommunallagskommittén till omprövning upptagit förevarande spörsmål i samband med behandlingen av frågan om den kommunala besvär rätten över huvud taget. Vidare har riksdagen under hänvisning till pågående utredning avslagit ett motionsledes framfört förslag om utredning angående rätt för förtroendemän i en kommun att med kommunen träffa avtal om leverans etc. Samma öde mötte en motion om utredning rörande obligatorisk skiljedom i arbetstvister, som uppkommit mellan kommun, landsting eller annat samhälleligt organ å enå, samt fackorganisation å andra sidan.

Otto Winther.

Internationell statskunskapskonferens i Zürich. Den 4—7 september hölls i år en Round

Table Conference i Zürich för statskunskapare och sociologer. Den arrangerades under finansiell medverkan av Unesco av de båda i följd bildade nya vetenskapliga internationalerna, International Political Science Association (IPSA) och International Sociological Association (ICA) i samverkan. Öppnings- och anslutningssammanträdena voro gemensamma, likaså ett av överläggningsämnen, men eljest diskuterade statskunskapare och sociologer var för sig i Pestalozzianum, där konferensens vardagsarbete pågick. Här nedan skola några ord blott sägas om statskunskapssektionens förhandlingar.

Ett sjuttiotal deltagare, nästan uteslutande akademiska lärare, hade mött upp. Sovjetunionen var inte företrädd, inte heller — som det sades till följd av sjukdomsfall — Polen, som eljest underhåller förbindelser med IPSA. Jugoslavien hade sänt tre observatörer, Tyskland likaledes ett par och Japan en, men ingen av dessa deltog i debatterna. Inte heller Finland var representerat. Huvudkontingenterna kommo från U. S. A., England, Frankrike och Schweiz, och i övrigt märktes även en del representanter för Indien, Levanten — däribland Israel —, Latin-Amerika och Canada. Sverige, Norge och Danmark hade vart och ett endast ett ombud där. Som president i statskunskapssektionen fungerade IPSA:s ordförande, Chicagoprofessorn Quincy Wright, och i det manstarka presidiet ingick även den svenske representanten som en av konferensens vicepresidenter.

Överläggningsämnen och inledarna voro följande:

»What are the minimum conditions for an affective and permanent Union of States», professor K. C. Wheare från Oxford och professor James A. Maxwell från Chicago.

»Influence des systèmes électoraux sur la vie politique», professor Maurice Duverger, Bordeaux.

»The role of the citizen in a Planned Society», professor J. Barents, Amsterdam, och (svenskättlingen) professor Arthur Hillman, Chicago.

»The role of minorities in International Affairs», gemensamt med sociologerna, sju inledare som i tur och ordning avhandlade fransmännen i Canada, negrerna i U. S. A., italienarna i Brasilien, flamländarna i Belgien samt Schweiz' tyska, franska och italienska befolkningsdelar.

Föredragen hade sänts ut i förväg — i Duvergers fall hans nya bok med samma titel som föredraget — och inledarna kunde därför åtnöja sig med att understryka vissa av deras ledande synpunkter. Därefter anslagos vissa timmar åt diskussion, och i vissa fall bildades särskilda studiegrupper. Genom att tolkning (från engelska till franska eller vice versa) var obligatorisk, hunno dock i regel blott ett tiotal inlägg göras under varje diskussionspunkt. Avsikten är att föredragen och i viss utsträckning diskussionerna skola tryckas i Unesco kvartalstidskrift International Social Science Bulletin. Såsom en första ansats till en internationell statsvetenskaplig samverkan måste denna konferens betecknas såsom en framgång med löften för framtiden.

Under konferensdagarna höll IPSA:s exekutivkommitté sammanträden varje dag för att genomgå organisationsfrågor och arbetsprogrammet. IPSA skall enligt stadgarna anses konstituerad, när fyra nationella organisationer anmält sin anslutning. U. S. A., England, Frankrike, Canada, Polen, Israel och Indien hade färdigbildat sina organisationer och gjort vederbörlig anmälan, som godkändes, vadan IPSA nu är grundad. Under tecknad anmälde att de svenska statskunskaparna på den samhällsvetenskapliga konferensen i Uppsala enhälligt beslutat att bilda en nationell organisation, baserad på de fyra lärdomssätenas statsvetenskapliga föreningar, och under förutsättning att anmälan inges godtogs Sverige redan nu som den åttonde medlemmen. Enligt stadgarna skall skalan för det röstetal och det antal representanter i IPSA:s råd, som tillkommer varje medlemsstat, variera från 1 till 3. Exekutivkommittén beslöt tillerkänna, 3 röster åt U. S. A., England och

Frankrike, 2 röster åt de övriga länderna, där statskunskapen hade en framstående ställning, och återstående länder 1 röst. Sverige tilldelades enligt denna skala 2 röster.

I övrigt beslöt kommittén att 1952 anordna den första världskongressen i statskunskap, vilken denna gång ej skulle samordnas med sociologien. Tid och plats torde bestämmas i januari 1951. Däremot tillstyrktes ett samgående med sociologerna och eventuellt andra samhällsvetenskaper när det gäller det planerade internationella Social Science Research Council, för vilket F.N:s ekonomiska och sociala råd uttalat sig; även bland statskunskaperna ansåg man tiden ännu inte mogen för att upprätta ett stort internationellt socialvetenskapligt institut. Många timmars diskussioner ägnades åt frågan om utgivandet genom IPSA:s försorg av en eller flera tidskrifter, men något avgörande kunde inte nu träffas, beroende bl. a. på ovissheten av storleken av de medel som IPSA kan påräkna nu och i framtiden från Unesco. En särskild kommitté tillsattes för att utreda problemet om lämpliga eller tänkbara internationella forskningsuppgifter. I denna kommitté, vars förslag skola underställas IPSA:s ledning, invaldes Unescos förre vice generaldirektör, professor Laves, U. S. A., professor William A. Robson, England, och professor Aron, Paris. Exekutivkommittén förordnade vidare en komparativ undersökning av undervisningsmetoderna i statskunskap.

Elis Håstad.

GÖRAN VON BONSDORFF: *Självstyrelselanken i finlandssvensk politik åren 1917—1923*. (Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk utgifna af Finska Vetenskaps-Societeten H. 94, n:o 1). Akad. avh., Helsingfors 1950. 354 ss.

Trots att statskunskapen i Finland är företrädd av lärostolar såväl vid statsuniversitetet som vid Åbo Akademi har den vetenskapliga återväxten på detta område länge varit överraskande ringa. En doktorsdisputation i statskunskap är i Finland en sällsynthet.

Med hänsyn härtill och överhuvud med beaktande av att den finländska statskunskapen alltjämt i stor utsträckning är ett obearbetat fält kan det i förstone synas något överraskande, att v. Bonsdorff bland mängden av tillbudsstående ämnen valt ett tema sådant som »självstyrelselanken i finlandssvensk politik». Av de många projekt i syfte att förverkliga autonomitanken, som sågo dagen under de första åren av Finlands självständighetstid, var det icke mycket som kunde realiseras, och det kan om vissa av förslagen sägas att de från början voro dömda att förbli fantasirika skrivbordskonstruktioner. Man kan fråga sig om det är värt att ägna en doktorsavhandling åt dessa aldrig förverkligade planer. Ett nekande svar vore givet, ifall självstyrelseprojekten såsom sådana hade varit det väsentliga föremålet för undersökningen. Men saken ligger helt annorlunda till, när man ser på ämnet från de synpunkter v. Bonsdorff anlagt. Hans avhandling är i första hand en undersökning av de *strömningar i finlandssvensk politik* under åren 1917—1923, som mynnade ut i de olika självstyrelseförslagen, strömningar som överhuvudtaget togo sig uttryck i en koncentration av uppmärksamheten kring det specifikt finlandssvenska och i ett starkt uppfammande av ett finlandssvenskt nationellt medvetande. Hela detta skede i finlandssvensk politik är ur flera synpunkter intressant och väl värt ett studium.

v. Bonsdorffs metod är historisk. De metodologiska krav som böra ställas på avhandlingen äro därför, synes det mig, i stort sett desamma som man ställer på en vanlig historisk undersökning. Det är en anmärkning man i detta sammanhang önskade rikta mot författaren; den gäller hans attityd till det otryckta källmaterialet. När undersökningen behandlar händelser, som redan ligga trettio år tillbaka i tiden, äro ju möjligheterna att komma över otryckt material redan ganska stora. v. Bonsdorff har även använt ett ingalunda obetydligt arkivmaterial. Men han hade gärna kunnat försöka gå ännu längre på denna linje. Han har tydligen icke ens gjort försök att utnyttja Santeri Alkios dagböcker — som visserligen icke torde vara alldeles lättillgängliga — eller R. A. Wredes och Ernst Estlanders brevsamlingar.

Jag har kunnat konstatera, att det i de sistnämnda finnes åtminstone vissa ting som kunnat intressera författaren. Man har överhuvud ett intryck av att författaren endast visat ett ljumt intresse för den uppgift som ligger i att försöka *spåra upp* det material som döljer sig i arkiven, enskilda såväl som offentliga. Å andra sidan tror jag inte, att en ökad tillgång till otryckt material hade kunnat i väsentligheterna ändra den bild författaren gett av händelseförloppet.

I sin allmänna uppläggning av undersökningen följer v. Bonsdorff en kronologisk linje, som i detta fall utan tvivel är den enda riktiga. Men en dylik uppläggning frestar gärna till vidlyftighet, och författaren har, synes det mig, icke helt undgått denna frestelse. Framför allt har man intrycket, att referatet ställvis kunnat ytterligare beskäras.

Att författaren avstått från tanken på ett särskilt systematiskt avsnitt synes välmotiverat, och man styrkes i denna uppfattning när man tar del av det lilla embryo till systematik, som finnes i avslutningens avsnitt om »Det finlandssvenska minoritetsproblemet». Detta avsnitt synes mig visa vilka svårigheter varje försök till systematisk, teoretisk behandling av ämnet medför. Redan begreppsbestämningarna vålla svårigheter. T. ex. ett begrepp sådant som »statsnationalitet» är alltför diffust, alltför svårdefinierbart, för att man med någon framgång skulle kunna operera med det. Den av författaren uppställda frågan, huruvida »den finlandssvenska minoritetens karaktär, historiska insats, allmänna betydelse och nuvarande sammansättning äro fullt tillräckliga motiveringsgrunder för att man skall kunna tala om *tvenne statsnationaliteter*, som tillsammans bilda Finlands folk», synes mig omöjligt att vetenskapligt besvara.

Några enskildheter i avhandlingen förtjäna att uppmärksammas.

v. Bonsdorff understryker i inledningen, huru »demokratiseringen 1906 samtidigt innebar 'freudenthalismens'¹ slutliga genombrott och en påfallande skärpning av den svensknationella attityden». Man bör dock här akta sig för ett alltför kategoriskt fastslående. Man borde kanske i stället säga, att 1906 års representationsreform gav en kraftig stöt åt »freudenthalismen», och att det under tiden efter 1906 skedde en utveckling, vars resultat under de första självständighetsåren framträdde såsom mycket starkt understrukna »freudenthalistiska» tankegångar och stämningar, som sedan under tjugotalets lopp återigen något avmattades. Åtminstone i fråga om yngre akademiska kretsar synas åren strax efter 1910 ha spelat en stor roll, när det gällde en utveckling i mera prononcerat svensknationell riktning. År 1913 var det, som ett allmänt finlandssvenskt studentmöte under möjligast stor publicitet utfärdade den proklamation, där man krävde att orden »finländsk» och »finländare» skulle tagas i bruk. Och 1914 publicerades den i hög grad symptomatiska skriften »Svenskt i Finland», utgiven av Svenska studenters partidelegation. Man torde överhuvud kunna säga, att »freudenthalismens» genombrott skedde successivt under hela den period, som omfattar dels vad v. Bonsdorff kallar konsolideringsskedet (1906—1917), dels tiden för den finlandssvenska självstyrelsetankens framträdande.

¹ D. v. s. den efter A. O. Freudenthal uppkallade riktning, som starkt understryker den svenskspråkiga befolkningens i Finland karaktär av en särpräglad, från majoritetsbefolkningen åtskild nationell grupp, en särskild »nationalitet».

I detta sammanhang är det en omständighet, som förtjänar påpekas. Författaren hade haft anledning att uppmärksamma den livliga kontakt, som under åren fr. o. m. 1909 framåt etablerades mellan finlandssvenska och rikssvenska yngre akademiska kretsar. Politiskt innebar denna kontakt bl. a., att finlandssvenska intellektuella kommo i beröring med de unghögerströmningar, som gjorde sig gällande bland rikssvenska akademiker. Under de förhållanden som då rådde tedde sig, såsom samtida omvittnat, det starka betonandet av det finlandssvenskt nationella för icke så få finlandssvenskar som ett slags motsvarighet till den rikssvenska unghögerns nationella ideologi.²

Ett intressant fenomen under åren efter Finlands självständigblivande är den s. k. österbottniska separatismen. Åtskilligt motsägande uppgifter ha lämnats om omfattningen och utbredningen av denna företeelse. Det förefaller svårt att få en objektiv bild därav. Icke ens v. Bonsdorff, som dock långt mera ingående än någon annan undersökt strömningarna i det svenska Finland under denna tid, kan ge några säkra uppgifter. Det finns beklagligtvis icke skäl att anta, att framtida forskning skall finna fastare hållpunkter, eftersom dokumentarisk belysning knappast i större utsträckning kan påräknas.

Ett uttryck för den österbottniska aktivismen var bland mycket annat, att man gjorde försiktiga sonderingar hos ledande rikssvenska politiker beträffande möjligheterna att få svenskt stöd för de österbottniska kraven. I sin framställning härav har v. Bonsdorff råkat ut för en liten fatalitet, som åskådliggör hur väl motiverade de reservationer i fråga om intervju-metodens användbarhet äro, som han uttalar i förordet till sin avhandling. På basen av en muntlig uppgift har han daterat de sonderingar som gjordes hos Edén och Branting till »våren 1920». Det har dock sedermera kunnat dokumentariskt fastställas, att kontakten skedde i oktober (närmare bestämt mellan den 15 och 23 oktober) föregående år!

Ett axplock av anmärkningar, sådant som här gjorts, bör icke skymma blicken för avhandlingens påtagliga förtjänster. v. Bonsdorff har nedlagt stor möda på sin undersökning. Han har fått lov att bedriva synnerligen omfattande presstudier, och han har haft att penetrera en myckenhet protokoll, betänkanen och broschyrlitteratur. När det sedan gällt att bringa ordning i detta spridda och kaotiska material och få fram en bild av självstyrelsetanken i finlandssvensk politik, har han lyckats väl därmed. Ingen som framdeles ägnar sitt studium åt de första självständighetsårens politiska historia i Finland kan komma förbi hans bok. En sida — och en mycket intressant sida — av finländskt statsliv under denna tid har blivit så ingående undersökt och belyst, att man rimligtvis icke kan vänta sig att framtida forskning i väsentligheterna skall ha mycket att tillägga.

En éloge bör ges författaren för hans kyliga objektivitet, för hans påtagliga strävan att undvika personligt färgade ställningstaganden — trots att frestelsen därtill kunde vara nog så stor, när det gäller ett ämne som detta.

Sven Lindman.

² Prof. K. Rob. V. Wikman har för mig understrukit denna synpunkt.

Om Storbritanniens statsskick.

En svårighet vid den akademiska undervisningen i ämnet statskunskap är att finna ett lämpligt arbete om det brittiska statsskicket för de studenter som läser ettbetygskursen. De arbeten som i regel använts under de senaste åren är Carl Arvid Hessler's studie »Engelskt statsliv» och Sir Ivor Jennings' bok »The British Constitution». Hessler's skickliga och instruktiva arbete har egentligen blott ett allvarligt fel: det är skrivet av en svensk. Det brittiska statsskicket bör helst studeras i ett engelskt originalarbete, i all synnerhet som kursen för ett betyg upptar blott ett arbete om denna del av ämnet. Svårigheten är att finna ett arbete som är elementärt utan att vara i sämre mening populärt hållet. Jennings' bok uppfyller väl kravet på saklighet men passar knappast på det akademiska lågstadiet, ty den förutsätter långt större förkunskaper än skolkursen i allmän historia ger. Den lämpar sig därför långt bättre som en komplettering till Tingstens framställning om Storbritanniens författningspolitiska utveckling i »Demokratiens seger och kris» (vilken, inom parentes sagt, borde föras fram till tiden efter det andra världskriget) än som en elementär introduktion.

Av tidigare föråldrade men i övrigt förtjänstfulla översiktsarbeten har Ilberts lilla bok »Parliament» utkommit i en ny upplaga. Genom sitt klara och elementära framställningssätt är den väl lämpad att upptas i ettbetygskursen. Men också den har som kursbok vissa brister. Den allvarligaste av dessa är, att den är koncentrerad kring parlamentet, icke innehåller någon mera utförlig framställning om den i brittiskt statsliv absolut centrala institutionen kabinettet och icke alls behandlar förvaltningen.

För ett par år sedan utkom ett helt nytt litet översiktsarbete om Storbritanniens regeringsätt, »The Government of Britain», författat av Wilfred Harrison (Fellow vid Queens College, Oxford). Arbetet är tryckt 1948 och ingår i Hutchinson's University Library. Framställningen inskränker sig till 145 trycksidor, men dessutom innehåller boken ett bibliografiskt kapitel kallat »Further Reading» och avslutas med nio korta bilagor och ett sakregister. I bilagorna lämnas korta redogörelser för vissa viktigare termer, institut och institutioner (Prerogative, Common Law, Dissolution, Mandate, Cabinet and Ministry, Electoral System, Officers of the House of Commons, Courts och Privy Council).

För att ge en föreställning om bokens användbarhet som kursbok kan en innehållsbeskrivning vara på sin plats. Inledningskapitlet har titeln »Society and Government in Britain». I detta redogör Harrison för syftet med sitt arbete, vilket är att beskriva regeringsmaskineriet (machinery of government), varmed han förstår parlamentet, kabinettet och statsförvaltningen. Deras uppgift anges vara att tjäna folkets sociala och politiska mål eller att utföra nyttiga funktioner i ett antagbart socialt och politiskt system. Med denna bakgrund har det fallit sig naturligt att först teckna det brittiska samhällssystemets huvuddrag. Redogörelsen härför inledes med en kort beskrivning av Storbritanniens författningspolitiska utveckling. Den är mycket koncentrerad och ger inte rum för diskussion och nyanseringar. Därefter följer en karakteristik av typiska drag i brittiskt samhällsliv, bland vilka framhålles anpassningen av gamla institutioner till nya syften,

blandningen av »socialism» och »kapitalism» — »vi har», säger Harrison, »utvecklat och i praktiken omsatt vissa idéer om kollektivt ansvar eller ansvar för det allmänna utan att förneka verkligheten eller värdet av individuellt ansvar» — och slutligen kompromissandan.

Harrison är särskilt angelägen att framhålla, att det brittiska samhället genom sin utformning ställer stora krav på sina medborgare. Det är alldeles säkert riktigt, men reflexionen gäller alla samhällen och framför allt dem som har ett utvecklat demokratiskt styrelsesätt. Men det förefaller anmäla- ren vara ett lyckligt grepp om ämnet, då Harrison utifrån denna tämligen truistiska reflexion försöker att visa inte bara hur landets politiska institu- tioner är organiserade och hur de fungerar, utan även att regerings- maskineriets funktionsduglighet långt mindre beror på dess teoretiska konstruktion än på folkets samhällsanda och enskilda individers intelligens, initiativrikedom och oförvitlighet. — Dessa inledande översikter och reflexioner upptar blott 13 sidor.

Det andra kapitlet ägnas åt »The Constitution» och innehåller efter en inledande karakteristik av skrivna och oskrivna författningar en uppräknig av den brittiska konstitutionens välkända element: prerogativet, lagar, dom- stolars utslag, i Common Law inrymd sedvänorätt samt konstitutionella sedvänjor, vilka till skillnad från Common Law icke kan tillämpas av dom- stolarna. De konstitutionella sedvänjornas utomordentliga betydelse och samtidigt svårgripbara räckvidd betonas vederbörligen, men samtidigt fram- håller Harrison, att samstämmighet i stort sett råder om innebörden av flertalet dylika sedvänjor. Omdömet riktighet bevisas inte minst av den auktoritet som standardverk, vilka till stor del sysslar med att fixera de konstitutionella sedvänjorna, åtnjuter. May's Parliamentary Practice är det klassiska exemplet härpå.

Efter den formella beskrivningen av författningen redogör Harrison för de principer som utmärker denna. Han anmärker, att dessa kan uttryckas på många sätt, och väljer själv följande: parlamentets överhöghet (»Supre- macy of Parliament»), lagens herravälde (»Rule of Law») och regeringens ansvarighet (»Cabinet Responsibility»). Genom dessa tre principers samspel uppnås balans i det konstitutionella systemet. Det suveräna parlamentets makt begränsas i realiteten av dess respekt för lagbunden ordning (den är, anser Harrison, i själva verket förutsättningen för att dess överhöghet respekteras av folket) och av kabinettets ledning av och kontroll över dess arbete. Men kabinettets ställning kringskäres i sin tur genom ansvarighets- principen, i första hand av dess ansvar inför underhuset men ytterst inför väljarna.

Följande kapitel har rubriken »The Cabinet», och häri redogöres på sed- vanligt sätt för hur regeringar bildas och avgår, kabinettets beroende av och makt över parlamentet, dess ställning som politisk och administrativ arbets- ledare, arbetsteknik, premiärministerns ställning, den kollektiva ansvarig- heten och dess dubbla funktion som partiledning (om landet har en ren partiregering, vilket i regel är fallet) och statsledning.

Därefter följer som sig bör ett kapitel om »The House of Commons», vars väsentligaste funktion i en lyckligt vald koncentrerad vändning säges vara »to relate a Cabinet that is all-powerful in day-to-day decisions to the

mass of opinion in the country that is more fundamentally all-powerful because it makes and unmakes Cabinets». Funktioner, arbetsorganisation och procedur har sin naturliga plats i denna framställning, som är klar och lättfattlig och lika mycket inriktad på att förklara varför som på att beskriva hur underhuset är organiserat och fungerar.

Kapiteln om kabinett och underhus upptar nära 40 av bokens 145 sidor. De följes av nio sidor om »The House of Lords and the Crown». Kapitlet upptas till största delen av en diskussion om överhusets ställning och funktioner sedan striden om Parliament Act 1911. Vål stort utrymme ägnas måhända åt frågan varför Storbritannien håller fast vid sitt ärftliga överhus, men författarens viktigaste förklaring är säkert alldeles riktig: »... we continue to have a House of Lords because we have had one for such a long time that we have got used to it ... Another reason ... is that there is a common belief that every country ought to have a second chamber, as a revising body ... or for some such reason; and we have never been able to think of any form of second chamber other than the House of Lords that would suit us.» Harrison försöker naturligtvis inte på något sätt göra gällande, att överhuset bildar »den ena halvan» av legislaturen utan ger en mycket realistisk beskrivning av dess i och för sig visserligen nyttiga men dock mycket strängt begränsade politiska (till skillnad från dess judiciella) funktioner. Överhuset har, säger författaren i en för en svensk svärförstålig men för en engelsk läsare välbekant bild, liksom »second and third slip at cricket ... not really ... a separate function peculiar to (itself) other than of catching up loose ends». Britterna föredrar ett tämligen maktlöst överhus och vill inte avskaffa sitt förklädda enkammersystem genom att ge den övre kammaren demokratisk förankring.

Avsnittet om kronan är mycket kort. Det innehåller en kort beskrivning — utan exempel — av monarkens faktiska politiska betydelse, vilken i ett sammanfattande omdöme betecknas såsom »that simply of a broker». Efter en diskussion av det brittiska systemets fördelar över det amerikanska avslutas kapitlet med en klarläggning av skillnaden mellan monarken såsom person och kronan som institution.

Bokens längsta kapitel ägnas åt administrationen. På sid. 80—108 behandlas »The Parts of the Administrative Machinery». Författaren behandlar detta under fem rubriker, »Ministerial departments», »Semi-independent organisations with 'recognised' administrative functions», »Consultative and advisory bodies» samt »Decentralised agencies». Under den sistnämnda rubriken behandlas kommunala myndigheter (»local authorities») endast i den mån de har uppgifter i den statliga förvaltningens tjänst.

Författaren (som gärna i olika sammanhang påpekar »how British we are!») framhåller, att det är utmärkande för den brittiska förvaltningens struktur, att en sådan indelning är möjlig och att den »represents the characteristic attitude of refusal to attempt to rigidify political life». Indelningen i olika typer av administrativt verksamma organ bildar en utmärkt stomme för den följande beskrivningen av den brittiska förvaltningens invecklade struktur. Den största förtjänsten hos framställningen i detta kapitel är, att den ger en klar bild — som icke är överlastad med exempel — av de skiftande typer av förvaltningsorgan som finns i våra dagars Stor-

britannien och att den på ett utmärkt sätt belyser det halvsocialiserade samhällets tendenser och problem. Bland de många frågor som tas upp till diskussion märks särskilt lämpligheten av olika former för allmän kontroll över affärsdrivande företag av olika slag. I detta sammanhang ägnas en ingående behandling åt den för närvarande mest omhuldade formen för förvaltning av nationaliserade företag, genom »public corporations» (d. v. s. under ledning av en av regeringen tillsatt styrelse, som verkar under begränsad kontroll från regeringens sida).¹

Enligt anmälarens mening är det en mycket stor förtjänst hos det föreliggande arbetet, att det ägnar den allt mera dominerande statliga förvaltningen — som tilltar i betydelse ju mer socialiserat ett samhälle är — en utförlig framställning och diskussion. Det är ur denna synpunkt också välmotiverat, att ett utförligt kapitel ägnas åt »Public Service: Personnel, Control and Powers». Kapitlet förefaller dock väl långt med hänsyn till bokens begränsade format. Men de problem som tas upp är viktiga: hur rekryteras den administrativa personalen, hur samordnas och kontrolleras de mångskiftande förvaltningsorganens verksamhet och vilka garantier har allmänheten att förvaltningen icke missbrukar sin makt. I detta sammanhang diskuteras också den viktiga och omstridda frågan om »delegated legislation».

Arbetet avslutas med ett kapitel om »Debatable Questions», i vilket författaren huvudsakligen diskuterar om och hur kabinettets, underhusets och förvaltningens arbete kan rationaliseras. Författarens attityd är mycket försiktig, och han varnar sina läsare för att bli »lured into rationalist criticism and the over-facile advocacy of rationalisation». Harrison anser det brittiska regeringssystemet på det hela taget gott, och det omdömet gäller både om dess principer och det sätt på vilket dessa förverkligas.

Harrisons arbete »The Government of Britain» har många påtagliga förtjänster. Framställningen är i stort sett väl avvägd. Det är modernt, aktuellt arbete, med tyngdpunkten lagd på sådana frågor som är väsentliga för att förstå den brittiska författningen av i dag. Författaren är saklig och uppenbarligen väl informerad om hur det faktiskt går till i kabinett, parlament och förvaltning.

Arbetet är icke mer än två år gammalt men är det oaktat redan nu föråldrat på vissa punkter. Den sista reformen av underhusproceduren, som antogs i etapper, var icke helt genomförd då boken skrevs.² Detsamma gäller om reformerna i valsystemet och underhusets sammansättning. Överhusreformen 1949, som förkortat lordernas suspensiva veto i lagfrågor från två till ett år, har naturligtvis inte kommit med och inte heller ökningen av antalet laglorder från sju till nio.

Som kursbok för svenska studenter har arbetet vissa brister, för vilka författaren icke får lastas. Ett kapitel om den kommunala självstyrelsen och förvaltningen (vilken behandlas i en egen volym i Hutchinson's University Library) hade för svenska studenter varit av stort värde. En del fraser

¹ Jfr härom denna årg., s. 345 ff.

² Se härom denna årg., s. 252 ff.

och uttryckssätt torde vara svåra att förstå för flertalet svenska läsare. Liknelsen mellan överhuset och »second and third slip in cricket» är ett exempel härpå. Få svenska läsare torde veta, att bokstäverna P. A. Y. E. (s. 106) betecknar det brittiska källskattesystemet (Pay As You Earn). På det hela taget är dock detta slag av »gåtor» för svenska läsare få. Med hänsyn till arbetets förtjänster synes det anmälaaren vara väl lämpat att åtminstone försöksvis upptas som alternativ till de nu i ettbetygskursen förekommande arbetena om Storbritanniens statsklick.

Nils Andrén.

JOHAN VOGT: *Tanker om politikk*. Oslo 1947. H. Aschehoug & Co. 265 sid. Pris n. kr. 14: 80.

TOROLF ELSTER: *Øst og Vest*. Oslo 1948. Tiden Norsk Forlag. 247 sid. Pris n. kr. 22: 40.

Blant de förhållsvis många bökena om principiella politiska frågor som er kommet i Norge etter krigen, har Torolf Elsters og Johan Vogts en særlig interesse, fordi de begge to er skrevet ut fra et bestemt vitenskapelig synspunkt, det en kan kalle det empiriske. Bøkene vender seg til et bredt publikum, men de betegner samtidig forsøk på å vinne sikrere kunnskap om det politiske liv ved mer eller mindre systematisk sammenligning av det erfaringsmaterialet som forskjellige lands historie byr på.

Vogts bok handler først og fremst om »politisk førerskap i det nordiske demokrati», og han følger utviklingen av et moderne partisystem i Sverige, Danmark og Norge. Han har gitt sin skildring form av samtaler med en oppdiktet ungarsk flyktning, som ser kritisk på skandinavenes demokrati. Leseren får her en frisk popularisering og overføring til nordiske forhold av en del sosiologiske verker, først og fremst Michels og Ostrogorski's bøker om partivesenet. Vogt serverer sine tanker i en lett form, skarpt og tilspisset, ofte med en god del ertøyst. For så vidt kan det være at han ikke bare har gjort statsvitenskapen i Norge en tjeneste. Popularisering kan være farlig. Etterat Darwin hadde skrevet sitt verk om »Artenes opprinnelse», var det mange som prøvde å gjøre hans lære bedre kjent og mer lettfattelig, blant annet ved å understreke at menneskene nedstammer fra apene. De oppdaget snart at de dermed hadde gjort naturvitenskapen en bjørnetjeneste og framkalt en reaksjon som i seg selv ikke var så unaturlig. Til dels kan Johan Vogt ha gjort statsvitenskapen en liknende bjørnetjeneste med sine »Tanker om politikk». På flere norske anmeldere har den iallfall virket som »en forstemmende bok». Det er også forstemmende å skulle lese om førerskap og førerdyrkelse i demokratiske partier, og å få høre at de er bygd opp etter samme prinsipp som de fascistiske. Men det er faktisk en viss sannhet i dette, likesom det er sant at menneskene er i slekt med gorillaen — vårt skjelett er konstruert på nøyaktig samme måte. Johan Vogt interesserer seg bare så sterkt for likhetene at han glemmer å understreke forskjellen.

Han uttrykker seg ofte en god del for skråsikkert, som når han lar sin hovedperson si: Vi står i de vest-europeiske og nordiske land overfor første etappe i en utviklingsprosess henimot et nytt autoritært system; om ti eller

tyve år vil sosialdemokratene i disse land få 60 til 70 prosent av stemmene og dermed en helt overvektig majoritet i parlamentene; slik vil vi i disse samfunn i realiteten få et ettpartisystem (s. 47). De fleste vil vel heller vente og se på sakene 10—20 år før de går med på dette.

Johan Vogt er på sikrere grunn når han ser bakover i tiden. Men også da er han litt for ivrig etter å understreke sine yndlingsteorier. Han ser eneherskere over alt i partiene. For eksempel påstår Vogt (s. 142, s. 165) at Martin Tranmæl hadde *den ubetingede ledelse* av Det norske Arbeiderparti, skjønt han formelt bare var redaktør av partiets hovedorgan. Det er en tvilsom påstand. Stortingets Undersøkelseskommisjon av 1945 sier i hvert fall noe annet; i dens innstilling (s. 41) heter det at Arbeiderbladets syn på utenrikspolitikken før krigen ikke fikk noen gjenlyd hos utenriksminister Koht.

Men Vogt har rett i sin hovedtese, at et moderne demokrati ikke kan trives uten livskraftige partier, og at det i spissen for partiene bør stå menn med lederegenskaper. Han glemmer bare å nevne vesensforskjellen mellom parlamentariske partiførere og fascistiske. En sosiolog som Max Weber understreket også sterkt at et folk trenger førere, men samtidig tilføyde han at dersom de ikke skal bli farlige for folket, må »disse masseførere tvinges inn i partiens faste organisasjon, og framfor alt tvinges inn i den konvensjonelt strengt fastlagte deltakelse i parlamentskomitéenes arbeid, hvor de skolerer og må vise om de kan hevde seg; det gir alltid en ganske sterk garanti for at disse massenes cæsaristiske tillitsmenn føyer seg inn i staslivets faste rettsformer, og at de ikke blir utvalgt rent følelsemessig, altså utelukkende etter demagogiske egenskaper» («Parlament und Regierung», s. 127). Begrenset og sikret på denne måten er partiførerskapet både et nødvendig og et verdifullt ledd i demokratisk politikk.

Vogt har rett i sin hovedtanke, men han overdriver, dels av lyst til å irritere, dels kanskje fordi han forelsker seg så sterkt i tanken at han ikke ser hvor den har sin begrensning. All politikk utenom og på tvers av partiene oppfatter han som rot, forvirring, utglidning. Men ved siden av de sikre partigjengerne vil det alltid være mer eller mindre betydelige løsgjengere, og også de har sin oppgave i demokratisk politikk. Den slags mennesker som blir oppdradd i en demokratisk partifører-skole viser seg ofte å komme til kort i kritiske tider; derfor har løsgjengerne, fribytterne i politikken, også sin store misjon. Johan Vogt innrømmer at en mann som Christian Michelsen, Norges statsminister i 1905, utførte en aktiv innsats som statsmann. Men han beklager at hverken det norske høyre eller det norske venstre hadde noen brukbare partiførere i 1905, så Chr. Michelsen måtte til for å hugge den gordiske knute over (s. 199). Her spørs det om Vogt har sett hele rekkevidden i det han skriver om. I politiske krisetider vil det ofte vise seg at demokratiske partier mangler ledere med tilstrekkelig fantasi og handlekraft. Da kan fribytterne være gode å ty til. Det gir England i 1940 et eksempel på. Den gamle liberaleren Sir Percy Harris forteller i sine memoarer («Forty Years in and out of Parliament», s. 131) at Baldwin ikke ville ha Winston Churchill med i sin regjering i 1930-årene. Churchill kunne være bra nok dersom han fikk hele ledelsen, men det var ikke trygt å sette ham til å spille annen fiolin, dertil var han for ustø som partimann.

Så fortsatte da Churchill å spille sin egen melodi, helt til krigen kom og orkestret trengte en ny dirigent.

Demokratiet har større ressurser og muligheter for å greie seg enn Johan Vogt lar sin ungarer påstå. Det er ett av inntrykkene en sitter igjen med etter å ha gått igjennom hans »Tanker om politikk». Lar en det bli hovedinntrykket, er boka ikke forstemmende, da er den tvert imot sunn og eggende lesning.

Er det vanskelig å sette opp utviklingslinjer eller lover på et avgrenset område som indre nordisk politikk, så er det mange ganger vanskeligere å vinne noe nær sikker lærdom om den verdenspolitiske utviklingen. Gjetninger, følelser og skjønn — det er ofte alt vi har å holde oss til. Faktorene som virker i internasjonal politikk er så mange og ustanselig kryssende, at den som prøver å skaffe seg et helhetssyn, lett vil komme til å stoppe opp overveldet på halvveien. Er vi nødt til å gi oss med dette? Kanskje ville samfunnsvitenskapen være bedre i stand til å hjelpe oss her og på andre områder, hvis den lærte noe av naturvitenskapelig metode? Fysikken har oppnådd store resultater i vår tid; men vitenskapene om menneskelige forhold har ikke greid å følge med, og nå må de se å komme etter, blir det ofte sagt.

Torolf Elster er realist av utdanning, men slo senere inn på politisk journalistikk og har i de siste årene vært redaktør av det sosialistiske tidskriftet »Kontakt». Hvilket bidrag har så en mann å gi, som sterkt hevder at han vil se på internasjonale problemer ut fra sin naturvitenskapelige innstilling og utdanning? Kan han hjelpe oss til å forutsi framtiden i mellomfolkelig politikk, finne lover for politiske fenomener som for astronomiske? Nei, det bidraget han kan gi, er heller negativt. Men derfor er det ikke uten verdi.

Elster advarer sterkt og med rette mot å legge et moraliserende syn på storpolitikken, som om det dreide seg om enkeltpersoner som handler ut fra moraliske prinsipper (s. 33). Isteden vil han forsøke å oppdage sammenhengen i internasjonal politikk, oppfattet som en naturprosess. Dette betyr ikke det samme som kynisme. Det er hverken riktigt eller mulig å stille seg lidenskapsløst til det som skjer. Men vi må anstrenge oss for å undersøke så omhyggelig vi kan alle de kreftene som virker:

»Nasjonene kan i den enkelte situasjon, i en bestemt historisk periode være behersket av overveiende destruktive eller overveiende progressive krefter, og vår *vurdering* kan vi sammenfatte i dette spørsmålet: bærer utviklingen framover eller ikke — mot større frihet og trygghet for det enkelte menneske?» (s. 35).

Å se på internasjonal politikk ut fra en naturvitenskapelig innstilling betyr da å studere bevegelsene i samfunnet, sosialismen for eksempel, som andre naturfenomener. Det vanskelige er bare at vi ofte har et alt for lite erfaringsmateriale til å kunne trekke noen sikre slutninger. Enhver fruktbar teori må bygge på erfaringen, sier Elster, men de 30 årene i Russland har ennå ikke gitt oss grunnlag til å dømme om sosialismen i praksis (s. 110). Like fullt må vi gjøre et forsøk på å avveie faktorene mot hverandre.

»Legger vi alle ting sammen, er det amerikanske samfunnet i øyeblikket mer framskredent enn det russiske» (s. 148).

Elster legger stor vekt på de underliggende krefter i mellomfolkelig politikk: befolkningsforhold, økonomisk struktur o. s. v. Riktignok endres de mange ganger så langsomt at studiet av dem gir oss liten veiledning om hvordan vi skal vurdere en øyeblikkelig situasjon. Men det er sikkert god grunn til å understreke at en alltid bør ha dem for øye. Undertiden kommer Elster i skade for å legge for liten vekt på personlige faktorer, som når han sier uten forbehold at »det var den indre tyske utviklingen som ledet Hitler og ikke omvendt» (s. 27); men ved å gi skildringen av upersonlige krefter så bred plass, har han gitt sin bok noe mer enn bare en rent aktuell verdi.

Sten Sparre Nilson.

MAURICE DUVERGER: *L'influence des systèmes électoraux sur la vie politique.*

Avec la collaboration de François Goguel, J. Cadart, G. de Loys, S. Mastellone, A. Soulier och G. Vlachos. Paris 1950. Cahiers de la fondation nationale des sciences politiques. 177 s.

Vid den Round Table Conference, som den nystartade International Political Science Association anordnade 4—9 september i år, presenterade professor Maurice Duverger, Duguits etterträdare vid universitetet i Bordeaux och trots sin ungdom den franska statsvetenskapens nu kanske mest framträdande representant, en studie över valsättens inverkan på det politiska livet. Undersökningen har karaktären av ett teamwork, där specialister behandlat valsystemen i Frankrike, Weimarrepubliken, U. S. A., Storbritannien, Italien och Schweiz och där Duverger själv gjort en ingående komparativ sammanställning. Den gamle André Siegfried har skrivit ett förord.

Hur instruktiva och värdefulla de korta redogörelserna för de nämnda länderna än äro, ligger tyngdpunkten i arbetet på Duvergers principiella sammanfattning. Intet av de många föredragen på konferensen fångade såsom Duvergers uppmärksamheten, vartill hans vinnande, distinkta värtalighet även bidrog. Duverger — som för övrigt sänt en av sina medarbetare till Sverige för att skriva en dissertation om vårt lands valsätt — har inte skytt att försöka generalisera de erfarenheter, som de olika valsätten lämnat; när han talar om valsätt skiljer han, med rätta, mellan tre slag, nämligen dels proportionella val, dels majoritetsval med en omgång och relativ majoritet och dels majoritetsval med en eventuell andra omgång, om ingen kandidat vid första valtillfället når absolut majoritet. Först undersöker förf., om de olika valsätten ha en tendens att skapa ett fåparti- eller flerpartisystem. Därefter undersöker han, huruvida de skilda valsätten äro ägnade att skapa beroende av eller frihet inom partierna för de valda. Slutligen tar han upp problemet, på vad sätt och i vilken utsträckning olika valsätt förmå ge ett uttryck åt folkopinionen och framför allt i vilken grad valsätten avspegla opinionens känslighet. Med stor mjukhet i formuleringarna och med ideliga reservationer drar Duverger konklusioner ur det föreliggande materialet — i de grafiska sammanställningarna figurerar

även de svenska valresultaten sedan 1911 — och många av hans slutsatser äro både överraskande och slående. Det skulle dock här föra alldeles för långt att försöka ge en rättvisande resumé av hans packade teser. Jag vill ivrigt uppmana alla intresserade att själva ta del av hans briljanta framställning och vill för egen del blott bidra till problemet med några få reflektioner.

Duverger hävdar att det proportionella valsättet med vissa undantåg, främst Belgien, är ägnat för det första att stabilisera ett fler- eller mångpartisystem, där detta existerar, för det andra att befördra de existerande partiernas uppdelning (»sectionnement») i nya partier och för det tredje att underlätta uppkomsten av helt nya partier. På det hela taget kan riktheten av denna proportionalismens effekt eller åtminstone potentiella effekt ej bestridas. I vissa fall ha dessa effekter t. o. m. utgjort proportionalismens medvetna syftemål. Om Duverger utsträckt sina forskningar till Finland eller de övervägande protestantiska Estland och Lettland före omstörtningarna där, skulle han ha fått nya bevis för sina »lagars» tillämplighet; intressant är dock att se att antalet partier var avsevärt mindre i det katolska Litauen än i de bägge andra baltiska staterna, och Litauen erbjuder i detta hänseende en parallell till de katolska Österrike och Belgien med dessas relativt få partier. Duverger uppställer sina »lagar» delvis i polemik mot Tingstens uttalanden i en offentlig utredning från 1932, vari Tingsten bestred att proportionalismen generellt kunde sägas ha befördrat uppkomsten av ett mångpartisystem. Det förtjänar fastslås, att erfarenheterna 1950 inte äro alldeles desamma som de tedde sig 1932. För aderton år sedan kunde man hänvisa till de jämförelsevis få partierna i en rad länder med proportionellt valsätt, såsom de nordiska länderna, Belgien och Österrike, där antalet partier var tämligen begränsat. Samtidigt kunde man peka på den vildvuxna, rikt blommande partifloran i Frankrike trots dess majoritetsval, och framför allt kunde man hänvisa till majoritetsvalens klassiska land England, där det just då fanns åtminstone sex partier, Lloyd Georges lilla liberala grupp och en del oavhängiga ändock ej inräknade. I flera länder med proportionella val var faktiskt antalet partier vid den tiden mindre än inte blott i Frankrike utan även t. o. m. i England.

Det vill synas som om Duverger överdriver kausalsammanhanget mellan valsätt och antalet (nya) partier. Han hävdar sålunda att bondeförbundet i Sverige och bondepartiet (Bauern-, Gewerbe- und Bürgerpartei) i Schweiz skulle vara produkter av proportionalismen. Hur meningslöst det än är att diskutera, vad som skulle eller kunde ha hänt om ett annat valsätt hade tillämpats, är det dock evident att bondeförbundet i Sverige bildades som en reaktion mot det gamla lantmannapartiets hopgående med konservativa stadsrepresentanter; bondeförbundet blev snart i vissa landsändar det största borgerliga partiet och skulle kanhända ha vuxit upp fortare, om majoritetsvalen bibehållits. Att märka är att lantmannapartiet 1869—1899, låt vara under andra rösträttsvillkor, hade behärskat majoriteten i andra kamraren trots eller, kanske bättre, tack vare majoritetsvalsprincipen. Och vad Schweiz beträffar fullbordades sprängningen av det frisinnat-demokratiska partiet tämligen oberoende av valsättet; i kantonen Bern med dess över trettio mandat skulle det nya partiet 1919 ha tagit hem nästan alla, om

inte proportionalismen införts det året, medan partiet otvivelaktigt skulle ha mött stora svårigheter i andra kantoner att hävda sig om majoritetsvalen dröjt kvar; partiets sammanlagda representation i nationalrådet skulle dock säkerligen ej ha blivit mindre utan snarare större utan ändring av valsättet. Det må dessutom anmärkas att existensen av en mångfald partier i Weimar-Tyskland liksom tillkomsten fr. o. m. 30-talet av en del småpartier i Schweiz i hög grad sammanhängt med den regionala karaktären hos några av dem, och regionala partier ha i allmänhet lätt att slå sig fram till mandat oavsett vilket valsätt som tillämpas; likaså beror den abnorma rikedom på partier i Holland självfallet på utformningen av det proportionella valsättet, ty hela landet utgör ju där en valkrets och något mindre än 1 procent av väljarkåren är följaktligen tillräckligt för att vinna ett av de 100 mandaten i andra kammaren.

Duverger kan nu, 1950, som stöd för sina teser hänvisa till att England med sina majoritetsval restaurerat tvåkammarssystemet, medan partiernas numerär utom i Holland och Schweiz visat en viss ökning i vissa andra »proportionella» stater, såsom Danmark, Norge och Italien. Det väsentligaste är dock att försöka värdera, i vilken omfattning existensen av ett fåparti- eller flerpartisystem utövat ett inflytande på det politiska livet.

Den första observationen härvidlag — om synkretsen begränsas till Väst-europa — är att praktiskt taget i alla länder oavsett valsystemet fyra huvudriktningar kunna skönjas, nämligen en konservativ, en liberal, en socialdemokratisk och en — i regel mycket svag — kommunistisk. Därtill kommer i några länder, numera blott i Norden och Schweiz, ett bondeparti; någon motsvarighet därtill ges inte i England, där bondeklassen aldrig spelat samma roll som flerstades på kontinenten. Den inbördes styrkan mellan partierna varierar, och särskilt influerar den katolska kyrkan härvidlag, i det att arbetarpartierna i katolska länder överallt äro svagare än i övriga länder oberoende av valsättet. Men partistrukturen har samma genomgående kriterier alltsedan tiden omkring 1920, då bondepartiernas gröna international och kommunisternas illröda grundades.

Den andra anmärkningen är, att de »historiska» partier, som datera sitt framträdande till tiden omkring 1920 eller då länge funnits, visserligen i sina »ups and downs» kunnat få utstå en och annan utsöndring eller haft att uppta konkurrens med nybildningar men likväl förblivit de utslagsgivande, medan de nytillkomna riktningarna i regel visat sig blott efemära och på sin höjd tillfälligtvis haft något inflytande. Härvid bortses från det nya Frankrike efter 1945. Det enda egentliga undantaget utgör det tyska nazistpartiet, men detta parti skulle kanske ha vunnit än fler mandat i januari 1933, om valsättet byggt på majoritetsvalsprincipen, och i vart fall var naziströrelsen vid denna tid under arbetslöshetskrisens bottenläge så orkanlikt stark att den inte kunnat utestängas från riksdagen, vilket valsätt som än varit lagfäst. Viktigast är dock att inskräpa, att nazismen i det sista valet under Weimarperioden ej fick mer än cirka en tredjedel av mandaten. Mot nazismen stodo faktiskt två tredjedelar av det tyska folket och den tyska riksdagen. Att denna numerärt överlägsna front brast har ingenting direkt med valmetoden att skaffa utan skulden härför var att

söka i vissa partiers och personers (Hugenbergs och Hindenburgs) knäsvaga undfallenhet och kapitala felspekulation.

För det tredje bör det uppmärksammas, att återgången i England till ett faktiskt tvåpartisystem mer är ett uttryck för en anpassning efter det uppkomna partiläget än för en determinerad egenskap hos majoritetsvals-systemet. Uppenbarligen är det Labourpartys expansion till omkring hälften av valmanskåren, som lett till både den borgerliga koncentrationen kring torypartiet och de tvivelsutan mycket talrika kommunisternas självförnekelse på valdagen till förmån för Labours kandidater; den liberala opinionen i England är av Gallupundersökningarna att döma fortfarande mycket stark (38 % enligt en pejling i vintras!). I »proportionella» länder, där socialdemokraterna nått en styrka motsvarande Labours, tar sig samma borgerliga koncentrationstendens uttryck i teknisk samverkan eller någon annan form av samling, för så vitt inte ett system med tilläggs- eller utjämningsmandat gör varje samverkan onödig. Sverige och Norge komma härvid närmast i åtanke såsom paralleller till England; skulle arbetarpartierna i Schweiz eller Finland få ökade utsikter att erövra flertalet, är det ganska visst att starka samlingstendenser även där skulle framträda. Skillnaden mellan ett engelskt och ett svenskt val är för närvarande mera skenbar än reell; i bägge länderna står striden främst om socialistisk eller icke socialistisk majoritet, trots olikheterna i partistrukturen på den borgerliga sidan. Även det proportionella vals-systemet har följaktligen en ganska plastisk adaptabilitet alltefter läget, förutsatt fortfarande att ej tilläggsmandat eller andra liknande utjämningsanordningar göra samgåenden till överflödsgärningar:

Alla dessa reflektioner syfta inte till att bestrida vals-systemets betydelse för partimosaikens utformning. Ett aktuellt konkret exempel härpå är att majoritetsval åter föreslagits i Frankrike i syfte bl. a. att det kommunistiska partiets mandatsiffra i nationalförsamlingen skall beskäras, vilket synbarligen skulle inträffa om proportionalismen släpptes. Om återigen ett proportionellt valsätt skulle introduceras i England, finge kommunisterna helt visst in en inte ringa trupp i underhuset. O. s. v. Om vi ville projiciera tankeexperimentet på vårt eget land, är det ganska troligt att majoritetsval nu i Sverige skulle ha haft en viss både »defensiv och offensiv» koncentration av partierna på den borgerliga sidan till konsekvens, sannolikt dock först sedan det socialdemokratiska partiet i början av 1930-talet blivit starkt nog att självt tillkämpa sig majoritet. En annan fråga är likväl, om den förda politiken i de angivna länderna med någon större grad av sannolikhet skulle ha influerats av dylika ändringar av partisystemet. För Sveriges del tyder intet härpå, särskilt om man tänker på hur socialt bundna de svenska väljarna alltid varit oavsett valmetoden. Detta är ett av de skäl, som gör det befogat att hävda att de olika vals-systemens inflytande på det politiska livet berör dettas organisatoriska former mer än dess materiella innehåll.

Duverger har också undersökt förhållandet mellan partidisciplinen hos de valda enligt olika valsätt och konkluderar, att det proportionella valsättet har en tendens att skärpa partibanden. Som ett belägg härför åberopar han Frankrike efter befrielsen.¹ Kan man dock i detta avseende korrelera

¹ Även Goguel hävdar samma uppfattning i sin studie över valsätten i Frankrike.

partidisciplin och valsätt? Med tanke på diskussionerna särskilt i första konstituanten fanns det obestriddigt i Frankrike en reformatorisk strävan att kringskära den individualism, som under tredje republiken kännetecknat parlamentarikerna och medverkat till eller möjliggjort de täta regeringsväxlingarna. Vidare är det berättigat att ställa den frågan, om en återgång till majoritetsval nu i Frankrike också skulle innebära en återgång till den gamla individualismen. Säkerligen inte. Av allt att döma har rättningen av leden i nationalförsamlingen mycket litet med valsystemet att göra utan får betraktas främst såsom en utfällning av en ny ideologisk inställning till partiväsendet. Ätminstone för en utomstående förefaller för övrigt partidisciplinen i våra dagars franska politiska liv, om man bortser från kommunistpartiet, ej överväldigande; Duverger själv pekar på gruppen Ramadier i socialistpartiet, och det radikalsocialistiska partiet har under senare år ofta demonstrerat djupgående inre divergenser. Även om det är oförnekligt att majoritetsvalen kunna främja uppkomsten av individualism, ter sig Duvergers tes orimligt kategorisk.

Överhuvudtaget synes det mig mycket tvivelaktigt, om det finns något starkare samband mellan valsätt och partikohesion. Just på detta område spela ett stort antal andra faktorer in, såsom traditioner och vanor, förekomsten av regionalism inom partierna etc. Endast ett par förbryllande sammanställningar må göras. I England och i — så gott som genomgående — U. S. A. ha vi majoritetsval. Men i England dominerar partiet ända till kadaverdisciplin, medan i U. S. A. partierna äro exceptionellt söndrade. I Weimar-Tyskland och Schweiz — båda federalistiskt-regionalt och konfessionellt splittrade — förekom samtidigt proportionellt valsätt. Men medan partidisciplinen i Tyskland var järnhård, tillerkändes och tillerkännes alljämt politikern i Schweiz en mycket vid marginal av handlingsfrihet. Kan man f. ö. upptäcka någon egentlig skillnad mellan Tyskland och Schweiz före och efter 1919, det är då bägge för första gången tillämpade proportionalismen? Mig förefaller det högeligen befogat med en varning mot Duvergers generaliseringar på detta område.

Partidisciplinen har nog — bortsett från U. S. A. — allmänt skärpts under senare tid. Men detta sammanhänger inte så mycket med valsättet som med partiväsendets allmänna makttillväxt och den tilltagande spänningen mellan nya ideologier. I så måtto kan man nog tala om att de valdas beroendeförhållande ökats. Men parlamentarikern var eller är även under majoritetsvalen bunden, nämligen av majoriteten i valkretsen. I Sverige klagade många riksdagsmän före 1911 över det tvång att tillgodose valkrets-majoritetens intressen, som de kände sig utsatta för. Liss Olof Larsson förklarade sig vara protektionist utslutande därför att majoriteten av väljarna vid ett oppinionsmöte uttalat sig för skyddstullar. I stället för detta beroende av den lokala opinionen har en folkrepresentant nu inträtt i ett beroende av partiet. Avhängigheten finns där likafullt, ehuru centralistisk i stället för decentralistisk. Om denna ändring är lycklig eller inte kan bli föremål för delade meningar. Det är dock inte något självklart, att partiets gemensamma intressen äro av lägre moralisk eller annan valör än en lokal majoritets, helst som denna majoritet säkerligen i de flesta fall ledes av ohöjda egenintressen och ofta saknar möjlighet till vid överblick. Särskilt

i en tid då de materiella intressena nästan förkväva andra, mera ideella frågor behöver inte en värdering av beroendeställningens förskjutning utfalla till ett romantiskt förhållande av äldre tiders skick och bruk.

Elis Håstad.

R. V. UNGERN-STERNBERG och H. SCHUBNELL: *Grundriss der Bevölkerungs-wissenschaft*. Piscator-Verlag, Stuttgart 1950. VIII+602 sid. Pris 42:— DM.

Att skriva en bok i befolkningskunskap erbjuder betydande svårigheter på grund av att det under senare tid skett så kraftiga förändringar i befolkningen själv, i dess ändringsfaktorer och deras ekonomiska och sociala samband ävensom i befolkningspolitiken. Om man därtill ej har tillgång till aktuella befolkningsstatistiska uppgifter, kring vilka framställningen kan centreras, har man egentligen ett mycket starkt handikap.

Om man får döma av siffermaterialet i Ungern-Sternbergs och Schubnells digra bok, påbörjades denna för flera år sedan, varefter man i slutstadiet på vissa punkter infogat en del färskare data. Såväl av tabeller som litteraturhänvisningar får man den uppfattningen, att författarna delvis ej haft tillgång till viss ny litteratur, men att de också delvis underlåtit att utnyttja vad som rimligtvis bort stå dem till buds. En övervägande del av tabellerna har helt enkelt tagits ur äldre textböcker. Även om vissa egenskaper hos en del demografiska företeelser inte ändrats så mycket i tiden, måste det anses högst otillfredsställande för en tysk studerande att blott få spridd tysk befolkningsstatistik från 1920- och början av 1930-talen, vissa enkla relativtal för senare år samt en mängd data från Statistisk Årsbok för Sverige (låt vara att denna är så pass färsk som 1948!).

Författarna torde ej ha haft tillgång till F.N:s Demographic Yearbook 1948 (utg. 1949), när arbetet påbörjades, men de borde ha uppskjutit utgivandet så länge, att viktigare resultat därur kunnat inarbetas. Man hade då undgått ett så barockt och demeriterande förhållande som att inte ha en mera aktuell åldersfördelning för Tyskland än 1933, trots att siffror för 1946 finns publicerade. Det må så vara, att författarna säga sig undvika färska data med hänvisning till tillgängliga årsböcker för att i stället inrikta sig på »die typischsten Ergebnisse um mit ihrer Hilfe die Tatbestände und Entwicklungslinien klar und anschaulich herauszuarbeiten». Detta syfte kan näppeligen sägas vara nått.

Det kan alltid diskuteras, vilka proportioner man skall ge åt olika avsnitt i en lärobok. I det föreliggande arbetet ha de 600 sidorna disponerats på följande sätt: Befolkningens fördelning och sammansättning 145, Befolkningens naturliga förändringar 316, Regionala förändringar, d. v. s. omflyttning, 66, Krigens inverkan på befolkningen 17 samt Befolkningsidéer och befolkningspolitik 42 sidor.

Det i och för sig intressanta problemet om självmord har ägnats hela 15 sidor eller lika mycket som kapitlet om reproduktionen. Kapitlen om den moderna befolkningspolitiken och om befolkningsprognoser är avsevärt kortare. I fråga om dödligheten försöker författarna klargöra innebörden av en dödlighetstabell utan att använda mer än en (1) formel, något som är

meningslöst: den sakkunnige kan det redan förut och för nybörjaren är det obegripligt.

Det hade varit värdefullt både för de studerande och för Tysklands pappersförsörjning, om boken koncentrerats till hälften. Där borde ändå ha blivit plats för ett avsnitt om befolkningsstatistisk teori och metodik, vilket är ofrånkomligt om man skall utbilda kunniga samhällsupbyggare med förmåga att analysera befolkningsförhållandena, göra enklare prognoser och planera den framtida samhällsbyggnaden. Befolkningsutvecklingen och vissa delar av befolkningspolitiken kom i Tyskland att utnyttjas i nazismens lära om Lebensraum. Den allmänna världsekonomiska utvecklingen, förstärkt med en inhemsk rustningskonjunktur, kom härvid att för en tid skenbart spela de maktägande i händerna, trots att propagandamakarnas argumentering skedde genom någon sorts cirkelbevis. Det vetenskapliga studiet av befolkningsproblemen förkvävdes mer och mer. Det är för den skull begripligt, om många av spörsmålen i dag kännas farliga eller rent av betraktas som tabu. Detta gör det emellertid så mycket mera angeläget, att man söker komma i kapp utvecklingen i andra länder. En rationell och framsynt utbildning av samhällsvetare i Tyskland är en uppgift av stor vikt inte bara för landet självt.

H. Hyrenius.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT.

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. **Ärg. 7: 1950. H. 4.** *Carlsson, E.*, Ekonomiska faktorer i modern tidningsverksamhet, s. 301—305. — *Thunholm, L.-E.*, Kanadas ekonomiska resurser, s. 306—314.

Ekonomisk tidskrift. **Ärg. 52: 1950. Nr 3.** *Pipping, H. E.*, Befolkning och näring i Sverige och Finland under 1700-talet, s. 155—174.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi och politik. **T. 148: H. 2.** *Bonsdorff, G. von*, Kommunala perspektiv, s. 65—68. — *Häggström, R. H.*, De mänskliga rättigheternas problem, s. 82—94. — **H. 3.** *Lindman, S.*, Axel Bruswitz, s. 120—128.

Förvaltningsrättslig tidskrift. **Ärg. 13: 1950. H. 2.** *Herlitz, N.*, Konkurrerande anspråk inför förvaltningsorgan, s. 73—92. — **H. 3.** *Eek, H.*, Administrativ process i Förenta staterna, s. 152—174.

Historisk tidskrift. Utg. av Svenska historiska föreningen. **F. 2. Ärg. 13: 1950. H. 3.** *Boëthius, B.*, Behöver vår historievetenskap lägga om sin kurs? s. 229—246. — *Carlgren, W. M.*, Om Finlands relationer till Sverige och påvedömet, 1216—1237, s. 247—284. — *Waller, S. M.*, Bernadotte och Gustaf Lagerbjelke i augusti 1810, s. 300—308.

Landskommunernas tidskrift. Organ för svenska landskommunernas förbund. **Ärg. 31: 1950. Nr 9. Sept.** Inför höstens budgetarbete, s. 449—450. — Kan det föreslagna statsbidraget försvåra genomförandet av socialhjälpslagen? s. 467—470. — **Nr 10. Okt.** *Sylwan, Å.*, Lekmannamedverkan i länsstyrelserna, s. 501—

514. — **Nr 11. Nov.** De nybildade kommunerna i funktion, s. 561—563. — Den kommunala tillsynen rörande arbetarskyddslagens efterlevnad, s. 595—596.

Nordisk tidskrift. Utg. av Letterstedtska föreningen. **Årg. 26: 1950. H. 2.** Sverige 1949: I. *Heckscher, G.*, Den politiska utvecklingen, s. 152—157. — II. *Dahmén, E.* Den ekonomiska utvecklingen, s. 158—164.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. **1950. Nr 9. Sept.** *Lindegren, K.*, Land och stad, s. 225—230. — *Wahlund, S.*, Landsbygden och skolreformen, s. 230—234. — *Rydenfeldt, S.*, Ekonomiska framtidsperspektiv, s. 234—238. — *Albinsson, G.*, Socialhjälpens omgestaltning, s. 239—244.

Samtid och framtid. Tidskrift för idépolitik och kultur. **Årg. 7: 1950. Nr 9. Trevor-Roper, H. R.**, Sanning, liberalism och auktoritet, s. 513—522. — *Löwegren, G.*, Kampen om Asien, s. 523—528. — *Nyman, A.*, Religiositet utan gudar, s. 547—553.

Svensk tidskrift. **Årg. 37: 1950. H. 8.** *Svärd, G.*, 1950 års val, s. 429—433. — *Wistrand, K.*, Europafrågorna i Strasbourg, s. 434—439. — *Rynell, S.*, Frankrike och det tyska problemet, s. 440—449. — *Johnson, S.*, Legend och verklighet kring Gustaf IV Adolfs brytning med Napoleon, s. 460—466.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. **Årg. 1950. H. 7. Sept.** *Kaijser, F.*, Om revision, beslutanderätt och representation vid ändring i kommunal indelning, s. 331—340. — **H. 8. Okt.** *Welinder, C.*, Kommunala finansproblem under högkonjunktur, s. 383—388. — Partiställningen efter nyvalen 1950, s. 397—401.

Sveriges landstings tidskrift. Utg. av Svenska landstingsförbundets byrå. **Årg. 37: 1950. H. 4.** *Hagård, A.*, Socialhjälp i stället för fattigvård, anstaltsväsen och organisation inom socialvården, s. 75—81.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. **Årg. 42: 1950. Nr 7. Sept.** *Åsbrink, P.*, Efter valet, s. 385—390. — *Michanek, E.*, Recension av valrörelsen, s. 391—397. — *Branting, G.*, Internationell kontroll över atomkraften, s. 398—407. — *Ekdahl, G.*, Arbetskraftsimport? s. 408—414. — **Nr 8. Okt.** *Michanek, E.*, Den växande statsapparaten, s. 449—455. — *Sjövall, E.*, Den unge Ernst Wigforss' möte med radikalismen, s. 456—465. — *Wickman, J.*, Sverige och atlantpakten, s. 466—474. — *Rück, F.*, Tyska problem II, s. 475—479. — *Weintraub, P.*, Pengarnas sociala roll i Amerika, s. 480—489. — *Lindblom, P.*, Människan i konkurrenssambället, s. 490—494. — **Nr 9. Nov.** *Michanek, E.*, Med folket, s. 513—517. — *Eriksson, T.*, Kriminalpolitiska bekymmer, s. 518—525. — *Moberg, S.*, Studenten och livslönen, s. 532—538. — *Boalt, G.*, USA-ungdomen och samhällsklasserna, s. 539—550. — *Anthal, G.*, Skall Östeuropa bli ryskt? s. 554—556.

Utrikespolitik. Redigerad av utrikespolitiska institutet. **Årg. 5: 1950. H. 4.** *Wigforss, H.*, Amerika och Korea, s. 121—129. — *Löwegren, G. H.*, Schumanplanen, s. 130—137. — *Granqvist, H.*, Motståndsrörelsen och fjärde republiken, s. 138—144. — Krönika: Upprustning i väster. — Exit Leopold. — Rysk manöver i F.N. — Utrikespolitisk kalender, s. 147—152. — **H. 5.** *Edberg, R.*, Europa-

tanken inför verkligheten, s. 161—168. — *Haakonsen, D.*, Vatikanens utrikespolitik under Pius XII, s. 169—177. — *Fischer, A. J.*, Turkiets väg mot demokrati, s. 178—184. — Krönika: Konferenserna i New York. — Koreafrågan inför avgörandet. — Aktivisering av F.N. — Utrikespolitisk kalender, s. 188—193.

Jus Gentium. Vol. II. Fasc. 1—2. *Jackson, R. H.*, Nürnberg in retrospect, s. 1—20. — *Marcus, F.*, Südschleswig und das Bonner Grundgesetz, s. 32—40. — *Gihl, T.*, Om begreppet »Rättstillämpning», s. 41—62. — *Ross, A.*, General legal characterization of the United Nations, s. 63—70. — *Essen, J. F. L., van*, L'organisation européenne et le droit international, s. 101—108.

Nordisk administrativ tidsskrift. Årg. 31: 1950. H. 2. *Herlitz, N.*, Karakteristiska drag i svensk förvaltningsrätt, s. 85—97. — *Geiger, Th.*, Byrokratisme og fagmandsstyre, s. 98—110. — *Meinander, R.*, Socialvården som kommunal uppgift, s. 111—123. — *Salvesen, K.*, Rasjonaliseringen og tjenestemennene, s. 123—134.

Samtiden, tidsskrift for politikk, litteratur og samfundsspørsmål. Årg. 59: 1950. H. 8. *Width, T.*, Sovjet og Islam, s. 463—470.

Foreign affairs, an american quarterly review. Vol. 29: 1950. No. 1. *Duff Cooper*, The plough and the furrow, s. 1—10. — *Hu Shih*, China in Stalin's grand strategy, s. 11—40. — *Soustelle, J.*, Indo-China and Korea: one front, s. 56—66. — *Hamilton, T. J.*, U.N. and Trygve Lie, s. 67—77. — *Spaak, P. H.*, The integration of Europe: Dreames and realities, s. 94—100. — *Fairbank, J. K.*, The problem of revolutionary Asia, s. 101—113.

International affairs. Vol. 26: 1950. No. 4. *Toynbee, A.*, A turning-point in the cold war, s. 457—462. — *Smith, H. K.*, An american looks at Europe, s. 470—476. — *Julien, C. A.*, From the french empire to the french union, s. 487—502.

The american historical review. Vol. 56: 1950. No. 1. *Stacey, C. P.*, The myth of the unguarded frontier 1815—1871, s. 1—18. — *Rudolph, F.*, The american liberty league 1934—1940, s. 19—33. — *Born, L. K.*, The archives and libraries of postwar Germany, s. 34—57.

The american political science review. Vol. 44: 1950. No. 3. *Wheare, K. C.*, Is the british commonwealth withering away? s. 545—555. — *Prendergast, W. B.*, State legislatures and communism, s. 556—574. — *Humphrey, H.*, The senate on trial, s. 650—660. — *Potter, P. B.*, The logic of international relations and organization, s. 661—668. — *Huntington S.*, A revised theory of american party politics, s. 669—677. — *McCoy, N. R.*, The turning-point in political philosophy, s. 678—688. — **No. 3. Part 2. Supplement.** Toward a more responsible two-party system, s. 1—97.

The annals of the american academy of political and social science. Vol. 271: 1950. Sept. *Roucek, J. S.*, Geopolitical trend in central-eastern Europe, s. 11—19. — *Tomasic, D.*, The structure of Soviet power and expansion, s. 32—42. — *Waskovich, G.*, The ideological shadow of the USSR, s. 43—54. — *Táborsky, E.*, Government in the »Peoples Democracies», s. 55—63. — *Guins, G. C.*, Constitutions of the Soviet Satellites, s. 64—67. — *Raditsa, B.*, The sovietization of the Satellites, s. 122—134.

The journal of modern history. Vol. 22: 1950. No. 3. Sept. *Pipes, R. E.*, The russian military colonies 1810—1831, s. 205—219. — *Gould, S. W.*, Austrian attitudes toward »anschluss», October 1918—September 1919, s. 220—231. — *Gillispie, C. C.*, The work of Elie Halévy: a critical appreciation, s. 232—249.

The political quarterly. Vol. 21: 1950. No. 4. Oct.—Dec. *Arnold, G. L.*, Stalinism, s. 338—355. — *Woodman, D.*, Korea, Formosa and world peace, s. 364—373.

Political science quarterly. Vol. 65: 1950. No. 3. Poffenberger, A. T., The physiology of economic man, s. 321—334. — *Cook, G. C.*, De Gaulle and the RPF, s. 335—352. — *Hawkins, C.*, Harold J. Laski: a preliminary analysis, s. 376—392. — *Orzack, L. H.*, The Düsseldorf agreement, a study of the organization of power and planning, s. 393—414. — *Furniss, E. S.*, The United States, the inter-american system and the United Nations, s. 415—430.

The review of politics. Vol. 12: 1950. No. 4. Pieper, J., The social meaning of leisure in the modern world, s. 411—421. — *Strauss, L.*, Natural right and the historical approach, s. 422—442. — *Kohn, H.*, Romanticism and the rise of german nationalism, s. 443—472. — *Lindbeck, J. M.*, Communism, Islam and nationalism in China, s. 473—488. — *Fitzsimons, M. A.*, The Masque of uncertainty: Britain and Munich, s. 489—505. — *Timasheff, N. S.*, The Soviet concept of democracy, s. 506—518.

The round table, a quarterly review of politics of the british commonwealth. 1950. No. 160. The United Nations in action, s. 299—303. — Scottish covenant, s. 341—346.

World politics. Vol. III: 1950. No. 1. Buehrig, E. H., Wilson's neutrality re-examined, s. 1—19. — *Kertesz, S. D.*, The methods of communist conquest: Hungary 1944—1947, s. 20—54. — *Sturmthal, A.*, Democratic socialism in Europe, s. 88—113.

Revue politique et parlementaire. 52 année: 1950. No. 601. Grumbach, S., La question du réarmement allemand, s. 129—141. — *Bourgin, G.*, Léon Blum, s. 142—144. — *Koever, J. F.*, Strasbourg, avenue de l'Europe ou impasse des nationalismes, s. 145—152. — *Laborderie, Y.*, La succession des chefs d'Etat autoritaires contemporaines, s. 153—165.

H. M.

SAKKUNNIGUTLÅTANDEN

RÖRANDE LEDIGFÖRKLARADE PROFESSORSÄMBETET I STATSKUNSKAP VID LUNDS UNIVERSITET

I. PROFESSOR GUNNAR HECKSCHERS UTLÅTANDE.

Till Humanistiska sektionen vid Lunds universitet.

I anledning av det uppdrag som lämnats mig av konsistorium får jag härmed vördsamt avge utlåtande om de sökande till professuren i statskunskap vid Lunds universitet.

Fyra sökande ha anmält sig, nämligen docent Nils Nilsson Stjernquist, Lund, docenten lektor Edvard Thormænius, Stockholm, docent Jörgen Westerståhl, Stockholm, och docenten rektor Arne Wählstrand, Göteborg.

Av dessa sökande har docent Stjernquist fått sin utbildning i Lund, docenterna Thormænius och Wählstrand i Uppsala och docent Westerståhl i Stockholm. Docent Thormænius har tjänstgjort som docentstipendiat i Lund samt dessutom varit docent i både Uppsala, Stockholm och Göteborg. Docent Wählstrand har varit docentstipendiat i Uppsala och är nu docent i Göteborg. Docenterna Stjernquist och Westerståhl ha uteslutande tjänstgjort i Lund respektive Stockholm.

Innan jag går in på en närmare diskussion av de meriter som kunna åberopas av de sökande — vilka nedan komma att behandlas i bokstavs-följd — har det synts mig angeläget att beröra en fråga av principiell betydelse. Alla sökande till denna professur ha ingivit en större eller mindre del av sina åberopade skrifter i manuskript. Vissa av dessa arbeten äro enligt lämnade uppgifter ofullständiga, då färdigställandet ej hunnit slutföras inom ansökningstiden. I åtskilliga fall äro dessa manuskript av väsentlig betydelse för bedömningen av de sökandes meriter. Enligt gängse praxis få specimina i sådan form åberopas, och det finns givetvis ingen anledning att särskilt för detta fall inta en annan ståndpunkt. Eftersom det rör sig om skrifter som icke äro allmänt tillgängliga på samma sätt som om de utgivits av trycket, kommer jag även i fortsättningen att diskutera dem betydligt mera ingående än övriga åberopade arbeten. Det bör dock framhållas, att bedömningen av dylika manuskript erbjuder större svårigheter än bedömningen av de sökandes produktion. De ha icke blivit föremål för den offentliga granskning, exempelvis genom recensioner, som i övrigt utgör ett så väsentligt stöd för omdömet om vetenskapliga arbeten. De äro icke heller alldeles slutgiltigt utförda, och man vet icke i förväg i vad mån förbättringar före publiceringen kunna komma att undanröja grunderna för de invändningar som komma i fråga beträffande manuskripten. Vissa av de berörda

skrifterna ha efter ansökningstidens slut helt eller delvis utgivits i tryck. Jag har emellertid funnit mig vara skyldig att bortse härifrån och att utgå endast från de manuskript, vilka ursprungligen ingåvos. Det har syns mig angeläget att inledningsvis göra dessa reservationer i stället för att upprepa dem i fråga om var och en av de berörda skrifterna.

Jag övergår till behandlingen av de särskilda sökande.

Docenten *Nils Nilsson Stjernquist* är yngst av de sökande (född 1917). Sedan hans disputation ha endast fyra år förflutit. Utöver tjänstgöringen som docent vid Lunds universitet har han i tre år varit lärare och examinator i stats- och kommunalkunskap vid Sydsvenska socialinstitutet samt har vidare under tre riksdagar tjänstgjort i konstitutionsutskottets kansli. Han har sålunda erfarenhet såväl av undervisning som av praktisk verksamhet på ett område, som kan vara av betydande värde för hans lärarverksamhet.

Hans huvudarbete är gradualavhandlingen, »Ständerna, statsregleringen och förvaltningen. Striden om makten över utgifterna 1809—1844», vilken utkom hösten 1946. Den bygger på ett mycket betydande källmaterial, vilket författaren framgångsrikt bemästrat. Den är välskriven, klar och redig samt utgör såvitt jag kan bedöma ett ytterst omsorgsfullt arbete. Påtaglig är också författarens förmåga att allteftersom bevisningen fullföljts pregnantly sammanfatta de resultat till vilka han kommit.

Av särskild betydelse synes mig tre av de vunna resultaten vara. Författaren har på ett utomordentligt övertygande sätt vederlagt teorien om att Kungl. Maj:t ursprungligen skulle ha haft fri dispositionsrätt över anslagna medel inom ramen för de fastställda huvudtitlarna. Efter läsningen av hans avhandling är det klart både att grundlagsstiftarna icke kunna ha avsett någon sådan dispositionsrätt och att ständerna redan från början voro inställda på att utnyttja sina möjligheter till specificering av anslagen. Han klargör vidare i anslutning härtill att man både från regeringens och i viss mån även från ständernas sida var inkonsekvent i tillämpningen av statsregleringsbestämmelserna och att direkta avvikelser från grundlagsföreskrifterna ägde rum under hela Karl Johanstiden. Av särskilt intresse är det slutligen att författaren icke nöjer sig med att referera de principiella diskussionerna under olika konstitutionella konflikter av större eller mindre betydelse utan även går in på det faktiska tillvägagångssättet vid statsregleringen. Här skulle man emellertid ha önskat få veta ännu mera om anslagsposternas karaktär; en schematisk jämförelse mellan dåtida och nutida riksstater i avseende på anslagsspecificeringen skulle knappast ha vållat alltför stor ökning i arbetet men hade däremot gjort avhandlingen än mera intressant.

Vissa invändningar kunna naturligtvis också göras mot författarens framställning. Han kan icke alldeles fritagas från benägenhet för hårklyverier vid grundlagstolkningen, och det förefaller mig i detta sammanhang kanske särskilt överraskande att han anser sig så fullständigt kunna bortse från innebörden av 1842 års riksrechtsutslag. Visserligen är riksätten till sin sammansättning icke sådan som man skulle ha rätt att vänta sig i fråga om

en författningsdomstol, men det är å andra sidan svårt att komma ifrån att den utgör sista instans i konstitutionella frågor och att dess avgörande därför måste tillerkännas mycket väsentlig betydelse, också om de icke i och för sig innebära några fullt avgörande prejudikat. Den sammanfattande översikten är välskriven, och den tolkning av det allmänna politiska händelseförloppet som där lämnas är av allt att döma riktig. Men därför att denna framställning kommer först i slutet av arbetet kan den icke i tillräcklig grad anknytas till dettas huvuddel, där de presenterade fakta sålunda alltför jämt stå utan sin förklaring i det allmänna politiska läget. Sambandet mellan statsregleringsproblemen å ena sidan och å den andra de långa tider som förflöto mellan riksdagarna nämnes mera i förbigående; det hade här bort undersökas om icke vissa därmed sammanhängande svårigheter utgjort en av huvudorsakerna till att grundlagsbestämmelserna icke strikt tillämpats. Dessa invändningar väga emellertid icke särdeles tungt gentemot avhandlingens förtjänster, och helhetsomdömet måste bli att denna är ett både betydande och synnerligen värdefullt arbete.

Docent Stjernquist åberopar vidare ett antal mindre uppsatser, av vilka särskilt bör nämnas den 1945 publicerade »Utskott och ämbetsverk vid 1809 års riksdag», ett förtjänstfullt förarbete till avhandlingen, vilket redan tydligt visar författarens vetenskapliga begåvning. De övriga uppsatserna äro i och för sig tilltalande men kunna närmast betecknas som bagateller utan större betydelse i förevarande sammanhang. Mera meriterande är att författaren utgivit en ny upplaga av andra häftet av Malmgrens lärobok »Sveriges författning». Av lätt insedda skäl är det emellertid knappast möjligt att fästa alltför stort avseende vid ett arbete av detta slag, där utgivarens insatser av allt att döma huvudsakligen bestått i presentationen av de grundlagsändringar som ägt rum sedan föregående upplaga utkommit.

Härutöver åberopar docent Stjernquist två större avhandlingar, vilka ingivits i manuskript.

Den första av dessa är »Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolkingen och tillämpningen av § 77 regeringsformen» (nära 500 manuskript-sidor, motsvarande omkring 350 sidor i tryck, sedermera publicerad). Denna skrift inledes med en kort redogörelse för innebörden av begreppet fast egendom i äldre och nutida privaträtt, de olika kategorier av kronofastigheter som existerade vid regeringsformens tillkomst samt de konstitutionella bestämmelser som förelegat under olika tider dessförinnan. Författaren går därefter in på tillkomsten av den berörda paragrafen, berör möjligheten av att denna kan ha rönt inverkan från 1791 års franska författning samt framhåller att vi här stå inför en av de punkter där 1809 års regeringsform på ett mera markant sätt avviker från det Håkansonska förslaget bestämmelser. Han behandlar därefter i huvudsak tre problem: formerna för beslut i hithörande ärenden, omfattningen av riksdagens inflytande samt delegationsproblemet, för att sluta med en sammanfattande översikt.

Under rubriken »Beslutsformerna» behandlas dels beslut om grunderna för fastighetsförvaltningen, dels innebörden av föreskriften om riksdagens samtycke till avhändelser. I båda fallen diskuteras dels bestämmelsernas tolkning såväl självständigt som i anslutning till tidigare konstitutionell doktrin, dels den faktiska tillämpningen. När det gäller förvaltningsgrun-

derna framhåller författaren att bestämmelsen måste avse generella föreskrifter, vilka kunna gälla även detaljer men icke avse ingripande i särskilda konkreta fall annat än i den mån det kan bli fråga om att sanktionera avvikelser från givna föreskrifter. Ingenting är stadgat om vilken form föreskrifterna skola ta, och riksdagen har därför frihet att antingen lämna dem i form av en slutförd författningstext eller endast ange principerna för en författning, vilken sedermera kan utarbetas och utfärdas av Kungl. Maj:t. I den mån riksdagen själv fastställer författningstexten erfordras däremot ej sanktion av Kungl. Maj:t. Någon sådan sattes ej i fråga vid grundlagsriksdagen, och trots vissa avvikelser i formerna, vilka författaren vill förklara som tillfälliga misstag, finner han att denna praxis upprätthållits. När det i doktrinen gjorts gällande att Kungl. Maj:ts sanktion skulle vara nödvändig för att skapa garanti mot kränkningar av enskild rätt, invänder författaren — av allt att döma med rätta — att detta icke alls är nödvändigt, eftersom enskilda kunna hävda sina rättigheter genom vanligt domstolsförfarande.

När det gäller »avhändelse» av kronans fasta egendom bevisar författaren först att härunder måste innefattas även byte; det skulle annars bli orimligt lätt att kringgå föreskriften. Han söker därefter leda i bevis att ej heller vid avhändelse någon medverkan av Kungl. Maj:t erfordras; uttrycket »må konungen icke utan riksdagens samtycke» bör sålunda enligt hans mening fattas så att det här liksom i fråga om förvaltningsföreskrifterna endast krävs ensidigt beslut av riksdagen. I denna del synes hans framställning vara betydligt mindre övertygande än när det gäller förvaltningsföreskrifterna. Några egentligen avgörande bevis lämnas aldrig för en tolkning som står i så dålig samklang med regeringsformens ordalydelse, ett förhållande som är desto mera anmärkningsvärt i betraktande av att Stjernquist själv i andra sammanhang starkt betonar föreskriften i RF § 84 om bokstavlig grundlagstolkning. Uppfattningen att »paragrafen betraktar avhändelse som en art av förvaltning» verkar helt orimlig, och författaren vågar heller icke konsekvent fasthålla den. Över huvud kännetecknas framställningen i kap. VII, avdelning 3 A av ett vacklande från den ena ståndpunkten till den andra, vilket låter läsaren stanna i ovisshet vart författaren egentligen vill komma. När docent Stjernquist i slutet av denna avdelning yttrar att det skulle »te sig något egendomligt, om avsikten varit att ge konungen en förmånligare ställning i fråga om avhändelse av kronofastigheter än beträffande grunderna för dessa egendomars förvaltning» synes han också bortse från den närmast till hands liggande tolkningen av »avsikten», nämligen att man helt enkelt velat hindra att Kungl. Maj:t genom försäljning av kronoegendomar skulle skaffa sig inkomster, vilka gjorde honom oberoende av riksdagens finansmakt, samt dessutom över huvud taget velat se till att icke kronans fasta egendom i onödan förminskades. Även när det gäller att tolka praxis är framställningen i denna del mindre klar och kännetecknas av en benägenhet hos författaren att pressa sitt material för att komma fram till den slutsats han önskar nå. Han gör sålunda gällande att praxis vid 1809 års riksdag skulle ge stöd åt tolkningen att Kungl. Maj:ts medverkan icke erfordrades. I avdelning 3 B av samma kapitel citeras emellertid genast från början en debatt i borgarståndet, som tyder på att inom detta stånd visserligen »rådde allmän enighet att ständerna *borde* (kursiverat

av mig) bestämma över avhändelserna av kronans fasta egendom», men att man just därför fann »lagtexten» bristfällig. Det längre fram i samma avdelning citerade uttalandet av Tersmeden torde kunna tolkas på annat sätt än författaren gjort, och i varje fall kan ett sådant yttrande av en enskild statsutskottsledamot naturligtvis icke utgöra »bevis nog» för en grundlagstolkning. Anmärkningsvärt är också att författaren å ena sidan (med rätta) understryker att konstitutionsutskottets ståndpunkt i slutet av november 1809 icke behöver vara densamma som den uppfattning utskottet hyste i maj och juni samma år, men däremot utan större tvekan åberopar *statsutskottets* uppfattning så sent som i mars 1810. När sedan ständerna slutligen överlämnade sitt beslut om kungsgårdarnas försäljning »till Eders Kungl. Maj:ts nådiga stadfästelse» avfärdas detta såsom »säkerligen inget annat än en ren verkställighetsåtgärd». I själva verket kommer författarens resonemang knappast på fast mark förrän han lämnat grundlagsriksdagen bakom sig; då nödgas han emellertid konstatera att praxis under tiden närmast därefter i stort sett var vacklande, medan man från 1823 års riksdag regelmässigt avgjort hithörande frågor genom samfälliga beslut av konung och riksdag.

Under rubriken »Omfattningen» behandlas dels vissa allmänna frågor om vilket slag av egendom som kan tänkas undantaget från föreskriften, dels riksdagens inflytande över och faktiska intresse för olika slag av kronofastigheter. Författaren leder i bevis att under § 77 i princip innefattas all fast egendom, bl. a. sådan jord som ej är satt i mantal och sådan fast egendom som numera egentligen ej betecknas som »fastigheter». Han diskuterar vissa särskilda undantag som nämnas i andra paragrafer av regeringsformen och gör i strid mot Malmgren och Reuterskiöld genom ett synnerligen övertygande resonemang gällande att distinktionen mellan »inkomstbringande» och annan kronoegendom i själva verket måste betecknas som orimlig. Han visar också att Kungl. Maj:t ej har grundlagsenlig beslutanderätt i fråga om förändrad användning av kronoegendom, men att praxis på denna punkt i själva verket varit vacklande ända tills frågan löstes genom ett formligt bemyndigande av 1942 års riksdag.

Det skulle föra alltför långt att närmare gå in på kap. IX, som behandlar praxis beträffande riksdagens intresse för olika slags kronofastigheter. Här presenteras ett rikhaltigt och mycket intressant material. Man måste emellertid göra den invändningen att författaren tagit alltför ringa hänsyn till de ekonomisk-historiska realiteterna. Anmärkningsvärt är exempelvis att Thomsons avhandling med sin grundläggande redogörelse för de agrarhistoriska problemen endast ofullständigt utnyttjats, och att hänvisningarna till Bertil Boëthius och J. A. Almquist icke föranlett någon närmare diskussion av de problem som behandlats av dessa författare. Det måste nästan betecknas som ett konststycke, när författaren lyckas ägna flera sidor åt avvitrningen utan att med ett ord beröra dess faktiska betydelse. Också den allmänpolitiska utvecklingen lämnas i stort sett åsido. Exempelvis hade man önskat en något närmare diskussion av den något paradoxala situationen vid 1910 års riksdag, då Trygger som ordförande i första lagutskottet genomdrev att beslut rörande statsgruvfälten skulle fattas samfällt av konung och riksdag — i strid mot regeringen Lindmans justitieminister, som förordat ensidigt

riksdagsbeslut. I andra sammanhang talas det visserligen om att med den socialdemokratiska riktningens frammarsch en ny syn börjat göra sig gällande i fråga om statens äganderätt till jord, men dessa uttalanden äro knappast tillräckligt underbyggda i själva framställningen, hur riktiga de än i och för sig kunna vara. Över huvud får man det intrycket, att författarens intresse för den faktiska utvecklingen väsentligen begränsas till dennas betydelse som underlag för en bedömning av tolkningsfrågorna. Även när det gäller dessa gör analysen ibland ett mindre övertygande intryck; så t. ex. när författaren i strid mot gängse praxis vill ge § 77 vitsord framför § 89, därför att den är »den paragraf, som har mest karaktären av specialföreskrift och undantag».

Även när det gäller delegationsrätten ägnas alltför litet intresse åt den allmänpolitiska bakgrunden till praxis. När Sandler 1929 strängt höll på att riksdagen icke finge delegera sin maktbefogenhet till Kungl. Maj:t i fråga om försäljningsbemyndiganden hade detta bort ses mot bakgrunden av det speciella läge som rådde i förhållande till regeringen Lindman vid denna riksdag. När författaren sedan konstaterar att det »under senare tid över huvud rått en så ringa tvekan i frågan om generella bemyndiganden i fråga om avhändelser» och söker orsakerna härtil, är det påfallande att han alls icke går in på sambandet med den parlamentariska utvecklingen, som undanröjt den dualism mellan regering och riksdag av vilken åtskilliga rester kvarstodo ännu under minoritetsregeringarnas tid fram till 1932. Det skall likväl ej förnekas att redogörelsen för praxis i och för sig är av betydande intresse i detta avsnitt. Vad beträffar författarens allmänna ståndpunkt i fråga om delegationsrätten må däremot anmärkas att hans slutsatser synas vara av mera formellt än reellt intresse.

Den avslutande sammanfattningen är som vanligt välskriven och klar och så långt den räcker förträfflig. Men blott i en enda mening berörs här det ändrade förhållandet mellan regering och riksdag, vars betydelse för hela frågan om riksdagens makt över kronoegendomen dock kunde väntas vara så betydande att denna frågeställning bort sättas snart sagt i första rummet. Antingen står utvecklingen på området i samband med parlamentarismens karaktär, och i så fall hade detta bort klart markeras. Eller också är förhållandet det motsatta; men detta skulle vara ett så överraskande faktum att det krävt grundlig bevisning och stark betoning.

Som slutomdöme, givet med de reservationer som måste gälla ett arbete i manuskript, må uttalas, att framställningen har ett betydande intresse, att den redovisar ett stort och intressant material men att man icke kan underlåta att förvåna sig över den starka begränsning till rent statsrättsliga synpunkter som blir särskilt påfallande när författaren valt ett i och för sig så begränsat ämne som han gjort. I jämförelse med gradualavhandlingen, där ju i viss mån likartade problem behandlades, kan arbetet sålunda i det skick i vilket det ingavs alldeles icke betecknas som något framsteg, snarare som ett steg tillbaka.

Det andra arbete som föreligger i manuskript, »Tillkomsten av den gennemsäte grundlov av den 28 juli 1866. Det rättsliga utgångsläget samt den rättsliga konstruktionen och diskussionen» (nära 300 manuskriptsidor, motsvarande omkring 180 sidor i tryck), visar författarens förmåga på ett

nytt område. Hans material är väsentligen det danska riksdagstrycket från tiden fram till den nya grundlagens tillkomst. I förordet konstateras att han ej hunnit med någon systematisk genomgång av vare sig pressen eller de enskilda arkiven, och man frågar sig huru han med så stor säkerhet kan påstå, att »de upplysningar som ytterligare äro att hämta därifrån dock icke i någon mera avsevärd grad kunna ändra på undersökningens huvudresultat». Tyngdpunkten ligger också i detta arbete väsentligen på de rent statsrättsliga problemen. Tre huvudfrågor diskuteras: huruvida förlusten av Slesvig medförde att novemberförfattningen och riksrådet automatiskt upphörde att existera, på vilka vägar författningsrevisionen kunde genomföras enligt då gällande statsrätt och hur den faktiskt genomfördes. Dessförinnan lämnas i en inledning en i stort sett riktig översikt av läget, där man emellertid fäster sig vid att författaren tydligen icke beaktat Slesvigholsteinismens samband med den allmänna tyska nationalismen, för vilken införlivandet med Prussen naturligtvis var ett mycket mindre ont än fortsatt samröre med Danmark.

Den första av de nyss nämnda frågorna besvaras nekande. Författaren lämnar en redogörelse för fællesforfatningens tillkomst, gör gällande att det här rörde sig om en verklig författning som ej kunde ändras annat än i de former den själv angav, samt att förbehållet om att inskränkningarna i junigrundloven skulle gälla endast medan fællesforfatningen var »i anerkjendt Kraft og Virksomhed» visserligen var bindande för regeringen, men först sedan fællesforfatningens egna statsorgan konstaterat faktum. Redogörelsen och argumenteringen i detta avsnitt kunna knappast betecknas som tillräckligt genomarbetade, och framställningen präglas ej alltid av önskvärd klarhet. Vissa invändningar torde kunna göras mot författarens tolkning av rättsläget, men det är möjligt att en fortsatt genomarbetning skulle kunna leda till att hans huvudsakliga slutsatser ändock bleve bestående. Dessa återkomma i följande avdelning, där han gör gällande att en författningsrevision kunde komma till stånd endast med samtycke av såväl kungen och riksdagen som även riksrådet samt att ordningsföljden vid ärendets behandling statsrättsligt sett var likgiltig.

Dessa båda avsnitt, vilka tillsammans utgöra nära halva arbetet, avse att klargöra rättsläget före 1864. Större koncentration skulle här ha varit på sin plats, och man finner en viss tendens till statsrättsliga hårklyverier vid sidan av påtagliga bevis på förmåga att intränga i komplicerade sammanhang; de frågeställningar författaren behandlar ha ju sedan gammalt rykte om sig att vara ovanligt trassliga.

Betydligt mera lyckat är det sista huvudavsnittet, redogörelsen för författningsrevisionens faktiska genomförande. Här flyter framställningen lättare, och det råder knappast någon tvekan om att de problem författaren upptar till behandling verkligen äro de mest betydelsefulla. Diskussionen av klassmotsättningarnas roll är intressant och problemställningen verkar a priori övertygande, ehuru man onekligen frågar sig om det material författaren gått igenom verkligen räcker till för så bestämda påståenden om motivläget inom de olika grupperna. Redogörelsen för händelseförloppet är utmärkt. Författarens slutsats blir att varken de konservativa, national-liberalerna, godsägarna eller venstregrupperna uppnått vad de från början

avsågo. Diskussionen av J. A. Hansens roll vittnar om förståelse för psykologiska problem, och detsamma gäller den slutliga analysen av orsakerna till att den nya grundlagen förde fram till ett konfliktläge: författaren finner dessa främst bestå i att det rörde sig om en kompromiss, vilken av de kompromissande parterna tolkades på olika sätt.

Sammanfattningsvis kan sägas, att den här behandlade avhandlingen har stort intresse, men att den också bär tydliga spår av att ännu ej vara tillräckligt genomarbetad.

Docent Stjernquists provföreläsningar voro intressanta och — trots att de buro en väl stark prägel av att läsas från papperet — väl framförda. Vid behandlingen av det förelagda ämnet (Tillkomsten av fjärde republikens författning) hade han späckat sin framställning med flera fakta än som ur pedagogisk synpunkt kunde anses fullt motiverat, men föreläsningen över det självvalda ämnet (Dechargeförfarandet under 1940-talet) var i detta hänseende bättre avvägd och kompletterades på ett lyckligt sätt genom det utdelade, stencilerade materialet. Någon originell vetenskaplig insats betecknade ingendera föreläsningen, men båda visade god förmåga att disponera och presentera materialet.

Docent Stjernquists forskarpersonlighet uppvisar redan klara konturer. Han har påtaglig förmåga att behärska ett stort material. Han uppsöker problemen var han kan finna dem och ger sig energiskt i kast med svårigheterna; ibland synes han rentav benägen att konstruera fram svårigheter och problem för att få nöjet att lösa dem. Hans intresse knyter sig främst till statsrättsliga spørsmål, men han saknar ingalunda sinne för de större historiska sammanhangen. Hans brister — oförmågan att fortlöpande koordinera olika sidor av den behandlade utvecklingen och böjelsen för statsrättsliga hårklyverier — väga icke alltför tungt i jämförelse med förtjänsterna. Observeras bör den korta tid under vilken han ännu hunnit vara vetenskapligt verksam. Gradualavhandlingen är emellertid hans bästa arbete, och de senare, i manuskript ingivna avhandlingarna bära spår av att ha fullbordats under allmänt stor brådska, vilket gör det sannolikt att de kunnat bli bättre om författaren hunnit slutgiltigt genomarbeta dem. Utan tvekan finner jag honom kompetent till den sökta professuren.

Docent *Edvard Thermanius* är äldst av de sökande (född 1896). Han är nära 21 år äldre än docent Stjernquist, och 22 år ha förflutit sedan hans disputation. Han har tjänstgjort som docentstipendiat och professorsvikarie under sammanlagt nio år, fränsett den akademiska lärarverksamhet som bedrivits vid sidan av annan tjänst. Han har tjänstgjort som lektor och vikarierande rektor vid allmänt läroverk samt har i Statens informationsstyrelse förvärvat administrativ erfarenhet. Dessutom har han varit aktiv tidningsman, haft ett par offentliga uppdrag och utövat en omfattande verksamhet som populärföreläsare.

Hans produktion är till omfånget mycket stor. Antalet här åberopade skrifter uppgår till mer än hundra, och det är att märka att han därutöver författat åtskilligt som han ej nu åberopat. Det torde vid redogörelsen för hans produktion vara lämpligast att icke följa en strikt kronologi utan gå

fram efter en något annan indelningsgrund. Sålunda behandlas till att börja med sex vetenskapliga avhandlingar och uppsatser av stort omfång (därav en i manuskript), därefter uppsatser av något mindre omfång, översiktliga arbeten av populärvetenskaplig natur, aktpublikationer samt slutligen essayer och populärvetenskapliga uppsatser.

Gradualavhandlingen, »Lantmannapartiet, dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling» (1928), är ett erkänt betydande arbete. Den utgör den första och hittills grundligaste studien över ett svenskt politiskt parti, vilket här behandlas ur en rad olika synpunkter. Socialhistoriskt intresserar författarens framställning av motsatsen mellan herrar och bönder och över den nybildade andra kammarens sociala struktur. Omständigheterna vid partiets tillkomst analyseras grundligt och med stor skicklighet; mången forskare skulle ha ansett detta avsnitt tillräckligt för en akademisk avhandling. Partiets organisation diskuteras så grundligt som materialet medger. Avhandlingen innefattar också redogörelser för andrakammarvalens karaktär både första gången och vid de närmast följande tillfällena samt en förhållandevis ingående redogörelse för lantmannapartiets verksamhet fram till år 1880. När man läser den bör man hela tiden hålla i minnet att den publicerades vid en tidpunkt då Erik Fahlbecks och Georg Andréns arbeten i samlingsverket Sveriges Riksdag ännu voro oskrivna, varför författaren haft att kämpa med mycket större svårigheter än vad som skulle ha varit fallet om han gått till verket tio år senare. Bokens kanske största förtjänst ligger emellertid i källbehandlingen. Den inledande översikten över källmaterialet är i och för sig föredömlig, men särskilt betydelsefullt är dock att docent Thormænius varit den förste som systematiskt inventerat och utnyttjat enskilda arkiv för statsvetenskapliga ändamål. Resultatet av detta arbete är mest påtagligt i fråga om omvärderingen av det politiska läget vid ståndstidens slut. Rent metodiskt har han genom att visa vägen till material av ifrågavarande slag verkat inspirerande på senare avhandlingsförfattare, kanske särskilt inom »Uppsalaskolan» — det är mig bland annat angeläget att betona det värde som hans föredöme i detta hänseende haft för mitt eget forskningsarbete.

Avhandlingen saknar givetvis icke sina svagheter. Man finner en benägenhet för värderande omdömen, som verkar stötande särskilt i kapitlen II och VII. Uttryckssättet lider ofta brist på pregnans. Slutkapitlet om Danmark och Norge är icke organiskt och ej ens kronologiskt samordnat med avhandlingen i övrigt och kan närmast betraktas som en exkurs, vars betydelse i sammanhanget är något tvivelaktig. Sammanfattningsvis skulle jag likväl vilja hänvisa till professor Brusewitz' yttrande då avhandlingen betygsattes: »Dessa anmärkningar förringa icke nämnvärt i det hela avhandlingens värde. Den utmärker sig för grundlighet, synnerlig noggrannhet och vetenskaplig mognad i omdömet samt är genom sina nya rön och resultat att beteckna som en synnerligen förtjänstfull forskningsprodukt. Framställningens formella förtjänster framträda i en klar och uttrycksfull stil».

»Remissdebatten» (1930) ingår i »Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt», ett arbete som utarbetats inom professor Brusewitz' seminarium i Uppsala. Efter en klar inledande problemställning och med en

kort komparativ studie som bakgrund lämnar författaren en redogörelse för remissdebattens utveckling från en livlig och roande diskussion utan större politisk betydelse till en verklig generalmönstring av partiernas argumentation och oratoriska styrka. Särskilt intressant är analysen av debattens förvandling under åren 1908—12 och den politiska bakgrunden härtill: med det parlamentariska systemets första genombrott ökas behovet av en generaldebatt mellan regering och opposition, och remissdebatten får på ett naturligt sätt övertaga denna funktion. Den uppgift författaren här tagit på sig är icke alltför svår, men han har å andra sidan löst den med omsorg och skicklighet. Resultatet har blivit ett visserligen icke banbrytande men dock redbart och gott arbete, mot vilket knappast några invändningar av större betydelse kunna göras.

I det stora riksdagsverket hade docent Thormænius som uppgift att skriva om »Riksdagspartierna» (1935). Han ger här en noggrann redogörelse för partiväsandets utveckling. Med stor skicklighet orienterar han läsaren särskilt om det slutande 1800-talets skiftande partibildningar, vilka omsorgsfullt katalogiseras och analyseras. Intresset knyter sig väsentligen till de organisatoriska problemen. När det gäller partiprogrammen lägger författaren däremot väl stark tonvikt på de offentliggjorda formuleringarna, vilka självfallet många gånger ge en oklar bild av de verkliga syftena. Partiernas faktiska handlingsprogram och ideologiska karaktär lämnas i stort sett åsido; tilläggas bör måhända att detta sannolikt också hade varit en väl stor uppgift för en enda författare. Men ej heller intressebakgrunden beaktas i nämnvärd utsträckning. Författaren anlägger socialhistoriska synpunkter på riksdagsrepresentationen men däremot egentligen icke på väljarunderlaget, trots att den offentliga statistiken sannolikt skulle ha kunnat lämna åtminstone ett visst material för en sådan diskussion. Sammanfattningsvis kan sägas, att frågeställningen som helhet är överraskande snäv, men att arbetet inom ramen för de en gång valda problemen icke blott är synnerligen upplysande utan även visar prov på stor sakkännedom och fast komposition.

»Geopolitik och politisk geografi» (1937), en stor uppsats på gränsen mellan statskunskap och geografi, kan däremot knappast betecknas som något särskilt lyckat arbete. Inledningsvis ger författaren en god och objektiv redogörelse för begreppet geopolitik och dess lärdomshistoriska bakgrund. Hans bevis för analogien mellan Kjelléns geopolitiska system och vissa, huvudsakligen tyska författares sätt att framställa politisk geografi verka övertygande, ehuru resultatets betydelse med skäl kan sättas i fråga. Försöket till analys av Kjelléns åsiktsutveckling stannar däremot väsentligen vid referat, och när författaren kommer in på den »geopolitiska instinkten» presenterar han så gott som endast allmänna fraser utan skymten av vetenskapligt hållbar analys eller argumentation. Bevisen för att Kjelléns geopolitiska system skulle kunna vara användbart även om man släpper hans organismteori äro föga övertygande. Framställningen av hur en »vetenskaplig geopolitisk metod» skulle vara beskaffad har icke heller mycket att ge en läsare: författaren kommer aldrig förbi utanverken och visar ingenting om de diskuterade metodernas förmåga att skapa en fast grundval för pålitligt resultat.

»Adressdebatten i underhuset» (1942) har jag tidigare haft tillfälle att recensera i Statsvetenskaplig tidskrift (årgång 1943, sid. 85—88); granskningen utmynnade i följande omdöme: »Om således alltjämt vissa frågor kvarstå obesvarade särskilt när det gäller den nutida adressdebatten, måste det å andra sidan sägas, att detta förhållande väger lätt i jämförelse med de stora, förut nämnda förtjänsterna hos docent Thermænius' arbete. Som specialundersökning fyller det högt ställda krav, och även den som i ganska ringa grad är förtrogen med den engelska parlamentarismens särskilda problem kan studera det med stort utbyte, ej minst tack vare författarens som vanligt levande, konkreta och klara framställningssätt.» Boken grundas på ingående, självständiga forskningar och utgör ett mycket värdefullt bidrag till den statsvetenskapliga litteraturen.

I manuskript har författaren inlämnat de färdigställda delarna av en större avhandling om »Regeringssystem och regeringsansvar i de nordiska länderna» (här föreliggande omkring 320 manuskriptidor, motsvarande ungefär 180 sidor i tryck). Det är osedvanligt svårt att bedöma just detta manuskript, där man ej med säkerhet vet hur de olika kapitlen skola fogas in i den samlade framställningen. En preliminär disposition av hela arbetet skulle ha betydligt underlättat studiet. Följande kan emellertid anföras.

I första avdelningen lämnas först en kort översikt av ministärernas tillkomst i en rad västerländska stater. Därefter följer en intressant komparativ redogörelse för förekomsten av regeringsprotokoll i länder utanför Norden. Invändas kan här, att författaren underlåtit att ta upp protokollföringen i det engelska Privy Council, trots att lättillgängligt material skulle stå att finna i Turners bekanta arbete. Det hade också varit lyckligt om författaren på något sätt sökt sammanfatta de slutsatser, till vilka avdelningens andra kapitel kunnat föra. Han övergår därefter till att behandla frågan om kontrasignation, och här ligger tyngdpunkten i denna avdelning. Först kommer en historisk redogörelse för utvecklingen i flera olika länder, vilken är intressant ej minst genom sin vida omfattning. Den bygger nästan helt och hållet på förut utkommen vetenskaplig litteratur, och jag är icke i stånd att avgöra om möjligheterna härvidlag fullt uttömts. Beträffande de franska revolutionsförfattningarna har författaren emellertid i viss utsträckning gått till primärkällorna. Framställningen av de tyska ständerförfattningarna har förvånande stor omfattning i förhållande till vad den kan ge i den fråga kapitlet avhandlar. Exkursen om kontrasignation hos andra myndigheter, organisationer och företag är såtillvida värdefull att den visar att författaren haft ögonen öppna för kontrasignationsinstitutets betydelse även på annat håll än hos den högsta statsmyndigheten. Något egentligt nytt därutöver har den emellertid knappast att ge.

Andra avdelningen behandlar tillkomsten av statsrådet i 1809 års regeringsform. Författaren finner — självklart nog — grundvalarna dels i den tidigare författningsutvecklingen, dels i de föreliggande reformförslagen och dels i det politiska läget vid regeringsformens tillkomst. I det första avsnittet fäster man sig främst vid att han icke använt Alméns avhandling, vilken dock bort ha mycket att ge just ur synpunkten av den tidigare utvecklingens faktiska beskaffenhet. Det andra avsnittet är däremot av mycket stort intresse. Här påvisas att det väsentliga inflytandet kommer dels från

Håkansonska förslaget, dels från Erik Bergstedts kända PM. A. G. Silverstolpes broschyr diskuteras ingående, och författaren söker i en särskild exkurs leda i bevis att Silverstolpes inlägg åtminstone i vad gäller hithörande problem givit föga utöver det Håkansonska förslaget. Jämförelsen är intressant och har icke tidigare gjorts. Måhända får man icke dra alltför vittgående slutsatser av parallellerna mellan å ena sidan författningstexten i Håkansonska förslaget och å den andra broschyrens allmänna uttalanden. Till stor del är det väl fråga om sådant som torde kunna betecknas som allmängods, och dessutom äro »de oeftergivliga liberala kraven» av allt att döma delvis tillgodosedda redan i Håkansonska förslaget just när det gäller regeringsmakten; författaren går åter med alltför lätt hand över de punkter, exempelvis beträffande finansmakten, där Håkansonska förslaget verkligen kan betecknas som »en förklädd säkerhetsakt». Det kan dock ej bestridas att undersökningen som helhet har stort intresse och ställer Silverstolpes insatser i ny belysning. Kritiken av Brusewitz' framställning är på vissa punkter överdriven och präglas knappast av särskilt god smak, men författarens resultat föra i varje fall till en annan nyansering än den som tidigare varit gängse. Detta senare omdöme gäller för övrigt ej blott den speciella frågan om Silverstolpes insats utan hela detta avsnitt av arbetet, vilket torde vara det mest lyckade.

I tredje avdelningen behandlas det nuvarande svenska regeringssystemet, och här ges en rad notiser om förfarandet inom regeringen vilka äro intressanta, även om deras betydelse ej kan fullt ut avgöras innan framställningen föreligger i sitt slutliga sammanhang.

Till slut bifogas ett kapitelfragment om konselj och statsrådsberedning i de fyra nordiska länderna. Ehuru något slutgiltigt omdöme naturligtvis ej kan fällas innan man fått taga del av kapitlet i dess helhet, kan det likväl utan vidare sägas att författaren kommit fram till åtskilliga intressanta komparativa frågeställningar.

Det har redan framhållits att kompositionen av den ifrågavarande avhandlingen svårigen kan bedömas så länge man icke har tillgång till någon plan över arbetet i dess helhet. Redan nu framgår emellertid att författaren kommer med icke obetydliga nyheter, och med de här upprepade gånger angivna reservationerna finnes fog för det slutomdömet, att avhandlingen kan väntas bli av intresse och att författaren genom detta arbete på ett visserligen ej invändningsfritt men dock i stort sett förtjänstfullt sätt dokumenterat sin förmåga som forskare på ytterligare ett nytt statsvetenskapligt område.

Docent Thermænius' produktion omfattar ett stort antal större och mindre uppsatser. Det kan här ej bli fråga om att nämna mera än några av dessa. Uppsatserna om »Carl Ifvarsson» (Svensk tidskrift 1925), »A. P. Danielsson» och »Louis de Geer» (Svenskt Biografiskt Lexikon 1931) dokumentera hans kända förmåga av personskildring. Mest betydande är utan tvivel den sistnämnda. Uppsatserna »Om källorna till Louis de Geers Minnen» (1941) och »Ministärskiftena 1880» (1944) ansluta sig tämligen direkt till avhandlingen; den sistnämnda betecknar emellertid i fråga om analys av det politiskt-parlamentariska läget snarast ett framsteg i jämförelse med denna. Relativt nära avhandlingen står också »Rikspartiorganisationernas uppgifter och

verksamhet» (1932), som ger en klar och läsbar redogörelse för ting som voro mindre kända när uppsatsen kom ut än vad de senare blivit. »Den engelska fasciströrelsen» (1934) är föga mera än en saklig redogörelse, vars något dunkla slutord vålla tvekan om vart författaren egentligen avser att komma. »Monarkien i vår tid» (1945) är endast en skiss, som dock knappast visar författaren från hans bästa sida. De faktiska grundvalarna för hans resonemang förefalla icke helt tillräckliga, man spårar på flera ställen en tendens till dolda värderingar, och uttryckssättet kännetecknas icke av någon större precision. En rad mindre uppsatser i Statsvetenskaplig tidskrifts avdelning för översikter och meddelanden samt i Nordisk tidskrift ha huvudsakligen notis- och krönikeartad karaktär. Så länge författaren koncentrerar sig på den faktiska redogörelsen äro de utmärkt värdefulla, men den essayistiska framställningsform han ibland ger sig in på är icke fullt lyckad ur pregnansens och objektivitetens synpunkt. Bland handlingarna återfinnes också ett stort antal recensioner. Även om dessa någon gång ge prov på bristande sinne för proportioner vid framställandet av anmärkningar måste det konstateras, att docent Thermænius här utfört ett mycket värdefullt arbete, vilket sträcker sig även utanför hans huvudsakliga intresseområden.

Bland översiktsarbetena må först nämnas »Sveriges politiska partier» (1933), som när den kom ut var en synnerligen värdefull uppslagsbok. Redogörelserna för de olika partiernas organisation äro upplysande och grunda sig på ett omfattande forskningsarbete. Framställningen av parti-programmen är däremot tämligen ytlig — den består huvudsakligen av referat och utdrag — och de sammanfattande, komparativa synpunkterna i slutet präglas av en viss banalitet. »Sveriges politiska historia efter 1809» (1941) är en lika elementär som användbar översikt. De av docent Thermænius författade avsnitten i »Svenska folket genom tiderna» (1939) (det senaste bifogat i manuskript) ha vid sidan av den förtjänst som ligger i författarens vanliga förmåga av upplysande och konkret framställning även påtagliga svagheter. Man fäster sig vid frånvaron av socialhistoriska synpunkter. Sålunda synas Montgomerys arbeten över huvud icke ha utnyttjats, ehuru detta på flera ställen skulle ha legat nära till hands. I avsnittet om »Skandinavismen och den nordiska tanken» saknas också helt den nödvändiga idéhistoriska bakgrunden.

Bland aktpublikationerna skall här endast nämnas den viktigaste, »Svensk bondepolitik» (1931), vilken i huvudsak innehåller material som insamlats till gradualavhandlingen. Den utgör en noggrann och vårdad utgåva av en rad mycket intressanta och värdefulla dokument.

Beträffande docent Thermænius' många essayer och populärvetenskapliga skrifter kan framhållas, att de genomgående äro roliga och lättlästa. Vad som här bifogas utgör endast en mindre del av hans faktiska produktion; ändock kvarstår en hel del som det är förvånande att han önskar åberopa i förevarande sammanhang. Bäst är han i personkarakteristiken (Karl XV, 1943), sämst när han närmar sig idéhistoriska problem (Svensk patriotism, 1940). Ofta brister det i precisionen, och ibland använder han vändningar som närma sig det banala. Det torde finnas fog för den

uppfattningen att docent Thermænius' vetenskapliga anseende skulle vara större om han på detta område publicerat något mindre än han gjort.

Den första av docent Thermænius' provföreläsningar, om De konsultativa statsråden (förelagt ämne), var kanske inte alldeles väl disponerad och lade överraskande stor vikt vid aktuella personförhållanden i jämförelse med det historiska perspektivet. Framställningen var emellertid på en gång lugn och livlig samt lätt att följa, bl. a. tack vare det stencilerade material som utdelats. Föreläsningen över självvalt ämne (Myten om Håkansonska förslaget) var avgjort bättre. Mot dispositionen fanns här lika litet som mot framförandet något att invända, och över huvud måste denna föreläsning — vilken nära anknöt till ett parti av det tidigare nämnda, oavslutade arbetet om Regeringssystem och regeringsansvar — betecknas som ett förtjänstfullt läraprov.

Docent Thermænius' produktion kännetecknas främst av bred framställningskonst och vidsträckta intressen. Under en redan långvarig vetenskaplig bana har han producerat mycket och på olika områden gjort betydande forskningsinsatser. Hans framställning brister ibland i precisionen, både i uttryckssätt och i tankegång; å andra sidan är detta kanske delvis avigsidan av hans konkreta och målände berättarkonst. Som författare är han något ojämn. Bäst är han när det gäller att bemästra ett stort material, och han låter aldrig detta växa sig över huvudet. Mindre beundrar man hans principiella funderingar, som ibland presenteras utan att vara slutgiltigt genomtänkta. Docent Thermænius' kompetens till professur i statskunskap är tidigare betygd av flera sakkunniga. För min del har jag endast att konstatera att icke heller jag hyser den ringaste tvekan om att den är fullgod.

Docent *Jörgen Westerståhl* är ej fullt två år äldre än docent *Stjernquist* (född 1916), och sedan hans disputation ha nära fem år förflutit. Under denna tid har han tjänstgjort som docentstipendiat. Därutöver har han även bedrivit viss annan undervisning. Han har varit sekreterare i den socialvetenskapliga forskningskommittén och i denna egenskap utfört ett arbete som ej kunnat direkt åberopas i förevarande sammanhang men som likväl ej kan sakna betydelse när det gäller professur i ett samhällsvetenskapligt ämne.

Hans huvudarbete är gradualavhandlingen, »Svensk fackföreningsrörelse» (1945). I egenskap av fakultetsopponent har jag haft tillfälle att granska detta arbete och recenserat det i Statsvetenskaplig tidskrift (1946 sid. 358—361). Jag hänvisar i huvudsak till denna recension. I anslutning härtil må dock framhållas, att författaren i avsnittet »Demokratien inom fackföreningsrörelsen» kommer in på iakttagelser, som äro av betydelse även beträffande det demokratiska statskicket över huvud. Den framställning av fackföreningsrörelsens och statsmakternas inbördes förhållande, som utgör bokens huvuddel, koncentrerar sig mindre på de enskilda lagstiftningsprojekten än på den idépolitiska utveckling, som är både betecknande och betydelsefull för omvandlingen i svenskt politiskt liv från 1800-talets slut till 1900-talets mitt. Slutligen tillåter jag mig upprepa ett par omdömen ur

recensionen, vilka alltjämt innefatta det väsentligaste i min uppfattning om avhandlingens värde: »Det bidrag författaren lämnat till kännedom om en huvudfråga i svensk politik under ett halvsekel är i och för sig betydelsefullt nog för att tillförsäkra hans arbete ett bestående värde inom svensk statskunskap ... Westerståhls avhandling har ytterligare ett par stora förtjänster, som icke komma fram vid en summarisk redogörelse för innehållet. Den ena är noggrannheten. Anm. har såsom fakultetsopponent haft att granska källbehandlingen och därvid icke funnit något enda fel av sådan betydelse, att det förtjänar nämnas i en recension ... Att docent Westerståhl dessutom förmått ge en på varje punkt fullständigt objektiv redogörelse för invecklade och politiskt ömtåliga sammanhang vittnar såväl om hans oväld som även om hans klokhet och politiska omdömesförmåga.»

Därutöver har Westerståhl publicerat endast ett större arbete, »Svenska metallindustriarbetareförbundets historia», band 2, sid. 321—818 (1948). Som helhet bär detta i viss mån prägeln av att vara en minnesskrift, vilket lett till att en mängd personliga och andra detaljer tagits med och ibland fått undanskymma den egentliga huvudlinjen. Å andra sidan betecknar det såtillvida ett framsteg i jämförelse med gradualavhandlingen att författaren här gått in på vissa av de frågor, exempelvis i avseende på fackföreningsavdelningarnas arbete, vilka alltför styvmoderligt behandlats i det tidigare arbetet. Skildringen av järn- och metallarbetareförbundet under storstrejken är konkret och bra samt kännetecknas av mönstergill objektivitet. Framställningen av den fackliga oppositionens verksamhet och insatser har stort intresse och ger belysning åt flera tidigare icke tillräckligt beaktade synpunkter. Den sammanfattande översikten är likaledes av väsentligt intresse, särskilt undersökningen av medlemsstockens utveckling, vilken likaledes innehåller intressanta nya faktiska upplysningar.

I övrigt utgöres docent Westerståhls här åberopade produktion av en rad större och mindre uppsatser. Av dessa är det endast en, »Några drag ur arbetsgivareföreningens ideologi» (1943), som ansluter sig till gradualavhandlingen. Den har huvudsakligen refererande karaktär. »Västtysklands författning» (1950) är endast en översikt, som emellertid är av värde i sitt slag. Bortsett från dessa mindre betydelsefulla uppsatser har docent Westerståhl producerat sig på tre områden: marxismens teori, grundlagstolkningens och grundlagsprövningens metod samt opinionsmätningarna.

Uppsatsen om »Den materialistiska historieuppfattningen» är skriven redan 1937 men aldrig utgiven och har därför bifogats i manuskript (39 manuskriptidor, motsvarande inemot 20 trycksidor). Det bör anmärkas att den är skriven före Tingstens bok om Socialdemokratiens idéutveckling; sannolikt har författaren funnit det svårt att publicera sin uppsats sedan detta större arbete utkommit. Han går först in på begreppet »materialism» och understryker att utvecklingens starka beroende av yttre, materiella förhållanden enligt marxistisk uppfattning föreligger endast under det kapitalistiska systemet och sålunda skall försvinna efter övergången till en annan produktionsform. Därefter tar han upp dialektiken och konstaterar att denna blir begriplig endast om den fattas som en bestämning hos verkligheten och ej blott som en forskningsmetod. Å andra sidan är den dialektiska teorien svår att förena med en materialistisk uppfattning, därför att

den alltför intimt sammanhänger med Hegels principiellt idealistiska system. Han ansluter sig härvidlag till Masaryks uppfattning: »Eine materialistische Dialekt ist eine Contradiction in Adiecto». Även när det gäller ideologibegreppet fastställes den marxistiska teoriens motsägelsefullhet: den ideologiska sfären skall på en gång vara helt osjälvständig och likväl verksam i det historiska skeendet. Även på vissa andra punkter påvisar författaren den marxistiska uppfattningens beroende av metafysiska föreställningar. — Uppsatsens omfång är ringa. Å andra sidan behandlar den utomordentligt svåra problem samt visar en beläsenhet och vetenskaplig mognad som imponerar särskilt med tanke på den korta studietid författaren hade bakom sig då den utarbetades. Man kan endast beklaga att den varken då eller senare befordrats till trycket.

»Sovjetrysk statsvetenskap» (1950) ansluter till de studier som ligga till grund för den 1937 författade uppsatsen. Man får här en intelligent och värdefull översikt av ett föga känt material. Resultatet blir emellertid — naturligt nog — endast att författaren uppvisar hurusom ett vetenskapligt studium av staten och samhällslivet är snart sagt omöjligt att genomföra i ett dikturland.

Den lilla uppsatsen »Frågan om domstolarnas judiciella lagprövningsrätt» (ingår i S.O.U. 1941:20) är en redogörelse för doktrin och praxis, där författaren uppenbarligen ej ansett sig böra dra några självständiga slutsatser, och kan därför ej tillmätas större betydelse. Desto intressantare är »Till frågan om grundlagarna och deras tolkning» (i manuskript, oavslutat arbete, 61 manuskriptsidor, motsvarande drygt 30 trycksidor). Det inledande kapitlet, ungefär en tredjedel av vad som nu föreligger, visar god förtrogenhet med modern rättsfilosofi och betydande skarpsinne i resonemanget men ger självfallet inga nya resultat av betydelse. Kapitel II behandlar i anslutning till regeringsformen § 84 det för all svensk statsrätt grundläggande problemet om »tolkningsparagrafen i vår svenska grundlag». Författaren diskuterar två huvuduppfattningar. Den ena är att grundlagarna även enligt denna paragraf skola tolkas på »normalt sätt», d. v. s. som andra lagar, den andra att tolkningen här skall vara mera restriktiv än eljest. Han diskuterar till en början främst den senare uppfattningen och visar att Malmgrens framställning i detta hänseende blir oklar, därför att den aldrig ger någon klar bestämning av vad en uteslutande till ordalagen bunden tolkning skulle kunna innebära. Den av Malmgren framförda uppfattningen att R.F. § 84 (83) står i beroende av § 57 i 1772 års regeringsform framstår efter docent Westerståhls granskning som helt obevisad, varjämte det klagöres att den icke skulle ge någon väsentlig ledning i huvudfrågan ens om den vore ovedersägligt riktig. Slutligen visas att det av Malmgren åberopade konstitutionsutskottets memorial nr 11 vid 1809—10 års riksdag icke ger något verkligt stöd åt Malmgrens mening. Författaren går därefter över till att studera praxis under det nya statskicketets första år (1809—15) och konstaterar att man inom konstitutionsutskottet — bl. a. gäller detta A. G. Silfverstolpe — alls ej dragit sig för att tolka grundlagsbestämmelserna och rent av icke sällan vid denna tolkning åberopat grundlagarnas »esprit». Vad man avvisat är endast tanken på att utskottet eller ständerna skulle ge några för framtiden förbindande förklaringar av grundlagens

föreskrifter. Författaren finner alltså, att den berörda paragrafen ursprungligen ej uppfattats såsom något hinder för tolkning i vanlig mening utan endast avsett att »förhindra en upprepning av de godtyckliga utläggningar av grundlagarna, som tidigare perioder lämnat många exempel på». Det begrepp »restriktiv tolkning», som flera tidigare författare ansett ligga i bestämmelsen, framstår dessutom enligt docent Westerståhls uppfattning såsom i och för sig så motsägelsefullt eller oklart, att en regel av detta slag ej skulle kunna ge någon verklig ledning för grundlagarnas tolkning och tillämpning. I tredje kapitlet går docent Westerståhl slutligen in på den principiella frågan »om tolkningsparagrafers tolkning och ändringsparagrafers ändring». I polemik mot Alexandersson visar han, att det i och för sig icke ligger något orimligt i »att en viss tolkningsregel omedelbart användes vid tolkningen av sig själv». Kapitlet är i det ingivna manuskriptet icke avslutat, men redan vad som föreligger verkar synnerligen övertygande. — I föreliggande skick visar detta avhandlingsfragment prov på ovanligt skarpsinne. Det problem som behandlas är av central betydelse, och analysen visar förståelse för både idéhistorisk och författningshistorisk metod. Logiken är obönhörligt sträng, och framställningen är välgörande obunden av tidigare författares auktoritet.

»Några synpunkter på Gallupmetodens användning vid samhällsstudier» (ingiven i korrektur, sedermera publicerad) utgör en skarpsinnig kritik av Gallupmetoden och dess tillämpning. Uppsatsen visar stor beläsenhet och förtrogenhet med ämnet; ovanligt nog för denne författare är den emellertid något mångordig. Kritiken har övervägande negativ karaktär och skiljer ej alltid fullt klart mellan de väsentliga och de mindre väsentliga felkällorna, vilket emellertid ej hindrar att uppsatsen måste tillerkännas betydande värde. Av särskilt intresse är undersökningen av frågeformuleringens betydelse, vilken planlagts av författaren själv och ger anledning till åtskillig skepsis beträffande opinionsundersökningarnas användbarhet för bedömningen av de politiska åsikternas utveckling och karaktär.

Under provföreläsningen om det förelagda ämnet (Senaten i Förenta Staterna) var docent Westerståhl starkt indisponerad, vilket i någon mån inverkade på hans framställningssätt. Mot det sakliga innehållet kunde emellertid ingen berättigad invändning riktas, och som en särskild förtjänst bör påpekas att föreläsningen hölls utan manuskript. Föreläsningen över det självvalda ämnet, Begreppet samhällsklasser, var den enda av de åtta provföreläsningarna som kunde sägas innefatta en självständig undersökning av större värde på ett av författaren icke tidigare behandlat område. Här uppvisades på ett mycket övertygande sätt att det behandlade begreppet av både äldre och nyare författare och t. o. m. i grundvalarna för den svenska valstatistiken behandlats på ett metodiskt helt otillfredsställande sätt samt att begrepp sådana som samhällsklass och särskilt klassintresse över huvud helt sakna pregnans och svårigen kunnat utnyttjas i vetenskapligt arbete. Framställningssättet var klart och logiskt och dispositionen mönsterigill. Även denna föreläsning hölls utan manuskript.

Docent Westerståhl är icke någon särdeles produktiv vetenskapsman. Utöver gradualavhandlingen har han endast utgivit ett större arbete, vilket dessutom ligger på alldeles samma område som denna. Men därutöver har

han genom mindre arbeten dokumenterat sin förtrogenhet med och förmåga på ett flertal andra områden. Utmärkande för honom är enligt min uppfattning den stora precisionen ej blott i materialbehandlingen utan kanske särskilt i resonemangen, där han utan tvivel har haft nytta av sin filosofiska skolning. Hans produktion uppvisar ständigt samma klara och logiska framställningssätt, parat med gott vetenskapligt omdöme och förmåga att tänka sig in i faktiska förhållanden. De problem han griper sig an med äro magistrala. Han väljer sin ståndpunkt med försiktighet och omsorg samt utför sina resonemang med obönhörlig skärpa. Mot noggrannheten i hans arbete finnes i regel intet att invända; däremot beklagar man ej sällan att en undersökning, en insamling av material eller rentav en tankegång icke fullföljts ännu längre än som skett. Enligt min uppfattning råder icke någon som helst tvekan att även docent Westerståhl är väl kompetent till den sökta professuren.

Docent *Arne Wählstrand* är näst äldst bland de sökande, endast sju år yngre än Thernænius (född 1903). Sjukdom och förvärvsarbete fördröjde emellertid hans studier, och sedan hans disputation ha nio år förflutit. Han har tjänstgjort som docent (tidvis med professorsförordnande) vid Uppsala universitet under fem år samt därefter varit lärare i stats- och kommunalkunskap vid och rektor för socialinstitutet i Göteborg. Han har också bedrivit viss annan undervisning och haft flera offentliga uppdrag, av vilka det viktigaste torde vara det han för närvarande innehar som sakkunnig för utredning av juridiska och statsvetenskapliga examina m. m.

Docent Wählstrand framträdde första gången som vetenskaplig författare med uppsatsen »Tillkomsten av Karl Staaffs första ministär» (1934). På grundval av ett relativt knapphändigt material gav han här en framställning som i stort sett synes stå sig. Tyngdpunkten ligger i analysen, där han ger klara principiella frågeställningar och bestämt anger vad man på grundval av det för honom tillgängliga materialet kan sägas veta och icke veta. På detta sätt kom han fram till en välbehövlig korrigerings av Ivar Ömans avhandling. Det var en prestation som lovade mycket för framtiden.

Före disputationen utgav han ytterligare en uppsats, »Andra kammaren under tiden omkring sekelskiftet» (1936), en samvetsgrann redogörelse för kammarens sociala struktur. Frånvaron av en närmare analys av de vunna resultaten torde sammanhänga med att uppsatsen ingick i ett samlingsarbete, men också med hänsyn därtill fäster man sig vid att författaren icke fullt utnyttjat de föreliggande möjligheterna till principiell diskussion.

Gradualavhandlingen, »1905 års ministärkriser» (1941), bygger på en minutiöst noggrann genomgång av det föreliggande materialet. Man får i snart sagt varje detalj följa omständigheterna kring den Ramstedtska ministärens avgång, den Lundbergska ministärens tillkomst och avgång och de omständigheter som förde fram till att regeringsansvaret gick över till Karl Staaff och liberala samlingspartiet. Starkt och med rätta betonas den Lundbergska ministärens karaktär av »nationell samlingsregering» i ett krisläge, med all den styrka och svaghet som följer med en sådan ministärtyp. Framställningen är lättflytande och mycket läsbar; avhandlingens

småningom blir fylld. Endast härigenom kunna de många hållbara byggnadsstenar han utmejslat förenas till en verklig byggnad.

Ett helt annat område behandlar docent Wählstrand i »Kommunal självstyrelse i Nordens länder, med särskild hänsyn till landskommunernas förvaltning. En jämförande översikt» (ingiven i manuskript). Arbetet är att döma av förordet i stort sett avslutat så när som på »den avrundande avslutning, som studien otvivelaktigt fordrar» och innefattar 175 manuskript-sidor, motsvarande omkring 100 trycksidor.

I kapitel I ges en inledande översikt av den historiska utvecklingen land för land, följd av jämförelser. För tiden fram till 1700-talets slut konstaterar författaren i Sverige och Finland en jämnt fortgående ökning av sockensjälvstyrelsens betydelse, i Danmark och Norge däremot åtminstone för landsbygdskommunernas del en nedgång, som i Danmark närmade sig fullständigt utplånande. Förklaringen till att den kommunala självstyrelsen inom det danska väldet spelade så ringa roll finner han dels i enväldsstyrelsen, dels paradoxalt nog i att sockenkyrkornas ekonomi här var bättre, så att några sammanskott av menigheten icke krävdes. Under de senaste 150 åren har däremot andra utvecklingstendenser gjort sig gällande. Den största kontinuiteten uppvisar Sverige. I Finland rådde stagnation fram till 1800-talets mitt, varpå utvecklingen åter kom i gång och byggde vidare på grundval av den tradition som stadgat sig redan före 1809. Särskilt framträdande drag äro i Finland den gemensamma kommunallagstiftningen för stad och land samt tjänstemannasystemets tidiga utbredning på landsbygden. Däremot finnas i Finland inga länskommuner. I Norge kom nydaningen tidigare än på något annat ställe. Generell kommunal kompetens fastställdes redan genom 1837 års formännskapslove, och det representativa systemet bröt igenom väsentligt tidigare än i något annat nordiskt land. Danmark fick först så sent som efter mitten av 1800-talet en modern kommunallagstiftning, och även i fortsättningen uppvisar utvecklingen här mindre djärva uppslag än i de övriga länderna; särskilt framträdande är skillnaden i förhållande till Norge, där ju grundvalen eljest var densamma som i Danmark. — Några invändningar mot detta avsnitt gälla främst detaljer. Man förvånar sig över att författaren icke undersökt sambandet i Sverige mellan 1842 års skol- och 1843 års kommunalförfattningar. Likaså hade förordningen om kommunalstyrelse i stad av år 1862 bort sammanställas med de strax därförut ändrade valrättsbestämmelserna till riksdagens borgarstånd samt särskilt med näringsfrihetsförordningarna. Den säregna metod som man i Danmark införde 1841 för att säkra förmögenhetens inflytande hade bort jämföras med den svenska. Över huvud äro de komparativa synpunkterna när det gäller tiden efter 1800-talets början tämligen magra.

I kapitel II redogör författaren för de olika typerna av kommuner. I huvudsak följer han gängse indelningsgrunder och kommer knappast med några större nyheter. Man saknar den närmare precisering av begreppet primärkommun som varit önskvärd särskilt med tanke på de svenska municipalsamhälle- nas ställning. Nothänvisningarna äro i allmänhet täta, men på en så viktig punkt som den där författaren vill göra gällande att man har bättre erfarenheter av institutionen »tätbefolkat samhälle» i Finland än man

stilistiska förtjänster ha i olika sammanhang blivit berörda. Materialet har varit så rikligt, att författaren till stor del kunnat nöja sig med att presentera de uppgifter som där stått till förfogande. Den starka begränsningen av ämnet — den parlamentariska utvecklingen under ett enda år — ger en något smal bas för principiella frågeställningar, men författaren har icke heller gjort något allvarligt försök att komma fram till sådana. Redan vid avhandlingens betygsättning anmärkte också professor Brusewitz »att författaren i sin slutsammanfattning ej mera allsidigt och inträngande diskuterat betydelsen av 1905 års ministärskiftet för det svenska regerings-systemets allmänna utveckling. Den korta sammanfattningen saknar ingalunda värdefulla påpekanden och iakttagelser, men man hade kunnat önska att ett något vidare perspektiv anlagts på regeringsproblemet i dess helhet». Som helhetsomdöme måste man emellertid säga att avhandlingen är förträfflig. I sina förtjänster erinrar den något om Thernænius' gradualavhandling ehuru det bör understrykas att Wählstrands uppgift varit betydligt lättare.

Docent Wählstrand har vidare utgivit en rad mindre avhandlingar och större uppsatser, vilka alla beröra den politiska utvecklingen under åren kring sekelskiftet. De ha publicerats eller färdigställts efter disputationen. Här behandlas dels vissa särskilda moment i utvecklingen, dels partiväsensdets karaktär. Uppsatsen »Statsminister Boström och Lagerheimska krisen 1904» (1941) är av intresse främst genom det källmaterial som där göres tillgängligt. »Regeringsskiftena 1900 och 1902» (1947) innehåller utmärkta redogörelser för händelseförloppet, där materialet utnyttjats på ett förträffligt sätt. Än mindre än i gradualavhandlingen förekommer dock här någon verklig analys av de förändringar som inträtt i det svenska styrelse-skicketets karaktär. När det gäller rösträttsfrågans roll kommer framställningen aldrig under ytan, och den avslutande sammanfattningen är påfallande mager. »Första kammarens valnämnd 1890—1910» (1944) innehåller många intressanta sakuppgifter, vilka emellertid endast till ringa del insättas i sitt allmänna partihistoriska sammanhang. »Allmänna valmansförbundets tillkomst» (1946) innehåller också en upplysande redogörelse och ger en god presentation av materialet, men de sammanfattande slutsatserna äro av mycket begränsat principiellt intresse. »Partibildningar och partibildningsförsök inom riksdagens högergrupper 1896—1906» (ingiven i korrektur) är egentligen en rad uppsatser, var för sig likartade med den nys nämnda om första kammarens valnämnd. Som vanligt finner man här många intressanta fakta, vilka emellertid egentligen icke sammanställas med varandra eller med den allmänna utvecklingen.

Härutöver har docent Wählstrand publicerat några recensioner, av vilka ett par äro resultatet av fakultetsoppositioner. De äro i och för sig förtjänstfulla men knappast av väsentlig betydelse i förevarande sammanhang. Vad som främst är ägnat att förvåna är att docent Wählstrand med all sin utsläckliga forskariver i fråga om just denna period (1896—1905) av svensk politisk utveckling aldrig, icke ens i tidskriftsuppsatsens form, gjort något försök att sammanfatta resultaten av sina forskningar och dra slutsatser av mera generell art. Man kan endast hoppas att denna brist så

har av de svenska municipalsamhällena saknas varje källhänvisning. Påfallande är att författaren visserligen konstaterar att man i Sverige numera strävar efter att tillgodose tätortsbehoven utan att bilda särskilda municipal-samhällen men alls icke berör den betydelse som omformuleringen av kommunallagarnas § 3 har i detta sammanhang. Framställningen har också en något ensidig kommunalrättslig prägel. När skillnaderna i de administrativa ständernas andel av totalbefolkningen i olika nordiska länder diskuteras, hade man väntat åtminstone några ord om de ekonomiska förutsättningarna för dessa olikheter. När det talas om landskommunernas storlek hade man önskat en redogörelse för de stora och små kommunernas fördelning på olika landsändar i varje särskilt land, och slutligen hade också den säregna svenska municipalsamhällesinstitutionen krävt en diskussion ur andra synpunkter än de rent rättsliga.

Kapitel III behandlar de kommunala organen. Det innehåller emellertid föga mer än komparativt uppställda referat av lagbestämmelserna. Särskilt på en punkt leder detta till ett ytligt omdöme, nämligen när författaren berör det centrala kommunala organets ställning, vilken i själva verket åtminstone i Sverige faktiskt torde vara betydligt svagare än vad fallet synes vara om man endast håller sig till lagtexten. I stort sett samma totalomdöme gäller även kapitel IV, som behandlar statsuppsikten. Sålunda beröres i fråga om Finland alls icke den förvaltningsrättsliga praxis beträffande den kommunala kompetensen. För Sveriges del saknas all diskussion av den verkliga tillämpningen av underställningsbestämmelserna; som bekant är det åtminstone ett slag av underställning (beslut som avse uttaxering under längre tid än fem år) som ytterst sällan förekommer i praktiken. I fråga om Norge förvånar man sig över att institutet »skjerpet tilsyn» avfärdas på sju rader i stället för att ägnas den uppmärksamhet som borde komma en så ovanlig anordning till del. Ett par problem av betydande intresse lämnas också helt åsido. Åtminstone i Sverige råder som bekant skillnad mellan medlemskap och rösträtt i en kommun. Man hade önskat veta hur det förhåller sig med den saken i de övriga nordiska länderna. Likaså förvånar man sig över att hela frågan om kommunal indelningsändring lämnas åsido, trots att den både ur rättslig synpunkt och när det gäller verklighetsanalysen har sitt betydande intresse. Ett par felaktigheter ha också insmugit sig. Numera är i den svenska kommunallagen för landet kommunalkontorsinstitutionen uttryckligen nämnd (så var icke fallet tidigare), vilket författaren synes förneka. Riktigt kan det ej heller vara när han gör gällande att kommunallagarnas § 3 i sin äldre formulering ansågs innebära att »kommun ansågs ha rätt att vårda blott sådana angelägenheter, som voro till gagn för samtliga eller för ett mera betydande antal (kursiverat av mig) medlemmar inom kommunen». I själva verket tolkas bestämmelsen ju mycket strängare än så, vilket hade betydelse bl. a. i fråga om tätbebyggda kommundelar, som ofta innefattade ett högst betydande antal kommunmedlemmar men ändå ej lagligen kunde få sina behov tillgodosedda av de gemensamma kommunala myndigheterna. Författarens tolkning torde snarare vara tillämplig på paragrafen i dess nya formulering.

De här gjorda detaljinvändningarna hänföra sig till stor del till saker som kunna väntas bli rättade innan arbetet utgives i tryck. Helhetsomdömet

blir att boken artar sig till en mycket användbar översikt, vilken kan göra stor nytta i undervisningen och även inom den allmänna bildningsverksamheten. Den visar en förtrogenhet med ämnet, som är av betydelse med hänsyn till att docent Wählstrands produktion i övrigt är tämligen ensidig. Å andra sidan lämnar den icke prov på någon vetenskaplig originalitet och stannar i allt väsentligt på ytan.

Docent Wählstrands båda profvöreläsningar torde, trots att de i huvudsak höllos från manuskript, få betecknas som de ur pedagogisk synpunkt bästa av alla dem som hållits vid denna professorskonkurrens. I båda föreläsningarna utnyttjades det stencilerade material, som utdelats, med stor skicklighet. Särskilt förtjänstfull var föreläsningen över det förelagda ämnet, Vektorätten i Förenta Nationernas säkerhetsråd, där docent Wählstrand även fick tillfälle att dokumentera sin förmåga inom en del av statskunskapen som han tidigare alls ej behandlat. Föreläsningen om Maktfördelningen mellan kommunala organ utmärktes särskilt av förmåga att göra ett något torrt ämne intressant; några större nyheter i problemställning eller slutsatser kunde däremot knappast konstateras.

Vad man kan invända mot docent Wählstrands produktion är främst att han i så hög grad synes vara bunden vid sitt material. Värdet av hans arbeten står i allmänhet i direkt proportion till betydelsen av det källmaterial han lyckats få fram. När det gäller förmågan av problemanalys infrias löftena från 1934 års uppsats knappast av hans efterföljande produktion. Å andra sidan är hans forskarflit imponerande, hans noggrannhet och hans förmåga av klar och lättläst framställningskonst påfallande stora. På ett begränsat område har han utfört en mycket betydelsefull forskarinsats. Det omdöme som fälldes av professor Brusewitz när docent Wählstrand sökte befattningen som lärare vid socialinstitutet i Göteborg förtjänar att citeras: »Sammanfattningsvis kan om hans produktion sägas att den vittnar om framstående forskarbegåvning och att den på grund av rikedomerna på nya forskningsresultat är av grundläggande betydelse på de områden han upptagit till behandling. Tilläggas bör att Wählstrand under en följd av år systematiskt samlat ett mycket stort källmaterial i form av brev, dagböcker och anteckningar rörande den politiskt parlamentariska utvecklingen 1900—1920, ett material som föreligger i avskrift och för kommande forskningar är av största värde.» Det arbete han ingivit i manuskript är ur rent vetenskaplig synpunkt icke särskilt betydelsefullt men visar å andra sidan att hans intresseinriktning icke är så ensidig som man skulle kunna förmoda av hans övriga produktion. Hans pedagogiska och administrativa förmåga är även tydligt ådagalagd. Han är enligt min mening fullt kompetent till den sökta professuren.

Såvitt jag kan finna, ha alltså samtliga sökande väl styrkt sin kompetens till professur i statskunskap. Detta är ett just vid denna tidpunkt i och för sig anmärkningsvärt förhållande. I vårt land ha under de sist förflutna tre åren utnämnts icke mindre än tre professorer i statskunskap. Att detta oaktat så många väl meriterade sökande kunnat anmäla sig till den fjärde

befattning som blir ledig utgör ett bevis för att standarden inom ämnet genomgående ligger på ett högt plan.

När det därför gäller att fastställa den inbördes ordningsföljden mellan de sökande må till en början påpekas, att gradualavhandlingarna i samtliga fall torde utgöra det tyngstvägande momentet i vederbörandes produktion. Detta är knappast någon ovanlig företeelse, ehuru det i viss mån är att beklaga att ingen av dessa forskare efter sin disputation förmått samla sig till något arbete som överträffar den första större avhandlingen. Det skulle under sådana förhållanden kunna ligga nära till hands att fästa avseende vid avhandlingsbetygen. Dessa äro också tämligen olika. Docenterna Stjernquists och Thermænius' avhandlingar ha i respektive Lund och Uppsala bedömts med betyget »med beröm godkänd (nyanserat genom betyget »med utmärkt beröm godkänd» för försvaret). Docent Westerståhls avhandling bedömdes i Stockholm med betyget »med utmärkt beröm godkänd» (samma betyg gavs också för försvaret), medan docent Wählstrands avhandling i Uppsala erhöi betyget »med utmärkt beröm godkänd», nyanserat genom betyget »berömlig» för försvaret. I ett par fall — bl. a. i fråga om den senaste disputationen, docent Stjernquists — hänvisades vid betygsnotiveringen direkt till den betygsnivå, som tillämpats i tidigare fall och vid andra universitet.

Dessa klart markerade skillnader förefalla mig i själva verket tämligen överraskande. I den mån dessa arbeten, med sin högst olikartade karaktär, alls kunna anses fullt jämförliga — närmast till hands ligger väl en jämförelse mellan Thermænius' och Wählstrands avhandlingar — föreligga såvitt jag kan inse icke några verkliga kvalitetskillnader svarande mot olikheterna i betyg. Stjernquists och Thermænius' arbeten synas mig väl ut hårda en jämförelse med Westerståhls och Wählstrands.

Gradualavhandlingarna ge sålunda ingen verklig ledning för bedömningen; denna måste i allt väsentligt bygga på den samlade vetenskapliga produktionen. Under sådana omständigheter synes det mig till en början tämligen klart, att docenten Wählstrand måste stå något tillbaka för sina konkurrenter. Med alla sina förtjänster är hans produktion den mest ensidiga, åtminstone om man bortser från det senaste, ej fullbordade arbetet, vilket å andra sidan till följd av sin översiktsmässiga, väl elementära och något problemlösa karaktär icke kan tillerkännas alltför stort meritvärde.

Svårare är graderingen av de övriga sökande. Docenterna Stjernquist och Westerståhl äro närmast jämförliga i avseende på levnadsålder och den tid under vilken de varit produktivt verksamma. Docent Stjernquist har efter gradualavhandlingen utarbetat två större skrifter, av vilka den ena ligger tämligen nära det första arbetet, under det att den andra behandlar en uppgift från ett annat område. Dessa arbeten voro vid ansökningstidens utgång ännu ej publicerade, enligt min uppfattning icke heller tillräckligt långt framskridna för att utan grundlig överarbetning kunna publiceras. De uppvisa i föreliggande skick vid sidan av påtagliga förtjänster även ganska påtagliga brister. Med ett visst fog torde kunna förmodas, att docent Stjernquist till följd av specimineringsarbetets forcering ej fått tillfälle att göra sig själv rättvisa. Docent Westerståhl har efter sin disputation utgivit ett enda större arbete, vilket ligger gradualavhandlingen synnerligen nära,

II. PROFESSOR CARL ARVID HESSLERS UTLÅTANDE.

Till Större akademiska konsistoriet i Lund.

Av Konsistoriet utsedd att såsom sakkunnig yttra mig om de sökande till det vid Universitetet ledigförklarade professorsämbetet i statskunskap får jag härmed vördsamt avge följande utlåtande.

Docent *Nils Nilsson Stjernquist* gjorde sin statsvetenskapliga debut 1945 med en uppsats om »Utskott och ämbetsverk vid 1809 års riksdag» (Statsvetenskaplig tidskrift, s. 306—339). Det var en lovande debut. Många ha behandlat riksdagsordningens ursprungliga § 42 (nuvarande § 46), men Stjernquist fick fram något nytt genom att klarlägga de faktiska relationerna mellan utskott och ämbetsverk redan under riksdagen 1809 och de diskussioner som i samband därmed uppstodo. I slutet av uppsatsen satte förf. in denna detalj i ett stort sammanhang, han kastade nytt ljus över frågan om maktodelningslärans roll både vid regeringsformens tillkomst och i den följande maktkampen mellan regering och ständer. Det var ett fruktbart uppslag, och det utfördes på ett sätt som ingav respekt för förf:s förmåga att betrakta ett klassiskt problem med egna ögon.

Stjernquist arbetade vidare med frågan om förhållandet mellan kungamakt och ständermakt. 1946 lade han fram sin gradualavhandling om »Ständerna, statsregleringen och förvaltningen», med den förtydligande undertiteln »Striden om makten över utgifterna 1809—1844». Efter en historisk orientering gav sig förf. först i kast med tolkningen av regeringsformens statsregleringsparagrafer. Själva tolkningens problem har han berört väl flyktigt, men kapitlet rymmer iakttagelser och påpekanden av stort intresse. På vissa väsentliga punkter känner man sig emellertid inte övertygad av förf:s resonemang. Det gäller bl. a. frågan om konungens bundenhet av den uppgjorda staten. Upprepade gånger betonar förf. emfatiskt, att staten skulle följas, att »anslagen skulle utanordnas till sitt fulla belopp», »att anslagen ej skulle underskridas» (s. 49 f.). Men i nästa ögonblick kan förf. göra denna egendomliga reservation: »Å andra sidan får den här anförda synpunkten icke drivas in absurdum. Sparsamhet har inom svensk finansförvaltning alltid ansetts vara en dygd, och det ålåg statskontoret enligt dess instruktion att iakttaga alla möjliga besparingar». Att skapa ett logiskt sammanhang mellan dessa två uttalanden är ett konststycke, som förf. inte har lyckats med. Man skulle över huvud gärna ha sett, att förf. ägnat dessa tolkningsfrågor en mera inträngande analys än som skett.

befattning som blir ledig utgör ett bevis för att standarden inom ämnet genomgående ligger på ett högt plan.

När det därför gäller att fastställa den inbördes ordningsföljden mellan de sökande må till en början påpekas, att gradualavhandlingarna i samtliga fall torde utgöra det tyngstvägande momentet i vederbörandes produktion. Detta är knappast någon ovanlig företeelse, ehuru det i viss mån är att beklaga att ingen av dessa forskare efter sin disputation förmått samla sig till något arbete som överträffar den första större avhandlingen. Det skulle under sådana förhållanden kunna ligga nära till hands att fästa avseende vid avhandlingsbetygen. Dessa äro också tämligen olika. Docenterna Stjernquists och Thermænius' avhandlingar ha i respektive Lund och Uppsala bedömts med betyget »med beröm godkänd (nyanserat genom betyget »med utmärkt beröm godkänd» för försvaret). Docent Westerståhls avhandling bedömdes i Stockholm med betyget »med utmärkt beröm godkänd» (samma betyg gavs också för försvaret), medan docent Wählstrands avhandling i Uppsala erhöi betyget »med utmärkt beröm godkänd», nyanserat genom betyget »berömlig» för försvaret. I ett par fall — bl. a. i fråga om den senaste disputationen, docent Stjernquists — hänvisades vid betygsnotiveringen direkt till den betygsnivå, som tillämpats i tidigare fall och vid andra universitet.

Dessa klart markerade skillnader förefalla mig i själva verket tämligen överraskande. I den mån dessa arbeten, med sin högst olikartade karaktär, alls kunna anses fullt jämförliga — närmast till hands ligger väl en jämförelse mellan Thermænius' och Wählstrands avhandlingar — föreligga såvitt jag kan inse icke några verkliga kvalitetskillnader svarande mot olikheterna i betyg. Stjernquists och Thermænius' arbeten synas mig väl uthärda en jämförelse med Westerståhls och Wählstrands.

Gradualavhandlingarna ge sålunda ingen verklig ledning för bedömningen; denna måste i allt väsentligt bygga på den samlade vetenskapliga produktionen. Under sådana omständigheter synes det mig till en början tämligen klart, att docenten Wählstrand måste stå något tillbaka för sina konkurrenter. Med alla sina förtjänster är hans produktion den mest ensidiga, åtminstone om man bortser från det senaste, ej fullbordade arbetet, vilket å andra sidan till följd av sin översiktsmässiga, väl elementära och något problemlösa karaktär icke kan tillerkännas alltför stort meritvärde.

Svårare är graderingen av de övriga sökande. Docenterna Stjernquist och Westerståhl äro närmast jämförliga i avseende på levnadsålder och den tid under vilken de varit produktivt verksamma. Docent Stjernquist har efter gradualavhandlingen utarbetat två större skrifter, av vilka den ena ligger tämligen nära det första arbetet, under det att den andra behandlar en uppgift från ett annat område. Dessa arbeten voro vid ansökningstidens utgång ännu ej publicerade, enligt min uppfattning icke heller tillräckligt långt framskridna för att utan grundlig överarbetning kunna publiceras. De uppvisa i föreliggande skick vid sidan av påtagliga förtjänster även ganska påtagliga brister. Med ett visst fog torde kunna förmodas, att docent Stjernquist till följd av specimineringsarbetets forcering ej fått tillfälle att göra sig själv rättvisa. Docent Westerståhl har efter sin disputation utgivit ett enda större arbete, vilket ligger gradualavhandlingen synnerligen nära,

men kan därutöver på helt andra områden åberopa tre mindre arbeten av väsentlig betydelse. Av dessa har ett publicerats, ett är sedan lång tid tillbaka publiceringsfärdigt, ehuru det aldrig kommit att utgivnas, medan det tredje i föreliggande delar är klart tryckfärdigt men som helhet lika uppenbart oavslutat. Inför specimineringsarbetets krav har docent Westerståhl valt att begränsa omfånget i sin produktion hellre än att lämna ifrån sig sådant som icke gör rättvisa åt hans begäring.

Det är icke alldeles lätt att avgöra vilketdera slag av meritering som skall anses äga företräde. Enligt min uppfattning ger valet av forskningsobjekt ingen ledning. Någon skulle kanske vilja göra gällande att såväl docent Stjernquists inriktning på frågor intill statsrättens gräns som docent Westerståhls på sådant som ligger inom gränsområdena till sociologien i viss mån kunde förringa värdet av deras prestationer, men en så snäv uppfattning av statskunskapens ämnesområde är numera knappast gängse och har enligt min mening aldrig varit motiverad. Båda de gränsområden, varom här är fråga, ha så stark anknytning till det studium av det politiska livets faktiska sammanhang, som utgör det centrala föremålet för statskunskapen — »political science» — att det icke kan bli fråga om att nedvärdera dit hörande produktion.

I sakkunnigutlåtanden rörande professorer i statskunskap har under senare år upprepade gånger framhållits att kvalitetssynpunkterna måste komma i främsta rummet vid bedömningen av de sökandes produktion. Professor Lagerroth anförde i sitt yttrande om de sökande till den skytteanska professuren bland annat, att kvalitet måste taga försteget framför kvantitet även där den kvalitativt mera högtstående sökande knappast har någon prestation alls inom ämnets allra centralaste gebit, medan hans medsökande där kunde ståta med en stor och värdefull bok (Statsvetenskaplig tidskrift 1947, sid. 278). Skall man göra ett försök att tillämpa denna något svårtolkade grundsats på det här föreliggande problemet, måste slutsatsen bli att docent Westerståhls till omfånget mindre men mera genomtänkta arbeten tillmätas större värde än docent Stjernquists större men icke lika omsorgsfullt genomarbetade skrifter. Jag finner således docent Westerståhl — som också är den ojämförligt mångsidigare av de två — för närvarande äga företräde framför docent Stjernquist.

Medan den nyss gjorda jämförelsen försvåras av att det är fråga om forskare vilkas vetenskapliga skicklighet på nuvarande stadium ännu icke låter sig med full säkerhet bedömas, uppkommer däremot vid jämförelsen mellan docent Thermænius å den ena samt hans yngre medsökande å den andra sidan en principfråga, i vilken starka skäl kunna anföras för olika meningar. Docent Thermænius' vetenskapliga produktion uppvisar både höjdpunkter och påtagliga vågdalar; om hans medsökande är det ännu omöjligt att på den punkten uttala sig. Den beskriver å andra sidan icke någon fallande kurva. Boken om Adressdebatten i underhuset, utgiven mer än fjorton år efter hans disputation, torde näst gradualavhandlingen vara hans bästa arbete, och den i manuskript ingivna, ej avslutade avhandlingen om Regeringssystem och regeringsansvar i de nordiska länderna lovar enligt min uppfattning att bli av betydande värde. Det förefaller mig långt ifrån osannolikt att docent Westerståhl eller docent Stjernquist —

Även i andra sammanhang kan man stöta på uttalanden, som tyda på att förf. inte har givit sig nog tid med den slutliga genomarbetningen. Han frågar sig på ett ställe (s. 63) — liksom i uppsatsen av föregående år — »om det under de förhållanden, som rådde 1809, varit möjligt för grundlagsstiftarna att genomföra enhetliga principer eller om de lagt ned någon större möda på teoretiska spekulationer». Men två sidor tidigare talar förf. om den av grundlagsstiftarna »livligt omhuldade jämviktstanken, som löper som en röd tråd genom hela författningen». Sin huvuduppgift — att skildra striden mellan konung och ständer om makten över utgifterna — har förf. sett sig tvungen att lösa på det sättet, att han låter striden rullas upp ur två olika synvinklar, konungens ställning till ständernas anslag och ständernas ställning till konungens anslagsyrkan. Och inom dessa huvudavdelningar har förf. måst kronologiskt behandla en rad specialproblem. Det har inte kunnat undvikas, att överblicken, de stora linjerna i utvecklingen därmed i rätt hög grad gått förlorade. Vad som förlorats har emellertid delvis ersatts genom ett sammanfattande slutkapitel. Och man vill till sist ge förf. sitt erkännande för hans förmåga att komma till rätta med ett ovanligt svårhanterligt material och för hans oftast energiska penetration av invecklade problem.

Med vilken fasthet och konsekvens Stjernquist kan bygga upp en framställning visar han på ett övertygande sätt i en studie över »Riksdagen och kronans fasta egendom» (manuskript, 477 s.; nu utkommen av trycket). Med underrubriken »Tolkningen och tillämpningen av § 77 regeringsformen» här Stjernquist angivit, att det är fråga om en statsrättslig undersökning. Han redovisar för de uppfattningar som tidigare förts fram, han prövar med skärpa och omsorg argumentens hållfasthet och han lämnar självständiga och mycket intressanta bidrag till de tolkningsfrågor paragrafen rymmer. Klargörande och värdefulla äro också de stora avsnitt, som behandla riksdagens faktiska inflytande över och intresse för kronofastigheterna. Man kan inte annat än betyga förf. sin respekt för denna monografi över en grundlagsparagraf och dess tillämpning. Men man vill till sist ändå beklaga, att förf. så strikt har begränsat sig till de statsrättsliga problemen. Idépolitiska strömningar och realpolitiska sammanhang ha inte mer än antytts. I sin sammanfattning nämner förf., att det bl. a. fanns »en strävan att låta sociala synpunkter göra sig gällande. Här har riksdagen i hög grad angivit tonen. Det behöver bara pekats på egnahemsfrågan, där en av hörnpelarna varit, att staten skall svara för jordanskaffningen. Samma sociala synpunkter kunna förmärkas på åtskilliga andra områden» (s. 365 f.). Men på de ställen i avhandlingen, där egnahemsfrågan behandlas, finner man nästan ingenting av sociala synpunkter. Det borde, tycker man, ha legat nära till hands för en forskare, som dock är verksam inom ämnet statskunskap, att söka sig utanför de rent rättsliga frågeställningarna och sätta in problemen i ett vidare sammanhang.

Stjernquist väjer inte undan för svåra uppgifter. I manuskript har han lämnat in en studie över »Tillkomsten av den gennemsete Grundlov av den 28 juli 1866» (278 s.). Det är ett av dansk författningshistorias mest komplicerade problem, som Stjernquist här sökt reda ut. Neergaards och J. A. Hansens grundläggande arbeten ha varit honom till stor hjälp vid skildringen av

Thermænius i anspråk som medarbetare i jubileumsverket Sveriges riksdag. Det var ingen lätt uppgift att skriva volymen om »Riksdagspartierna». Den krävde mycket omfattande källforskningar, eftersom jämförelsevis litet var gjort på området. Men å andra sidan måste framställningen ges en relativt översiktlig karaktär. Helt har förf. inte bemästrat de svårigheter, som därmed uppstodo. Dagspressen har varit den ur flera synpunkter viktigaste källan. Men det notisartade i dess uppgifter har kommit att i väl hög grad prägla framställningen. Denna har till större delen blivit en krönika, som inte är alldeles lättöverskådlig; för tiden efter 1911 har det ibland blivit en anhopning av namn och årtal, som gjort skildringen tung nästan till oläsbarhet. Till förf:s ursäkt kan möjligen sägas, att partiväsändet i riksdagens kamrar verkliga har erbjudit en högst komplicerad, ibland förvirrande bild. Och man vill gärna tillägga, att det under alla omständigheter var en värdefull handbok Thermænius den gången åstadkom.

Regeln om Thermænius' tidigare fångenskap i partiväsändets labyrinter har ett markant undantag från 1931. Han publicerade då en studie över »Remissdebatten», följd elva år senare av en studie över den engelska motsvarigheten, »Adressdebatten i underhuset». I den förra skriften äro referaten av debatterna väl talrika och stundom onödigt fylliga, men de väsentliga momenten i författningsinstitutets utveckling ha framhävts och institutets roll i statslivet har klarlagts i ett sammanfattande avsnitt. Den senare skriften skulle jag vilja beteckna som Themænius' utan jämförelse bästa efter gradualavhandlingen. Den bygger väsentligen på studier i »parlamentstrycket», och materialet har bearbetats med säkerhet och finess. Boken är rik på intressanta och belysande episoder och uttalanden, men den har också en klar, sammanhållande linje. Förf. knyter fint an till väsentliga sidor av engelskt statsliv, och särskilt i slutkapitlet kommer han in på viktiga konstitutionella problem, vari adressdebatten griper in.

Av Thermænius' publicerade skrifter skulle jag vilja framhålla ytterligare en. Den behandlar ett gränsområde och bär titeln »Geopolitik och politisk geografi». I uppsatsen skildras geopolitikens historia, begreppen redas ut och även om man anser att förf. behandlat ämnet alltför omständligt och alltför seriöst vill man gärna erkänna, att uppsatsen är av intresse som bidrag till statsvetenskapens historia.

Bland Thermænius' övriga omkring 90 publicerade skrifter kan man stöta på notiser och reflexioner, som höja sig över det välbekanta. Att denna mängd av vanligen populära småskrifter måste ha ett skiftande värde är ingenting att förvåna sig över. Vad man finner egendomligt är att Thermænius har ansett sig böra åberopa dem i ett vetenskapligt sammanhang. Man frågar sig med en viss oro, om detta beror på övertro på kvantitetens betydelse eller en stark brist på självkritik.

Slutligen har Thermænius inlämnat ett voluminöst manuskript, betitlat »Studier rörande regeringssystem och regeringsansvar i de nordiska länderna». Denna skrift är en av de besynnerligaste, som någonsin har kommit under mina ögon. I ett förord meddelar förf., att arbetet inte är att betrakta som en fortlöpande undersökning, en likformigt disponerad framställning av det i rubriken angivna ämnet. Det är i stället fråga om »en från nutida utgångspunkter verkställd första systematisk rekognoscering». Blott flyktigt

säger sig förf. ha uppehållit sig vid vissa redan intensivt genomforscade områden men däremot mera utförligt vid sådana som alls inte, eller åtminstone inte på länge, väckt intresse, och slutligen vid några problem, som av andra skäl befunnits värda att upptaga till förnyad behandling. I fråga om Sverige, heter det vidare i förordet, har avsikten inte varit att skildra hela utvecklingen från 1809 till våra dagar. Däremot har förf. velat beskriva dels den 1809 lagda grundvalen i regeringsformen, »dels nu gällande grundlagsstadganden så som de i våra dagar tillämpas».

Efter detta något dunkla förord går man nyfiken till förf:s framställning. Första avdelningens första kapitel heter »Ministeriernas uppkomst och utveckling intill tiden för den konstitutionella monarkiens genombrott». Det består av ett referat av en tysk uppsats från 1908. Andra kapitlet bär rubriken »Förekomsten av regeringsprotokoll i andra än nordiska länder». Det innehåller ett antal notiser, i allmänhet hämtade från lätt tillgängliga handböcker. Tredje kapitlet heter »Kontrasignationsinstitutet». Till skillnad från de båda föregående kapitlen är detta mycket omfattande (101 s.) men också mycket brokigt. Vidlyftiga översikter över den allmänna författningsutvecklingen i vissa länder omväxla med kataloger över vissa delar av ländernas författningar. Ibland har det tydligen slagit förf. själv, att han bör förklara, nästan be om ursäkt för sin framställning. Efter 35 sidor heter det: »Här är icke platsen att ingående behandla detta mycket omskrivna och i stort sett alltigenom välkända ämne. En kortfattad översikt av utvecklingen torde dock vara befogad och nyttig såsom en bakgrund» etc. Efter 46 sidor gör förf. ett nytt försök att dämpa läsarens otålighet: »Att här i fortsättningen genomgå och analysera alla dessa nya grundlagar [de tyska ständerförfattningarna] är naturligtvis för föreliggande syfte onödigt och för övrigt av utrymmesskäl uteslutet. Här följer alltså blott en kort allmän karakteristik» etc. Inlagda i de många översikterna finner man bestämmelser om ministeransvarighet och kontrasignation, men först efter 70 sidor börjar en framställning, som är direkt inriktad på detta problem. Men även detta avsnitt är i huvudsak en i form av en historisk översikt given katalog med vidhängande tabeller. På de 15 sista sidorna gör förf. ett slags försök till analys genom att referera några statsrättslärares uttalanden i ämnet. Jag kan inte finna annat än att hela denna första avdelning på sammanlagt 119 sidor är såsom vetenskaplig prestation mycket torftig.

Den andra avdelningen i den stora volymen uppges handla om »Tillkomsten av statsrådet i 1809 års regeringsform». Man förstår, när man efter ett par sidor möter kapitelrubriken »Översikt av regeringsmaktens organisation 1634—1809», att man än en gång måste väpna sig med tålamod. Resignerat läser man nästa kapitelrubrik »Reformförslag före 1809» — en samling referat av Liljencrantz', von Asps, von Engeströms och Gustaf III:s projekt. Man har givit upp allt hopp om att finna något nytt av intresse, när man går till nästa kapitel, »Betänkanden och förslag 1809» — men där finns det nya, till och med det sensationella. Det är fråga om ingenting mindre än en omvärdering av förhållandet mellan Poppius' och Silverstolpes bekanta inlägg i debatten och det Håkansonska förslaget. Bruswitz har en gång förklarat, att det i många punkter råder en överensstämmelse mellan Poppius' promemoria och Håkansons förslag, som är så påtaglig, »att det

antagandet icke torde vara för djärvt, att Håkanson direkt upptagit promemorians anvisningar, där dessa över huvud synts honom möjliga och lämpliga att följa» (Studier öfver 1809 års författningskris, s. 32). Men detta är inte nog, menar Thermænius. Brusewitz har inte dragit »den av hans utredning möjliga för att inte säga nödvändiga slutsatsen. Detta beror synbarligen på att Brusewitz icke sluter från ... själva akterna utan från den på liberalt håll gängse meningen», d. v. s. att Håkansons förslag var konservativt eller i varje fall borde misstros. Vad Brusewitz anses ha underlåtit, det säger sig nu Thermænius göra. Han kommer till det resultatet, att — med ett undantag — »praktiskt taget allt» som Poppius föreslog har upptagits i Håkansons förslag. Detta bör sålunda betraktas som långt mera liberalt än man tidigare ansett. Är detta riktigt? Man kan ett ögonblick följa den av Thermænius anvisade metoden och gå till akterna. I 1772 års regeringsform § 47 talas om det hemliga utskott, som kunde besluta med ständernas rätt. Detta hade sedan 1789 kommit att bli riksdagens centrum, och det hade letts av konungen personligen. Poppius anmärkte nu, att den paragrafen fordrar en noga bestämning — »förfarenheten (= erfarenheten) har därav bevisat nödvändigheten» — och han ville ha en ny paragraf, som uttryckligen tillerkände ständerna ensamma beskattningsrätten. Håkanson skrev en hel rad nya paragrafer, men han lät hemliga utskottet förbli ett ytterst betydelsefullt organ för statsreglering och bevilning — under vissa omständigheter skulle bevilningsfrågorna till och med avgöras på ett sätt, som skulle betyda en legalisering av Gustaf III:s metod att tvinga sin vilja igenom: ständerna skulle sammanträda gemensamt under kungens ordförandeskap. Detta är en kardinal fråga, när det gäller att bedöma förhållandet mellan Poppius' intentioner och Håkansons förslag, och det är orimligt att — som Thermænius gör — bagatellisera olikheten mellan dem på denna punkt och lägga huvudvikten vid kvantiteten av överensstämmelser. Att Thermænius inte förstår detta är så mycket egendomligare som han med gillande citerar Lagerroths oförblommerade ord om Håkansons förslag på denna punkt.

Men det verkligt sensationella i Thermænius' omvärdering återstår. Det gäller förhållandet mellan Silverstolpes broschyr och Håkansons förslag. Brusewitz har framhållit, att Silverstolpes skrift och Håkansons förslag offentliggjordes ungefär samtidigt. Han har vidare hållit för sannolikt, att den liberale Silverstolpe på förhand haft kännedom om innehållet i Håkansons förslag, »vars verkan han genom sin broschyr i tid velat förekomma» (Representationsfrågan etc., s. 44 not 1). Detta senare är fullständigt oriktigt, menar Thermænius. I en exkurs har han gjort en jämförelse mellan de båda texterna och kommit till det resultatet, att det i relevanta delar föreligger »en ofrånkomlig överensstämmelse i princip och detalj». »En fördomsfri granskning visar vidare», förklarar Thermænius, »att Silverstolpe icke blott icke vill förekomma verkan av Håkansonska förslaget utan tvärtom i allmänhet instämmer i, förklarar och propagerar det». Thermænius har rätt i att hans granskning är fördomsfri, men den är det på ett annat plan än han avser. Jag erinrar om att Håkansons förslag innebar ett försök att bevara kungens inflytande genom hemliga utskottet och genom hans närvaro vid vissa gemensamma ständerförhandlingar. Om vad detta i realiteten betydde har Lagerroth skrivit ord, som Thermænius i annat

sammanhang gillande citerat: »Håkansonska förslaget har ... sökt bevara åt konungen den ledareställning gustaviansk ordning tillerkände honom och därigenom hindra ständerna att i sin maktutövning ge ett sant uttryck för sina innersta önsknings. Det är denna brist på ärlighet, som föranlett samtiden att stämpla Håkansonska förslaget som en förklädd säkerhetsakt och även motiverat eftervärldens omdöme, att om den blivit gällande lag, svenskt författningssliv lika litet efter 1809 som under gustaviansk tid skulle kommit över skenkonstitutionalismens stadium» (1809 års regeringsform, s. 100 f.). Detta förstod naturligtvis Silverstolpe, detta ville han förekomma genom sin broschyr och därför uppställde han bland sina principer kravet, att den lagstiftande makten skulle vara »försäkrad mot den Styrandes möjliga försök att antingen ej låta den komma tillstådes eller hindra dess röst att höja sig». Och när Silverstolpe övergår från principerna till de konkreta kraven, begär han en uttrycklig rätt för ständerna att få »överlägga och besluta, utan Konungens närvaro» — i bl. a. beskattningsfrågor. Både i det principiella och i det konkreta skiljer sig alltså Silverstolpes broschyr i denna huvudfråga radikalt från Håkansons förslag. Thermænius har berört detta förhållande, men efter att först ha betecknat de nämnda kraven av Silverstolpe såsom viktiga slutar han med att bagatellisera dem. Han hävdar gentemot Brusewitz, att de genom Silverstolpes ingripande realiserade kraven voro »både få och små». Thermænius låter sin kvantitativa metod fälla utslaget. Att det på en rad punkter råder överensstämmelse mellan förslagen, som båda hade en kompromissvänlig karaktär, är föga märkligt. Att helt mekaniskt fastställa en sådan överensstämmelse och därmed anse sig ha bevisat, att Silverstolpes broschyr är »varken mer eller mindre» än propaganda för Håkansons förslag är omdömeslöst. Sammanfattningsvis nödgas jag om den andra avdelningen i Thermænius' manuskript fälla det hårda omdömet, att i den mån den inte är en enkel kompilation är den en blamage.¹

I den tredje avdelningen, om vilken jag skall fatta mig mycket kort, sysslar Thermænius med vissa frågor rörande statsrådets organisation och funktion, statsrådsprotokollet och kontrasignationen. Elementära eller ganska lätt tillgängliga uppgifter ur nyare svensk författningshistoria blandas här med utdrag ur grundlagskommentarer och andra handböcker. Endast på några få punkter har förf., bl. a. genom besök i K. Maj:ts kansli, fått fram nytt material. De 24 sista sidorna i denna stora volym »Studier rörande regeringssystem och regeringsansvar i de nordiska länderna» behandla notisartat motsvarande företeelser i Norge, Danmark och Finland.

I sina provföreläsningar gav Thermænius väl stort utrymme åt det elementära. Föreläsningen om »De konsultativa statsråden» var i övrigt acceptabel. Som självvalt ämne hade Thermænius annämnt »Myten om Håkansonska förslaget och några andra problem från författningsarbetet på våren 1809». Titeln var inte bara pretentiös utan också tendentiös, och framställningen led av samma metodiska fel som det nyssnämnda manuskriptet.

¹ Ett utdrag ur andra avdelningen har efter vissa omarbetningar publicerats i Statsv. tidskr. 1950, s. 191 f. Då detta skett efter specimenstidens utgång anser jag mig böra avstå från att i något avseende karakterisera detta aktstycke.

nytt värdefullt hjälpmedel vid samhällsstudier. Men han är också starkt medveten om att objektet för dessa opinionsundersökningar är av så komplicerad natur, att man måste arbeta med den största varsamhet. De resonemang, som leda till denna kritiska ståndpunkt, äro mycket stimulerande att följa, intelligenta och i allt väsentligt övertygande.

Sitt intresse för teoretiska och metodiska problem har Westerståhl dokumenterat även med ett inlämnat manuskript, betitlat »Till frågan om grundlagarna och deras tolkning» (60 s.). Vad Westerståhl här lagt fram är de första kapitlen av en ännu ofullbordad undersökning. Inledningsvis redogör förf. för rättsteoriens läge f. n., och han diskuterar vad »tolkning» skall anses innebära. I ett andra kapitel behandlar han regeringsformen § 84, han ägnar speciellt Malmgrens uppfattning av denna paragraf en utförlig kritisk granskning, och han återger de diskussioner om grundlagens tolkning, som förekommo under det nya statsskickets första tid. Förf. har också en egen teori om hur den omtvistade slutmeningen i denna paragraf skall uppfattas. Han har visserligen inga direkta belägg hos grundlagsstiftarna för att teorien är riktig, men han har obestriddigen goda skäl för den. Över huvud ge de nu färdiga delarna av denna undersökning ett starkt intryck av med vilken logisk stringens förf. genomför sina analyser. Hans självständighet här som annorstädes inger den största respekt.

Det förtjänar till sist att nämnas, att Westerståhl visat mångsidigheten sina intressen och sin förmåga även i mindre uppsatser om domstolarnas judiciella lagprövningsrätt, det svenska partiväsendet och Västtysklands förattning. De tjäna alla utmärkt sitt syfte, men något vetenskapligt värde ha de inte.

Westerståhls provföreläsningar som höllos utan manuskript voro både i form och sak utmärkta. Trots en tillfällig indisposition skildrade han »Förenata staternas senat» på ett personligt och intresseväckande sätt. Ytterst stimulerande var hans föreläsning över det självvalda ämnet »Begreppet samhällsklass». Av samtliga provföreläsningar var denna den enda, som genom sin inträngande kritiska analys betecknade en i egentlig mening självständig vetenskaplig prestation.

Vad Westerståhl hittills skrivit har väl inte alltid gjort hans vetenskapliga begåvning full rättvisa. Hur välgjord och i och för sig värdefull boken om metallindustriarbetarförbundet än är gav uppdraget honom inget tillfälle att visa sina bästa egenskaper som vetenskapsman. I gradualavhandlingen möter man många exempel på hans goda omdöme, hans säkerhet både i deskription och analys. Men sitt bästa, sitt mest personliga synes han mig ha givit i några mindre uppsatser, där han fått utveckla sin teoretiska begåvning, sitt obestriddiga skarpsinne. Vad han skrivit om den materialistiska historieuppfattningen, om Gallupmetoden och framför allt om grundlagstolkning har övertygat mig om att Westerståhl är en vetenskaplig begåvning av rang. Hans provföreläsning om »Begreppet samhällsklass» tärkte mig i min uppfattning. Jag finner att Westerståhl styrkt sin kommens till det sökta ämbetet.

Vissa anmärkningar anser jag dock vara motiverade. Det i och för sig fängslande slutkapitlet passar så till vida icke ihop med boken i övrigt, som det icke respekterar den tidsgräns som satts för framställningen som helhet. Man kan också tycka, att förf., som uppsårat partiets formella program, fäst allt för liten uppmärksamhet vid det som mer än annat var dess reala, avvecklingen av grundskatter och indelningsverk. En kameral inventering hade varit önskvärd i anknytning till Thomsons doktorsavhandling om grundskatterna. Icke för intet har den underrubriken »ett bidrag till lantmannapartiets förhistoria». Framför allt frapperas man av förf:s ringa intresse för de konstitutionella problem som aktualiseras. Särskilt tycker man, att det är egendomligt, att när indignationen över regeringens ingripande i folkets fria självbeskattningsrätt framställs såsom ett motiv för partiets bildande vi ej få någon utredning av vari kränkningen bestod. Å andra sidan förvånas man över att förf. gör ett problem av sådant som ej var ett problem. Å s. 38 uttalar han sin förundran över att bondeklassen, som med sådan styrka var företrädd i andra kammaren och som veterligen ägde majoritet i åtskilliga landsting — icke kunde ernå en ens tillnärmelsevis adekvat representation i den första. Förklaringen ger ju förf. själv några rader längre tillbaka på samma sida och å s. 106 och 361. Egendomlig är också förf:s förklaring s. 393, att stortinget den 9 juni 1880 beslöt att utfärda den av det tre gånger om beslutade grundlagsändringen som gällande grundlag. Vad det beslutet var ju en till konungen ställd begäran, att han skulle så göra. Slutligen kan jag icke låta bli att inlägga en gensägelse mot att förf. talar om det nya »statsskick» Sverige erhållit 1866. Jag har alltid föreställt mig, att vi ännu alla förändringar till trots leva under det statsskick, som skapades 1809.

Huru mycket beröm jag än känner mig uppfordrad att ge Thermænius' gradualavhandling, finner jag det ändock obestriddigt att den ligger på statskunskapens periferi, vad ju till en del förklarar dess banbrytande karaktär. Det är nämligen naturligt att de centrala partierna av en vetenskaplig disciplin först bli uppluckrade; därefter vänder man sig till utkanterna. Ur speciemenssynpunkt hade det därför varit klokt, om Thermænius snart vänt sin uppmärksamhet till ämnets centrum, som alltjämt bjuder på nya uppgifter. Under alla förhållanden kunna ständigt nya synpunkter läggas å vad som sedan gammalt är känt. Thermænius har emellertid föredragit att länge dröja sig kvar inom sin första intressesfär, inom vilken han tydligen trivs synnerligen väl. Resultatet därav har också blivit en rad publikationer, varigenom han blivit vår främste kännare icke blott av svenskt partiväsen överhuvud utan kanhända av hela vår politiska historia efter representationsreformen.

Ett par år efter disputationen har Thermænius kompletterat sin bok om lantmannapartiet med en aktpublikation, benämnd »Svensk Bondepolitik, Memoirer och Brev» (1931). Publikationen är tydligen en stor forskningsmerit även om inledningen ej innehåller något egentligt nytt utöver vad Thermænius förut låtit oss veta. Den tillgivenhet han förvärvat för lantmannapartiets ledande män har också avsatt som resultat ytterligare små biografier, näml. över »Anders Peter Danielsson» (1931) och »Nils Larsson i Tullus» (1934), i samband varmed också må nämnas den välskrivna och

tionens innebörd hopas i texten utan att man rätt förstår meningen därmed. Gärna skulle man velat ha ministerbegreppet bestämt, varför ej i anknytning till Kjelléns bekanta avhandling. Egendomligt är också att se, att förf. glömmar undersökningens uppgift som förstadium för en framställning av nordiska förhållanden och lämnar en tabellarisk redovisning för kontrasignationens förekomst i dess olika former över hela jordklotet. Man undrar vad Chiles författning av 1925 och Siams av 1932 ha för intresse för nordiska förhållanden.

Den andra avdelningen, kallad »Tillkomsten av statsrådet i 1809 års regeringsform», inledes med en författningshistorisk exposé, som visar en beklaglig brist på förmåga att uppdraga klara utvecklingslinjer. Om förf. förstått att låta motsättningen mellan råd och kansli, associerade med resp. »protokoll» och »kontrasignation», bli den röda tråden, skulle han kunnat åstadkomma något som varit njutbart. Nu får man ingen rätsida på vad han finner gott att meddela. Förf. konstaterar skillnaden mellan 1713 års kansliordning och frihetstida regeringsformer och kansliordningar, men vad han meddelar är vittnesbörd om den likhet, som också fanns. Tydligt känner han icke det stora verket om K. M:ts kansli. Hans citat från Odhner, när han kommer in på gustaviansk tid, tycks också visa, att han ej känner Almén, »Gustav III och hans rådgivare». Det bärande i Liljenkrantz' memorial har han ej heller förstått, och det just därför att han ej har blicken öppen för nyss nämnda för hela vår författningsutveckling konstitutiva dualism. Fatalet nog skriver han »krigråd», där det bort stå »riksråd». Föga lycklig är också hans behandling av Bergstedts förslag av 1809. Han framhåver vissa likheter mellan detta och ett förslag, som gjorts av hans frände von Asp under gustaviansk tid, men förbiser att de viktigaste redan framhållits av mig i en uppsats i Statsv. tidskr. 1936 s. 318. Han förbiser också, att Bergstedt framsynt nog efter engelskt mönster påyrkar, att kontrasignerande minister skall ansvara för alla kungl. författningar även i sak, något som aldrig blivit gällande grundlag i vårt land och först långt om länge genomförs i praxis.

När Thermænius kommit fram till 1809, spränger han den ram, som ämnet givit honom, för att i en rad kapitel, kompletterade med minutiöst utformade tabeller, söka revidera föregående auktorers, framför allt Brusewitz' framställning av förhållandet mellan regeringsformens olika förarbeten överlag, således även i punkter, som ej avse regeringssystem och regeringsansvar. Särskilt lycklig kan han dock ej sägas vara i detta sitt företag.

Först och främst gäller detta förhållandet mellan Poppius' P. M. och Håkansonska förslaget. Brusewitz har vid en jämförelse konstaterat en rad överensstämmelser, men Thermænius söker genom en ny finkamning fram en rad nya. En sådan är kungens rätt att börja krig, som ej kommit med i Brusewitz' redovisning säkerligen av fatal glömska. Däremot har Brusewitz icke, som Thermænius gör gällande, förbisett, att också förtroendeämbetsmannainstitutionen med Poppius' gillande vandrat över i Håkansonska förslaget. En del av Thermænius konstaterade likheter häröra därav att af Håkanson ansett sig kunna mer eller mindre förändrade acceptera §:er i 1772 års R.F. och 1789 års säkerhetsakt, som Poppius lämnat utan anmärkning. Betydelsen härav, när det gäller R.F. § 39, hade dock behövt

anges i finita satser för att bli begriplig. Man frågar sig också om Poppius, vilken, ställd inför 1772 års R.F. § 47, krävt noga bestämning av hemliga utskottets kompetens och verksamhet, blivit nöjd med vad Håkansonska förslaget därvid stadgar. I ett fall har Thermænius undervärderat likheterna. Han påstår, att Poppius med tvekan föreslår initiativrätt för ständerna och att af Håkanson medgivit sådan utan tvekan och hänvisar till II § 47. Han förbiser dock, att denna motsvarar R.F. § 87 och att af Håkanson i II § 48, som motsvarar R.F. § 89, fränkänner ständerna initiativ i »andra mål och ärender än de, som nu nämnde äro». Någon stor betydelse kan Thermænius' säkert med mycken forskarnit utförda jämförelser icke sägas ha. Poppius' betydelse för Håkansonska förslaget får Brusewitz sägas ha korrekt angivit. Och dess allmänna betydelse har säkerligen ingen framhävt starkare än jag, då jag i en av Thermænius också förbisedd uppsats i Statsv. tidskr. 1938 s. 10 säger: »upprättningen till 1809 års statsrättsliga system har man att söka i den promemoria, lagman Poppius ... inlämnade ...».

Överensstämmelserna mellan Silverstolpes bekanta broschyr och Håkansonska förslaget finner Thermænius vara så stora, att han förklarar den förra vara en propaganda(!) för och en parafraas av den senare. Redan de av Thermænius själv framhållna inkongruenserna äro dock så stora, att jag har svårt förstå, huru han kan göra ett sådant påstående helst bland Silverstolpes förslag enligt Thermænius' egen redovisning befinner sig det förbud mot riksdagsöverläggningar i konungens närvaro, varförutan Håkansonska förslaget skulle blivit en förklädd säkerhetsakt. Därtill kommer, att de likheter, som han vill framhålla, icke alltid existera. Vad de båda jämförda aktstyckena ha att förmåla om finansiering av ett krig är ej detsamma. Än mindre är så förhållandet med deras ståndpunkter i fråga om grundlagsändring. Håkansonska förslaget låter, följande 1772 års R.F. § 39 och om man så vill Poppius, denna försiggå på den riksdag, vid vilken förslag därom väckts, medan Silverstolpe sätter sig på tvären mot att förändringarna föregå opinionen. Vad han pläderar för är tydligen de former för grundlagsstiftning, som inaugurerades 1766. Vad Silverstolpe avser när han säger, att ständerna ej må kunna ens upptaga något mål, som rör själva verkställigheten av någon lag eller författning, är detsamma som inflöt i R.F. § 90 in fine (Jfr R.F. § 107 m. 2 p. 2), medan vad af Håkansson i II § 48 förhåller ständerna är det initiativ i ekonomiska mål, som Silverstolpe uttryckligen tillerkänner dem. Säkerligen skulle Thermænius, om han givit sig tid att framlägga sina »fynd» i njutbara meningar, observerat dylika ting. Han skulle då knappast försökt bibringa läsaren den uppfattningen att Silverstolpes löst hopradsade teser nedskrivits med en klart utformad lagtext för ögonen.

Innan jag lämnar Thermænius' forskningar rörande tillkomsten av 1809 års R.F., vill jag erkänna, att han i en detaljpunkt — § 110 p. 2 — tycks ha påvisat lån av vår regeringsform från 1791 års franska författning. Vad han säger om ursprunget till R.F. § 3 är däremot mycket trevande och osäkert. Det längsta steg, som man kan taga, när det gäller medgivande av främmande influens, anser jag mig i denna punkt ha tagit i min uppsats i Scandia 1939 s. 91.

Därmed äro vi redan inne på den tredje avdelningen, kallad Det svenska

Det är ju den, som får ett utslag i folkvalen och — med hänsyn till att folket i detta fall ställs inför en bestämd fråga — framför allt referendum. Westerståhl avvisar dock s. 68 bestämt Georg Gallups pretention att få sina opinionsundersökningar betraktade som »sampling-referenda». Situationen är, menar han, en helt annan och avböjer därmed varje tanke på att låta sin kritik av Gallupmetoden mynna ut i en granskning av demokratiens förutsättningar överhuvud, vad ju skulle varit en synnerligen central »statskunnskaplig» uppgift. Att olikheterna äro så stora har han ej lyckats övertyga mig om och icke heller prof. Tingsten, som i Dagens Nyheter ägnat hela boken och ej minst Westerståhls bidrag en rätt negativ kritik.

Det problem, som Westerståhl nu en gång — beklagligt nog ur specimensynpunkt — gånjt till sitt är, såsom rubriken anger, Gallupmetodens användning vid samhällsstudier överhuvud. Även i denna utsträckning måste uppsatsen ha sin betydelse såsom fallande inom kretsen av statskunnskapens prolegömena. Om dess värde härvidlag har jag dock svårt att yttra mig men annoterar att prof. Tingsten förklarar, att »inte sällan får en komplicerad terminologi skylla reflexioner, som i en mera blygsam språklig dräkt skulle ha verkat oroande banala». Omdömet appliceras ej på Westerståhl direkt och möjligt vore att bestämningen »icke sällan» insatts för att gardera Westerståhl, men om boken som helhet sägs utan reservation: »något större vetenskapligt värde har den knappast». Möjligt är att omdömet är för hårt. Visserligen kunde jag ej undgå att finna det vara en rätt banal »upptäckt» att sakligt sett samma fråga tack vare olika formulering får olika svar från tvenne till sin sammansättning likartade grupper. Jag fann också den anmärkning rimlig, som en annan recensent riktade mot »det statistiska underlaget», nämligen att det är för litet. Men å andra sidan har jag funnit uppsatsen välskriven och orienterande i fråga om problemläget. I de senare partierna ligga problemen nog icke heller så enkelt till som i dess första. Säkert motsäger sig prof. Tingsten icke, då han förklarar: »som intellektuell prestation är docent Westerståhls allmänt kritiska uppsats värd allt erkännande». Jag instämmer med honom.

»Västtysklands författning», omfattande ett tiotal tättryckta sidor i Statsvetenskaplig tidskrift 1949, har publicerats på den relativt anspråklösa platsen bland dess översikter och meddelanden, men skulle väl försvarat en plats som självständig uppsats. Den är välskriven och avger ett gott vittnesbörd om förf:s påpasslighet, när det gäller att komma i besittning av ett svårtillgängligt utländskt material. Redogörelse lämnas icke blott för författningsbestämmelser utan också för diskussionen därom. Och läsaren får besked om de krafter, som varit verksamma, och om eventuella förebilder till särskilt betydelsefulla paragrafer.

»Sovjetrysk statsvetenskap», en drygt två ark lång omfattande självständig uppsats i Statsvetenskaplig tidskrift för i år, men bifogad ansökningshandlingarna i korrektur, har i begynnelsen en viss anknytning till förf:s ovan nämnda proseminarieuppsats men utgör i dessa partier en mer påtaglig merit i allmän statslära. Till större delen är den dock, som rubriken anger, positivrättsligt inriktad. Förf. döljer icke för läsaren torftigheten hos det objekt, som han gjort till föremål för sin framställning. Det har ju dock en stor betydelse för världen av i dag och uppsatsen må också såsom vittnes-

börd om sin förf:s förtrogenhet med författning och författningsdiskussion i Europas mäktigaste stat betecknas som en avsevärd merit.

Slutligen behandlar Westerståhl i en maskinskriven uppsats på ett 60-tal kvartssidor, kallad »Till frågan om grundlagarna och deras tolkning», ett ämne, som på en gång faller inom den allmänna statsläran och positiv svensk statsrätt. De inledande kapitlen äro ägnade den förra, i det där behandlas så väl frågan om rättsreglers, närmare bestämt grundlagsreglers, giltighet som allmän interpretationsteori. Förf. får därvid tillfälle visa förtrogenhet med den moderna litteraturen i ämnet och även exemplifiera bärkraften av de läror den förkunnar på svensk statsrätt, men någon större betydelse får vad han synes engagera sig för icke för kärnpunkten i hans framställning, nämligen innebörden av R.F. § 84. Mot den rättsfilosofiska inledningen kunde jag också ha flera invändningar att göra särskilt såsom lärjunge till Hans Kelsen men vill med hänsyn till de 13 sidornas ringa tyngd ej närmare inlåta mig därpå. Dock måste jag finna det egendomligt, att förf. tillerkänner krigstidens ransoneringsbestämmelser allenast en begränsad giltighet, därför att de av undersåtarna i stor utsträckning överträdde, när överträdelserna, såsom förf. framhåller, beivrades av myndigheterna. Det är också egendomligt, att då förf. anser den gällande statsrättens innehåll ej vara uttömt genom grundlagarna och vissa andra författningar — tydligen de konstitutionella stadgarna — han dock för de statsrättsliga reglerna finner säreget, att de skapas och ändras i särskilda former. Om han med de supplerande reglerna avser konstitutionell sedvanerätt, så frågar man sig gärna i vad former sådan rätt ändras.

Det resultat, som Westerståhl kommer till i den fråga, som utgör kärnpunkten av hans undersökning, nämligen R.F. § 84 eller rättare § 83 p. 2 i den ursprungliga regeringsformen, får anses såsom betydande. Den behöver, förklarar han s. 47, »ju helt enkelt bara betyda, att det är grundlagstexten, sådan den föreligger, och icke en i strid mot bestämmelserna förklarad text, som skall tillämpas». Den skulle således ej alls vara avsedd som ett tolkningsstadgande. Sin uppfattning utvecklar han i polemik särskilt mot Malmgren, som jag dock icke i allo vill ansluta mig till, även om jag accepterar förf:s huvudtes. Att den, som nedskrev § 83 i 1809 års R.F. haft § 57 i 1772 års R.F. för ögonen synes mig ej motbevisas av att så få ord för dem äro gemensamma. Den förstnämnda §:n sysslar med samma problem som den sistnämnda och båda med detsamma som 1766 års förordning om grundlagarnas verkställighet. Jag hänvisar till min egen framställning i min bok om 1809 års R.F. s. 147 ff. Det är att beklaga, att förf. i överensstämmelse med båda de auktorer, som han främst polemiserar mot, Malmgren och Alexanderson, helt allmänt talar om talrika exempel på vantolkningar av grundlagen under frihetstiden utan att anföra något enda till belysning av huru man då såg på problemet. Överhuvud hör ett djupare författningshistoriskt vetande icke med till doc. Westerståhls vetenskapliga utrustning. Diskussionen inom konstitutionsutskottet åren närmast efter regeringsformens tillkomst känner han dock rätt väl och han uppvisar ett anförande av C. A. Gyllenram, som han finner till punkt och pricka överensstämma med sin egen uppfattning: att regera bokstavligen enligt konstitutionen måste således ej vara annat än att för närvarande iakttaga den sådan den

statsregleringen och förvaltningen» har jag redan haft till-
 jag har underkastat mig mödan att med konkurrenternas
 ett minne igen genomläsa den på sina ställen ganska tung-
 en icke funnit skäl frångå vad jag yttrade till Humanistiska
 protokoll den 7 dec. 1946 utan avskriver det här:

Handling 'Ständerna, statsregleringen och förvaltningen, striden
 över utgifterna 1809—1844' behandlar fil. lic. Nils Nilsson
 centralt ämne inom statskunskapen. Förhållandet mellan
 statsregleringsmakt och konungens förvaltningsmakt har ofta
 för strid såväl mellan politiker som mellan rättslärda, och
 vna åren var frågan därom i särskild grad aktuell. Författaren
 en vetenskaplig apparat i gång, som väl svarar mot stor-
 uppgift, han givit sig i kast med. Statsregleringsförfarandet
 i tid — första hälften av 1600-talet — från vilken en stats-
 huvud existerat i vårt land, uti ett kapitel, som vilar icke
 i förefintlig litteratur utan också på självständig forskning
 under sengustaviansk tid har åtskilligt nytt att uppvisa. Och
 en om verkligt skarpsinne vittnande analys av de bestäm-
 ännu gällande regeringsform, som de båda statsmakterna
 pa under den tid författaren angivit i avhandlingens under-
 efter nämnda tvenne introduktioner äro möjligheterna givna
 ällning, som skulle vara författarens huvuduppgift. Att denna
 äggas upp enbart kronologiskt är en följd av den mångfald
 lka konungen och ständer haft att taga ställning. Författaren
 rinnande sett sig nödsakad till en systematisk uppdelning på
 tekniska utvecklingen först fått ett kortare avsnitt, varefter
 huvudavdelningar utvecklingen ses ur de tvenne statsrättsliga
 ligga närmast till hands, nämligen konungens ställning till
 lag och ständernas ställning till konungens anslagsyrkanden.

rubriker, här något förkortade, framlägger författaren på
 i ledigt sätt som det tunga materialet medger, resultaten av
 icke blott tagit sikte på regeringens, förvaltningens och
 protokoll och handlingar utan också enskilda aktsamlingar. Med-
 lägenheter, som följt därmed att tidevarvets åtta riksdagar
 under en rad sakligt betingade rubriker — har författaren
 nmanfattande framställning, som jämte kapitlet om anslags-
 olitiskt-parlamentariskt påtryckningsmedel är bokens mest
 i, sökt insätta de skildrade konstitutionella striderna i deras
 a milieu, varvid han också fått tillfälle att klargöra vad de
 serna betytt. Och i en andra avdelning av sammanfattningen
 t för den olägenheten att han, för att ej störa den historiska
 iktlåtit att taga ställning till frågan huruvida konungs resp.
 nden voro grundlagsenliga eller icke. Det sker under rubri-
 iga diskussionen och statsrättens utveckling'. De rättsliga
 lana de framställts såväl av de mellan nämnda år agerande
 av de statsrättslärda från senare år fram till dag som är,
 sade. Och resumén är icke passiv. Förf. tar själv bestämd
 stridsfrågorna. Att den blir densamma som den, som han

liga förändringar, som
 några språkliga invänd-
 enbart avser regerings-

r § 83 p. 2 i samband
 självständig § den fick
 tungt vägande invänd-
 av dess innebörd har
 Westerståhl för att § 84
 r huvud en tolkning kan
 h klar. Med all respekt
 ångående av en tidigare
 å visst som § 84 avser
 er avser den också R.F.
 örnnyad citering av dess

föreläsningar över
 hällsklass» stack på så
 a att den mera svarade
 öreläsning till vardags,
 mot vad som presteras
 amanträden. Därom är
 om förelagts, var stort
 med. Någon fängslande
 ämnet hade valts inom
 ill statskunskapens för-
 att han åtminstone till
 ntryck av en forskare,
 kt givna, men saknade
 ilt nära. En personlig
 ren anförde om Aristot-
 ändock en erinran om
 på tal?

resultat, att han skrivit
 Mycket faller utanför
 disciplin dock blir av
 ha en sociologisk in-
 er den levande författ-
 n anknytes till positiv
 onlig. Vad han presterat
 det ger löften. Otvivelt
 förmåga att behärska
 v ämnet och förklarar

och den yngste av de
 ar givit honom en bred